
ЮРИДИЧНА НАУКА

JURIDICAL SCIENCE

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ
№ 12(66)/2016

ЗМІСТ

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

Богданевич Т. Теоретичні аспекти інституту тлумачення в системі конституційного права 7

Матвійчук А.О. Припинення конституційного провадження у справах за конституційними зверненнями про тлумачення законів України на підставі ст. 150 Конституції України: виконання Конституції чи порушення конституційних прав? 11

ФІНАНСОВЕ ПРАВО

Браславець О.Ю. Правові основи фінансової системи Святого Престолу: канонічні реформи пап Бенедикта XVI і Франциска 27

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

Денисова Т.А. Альтернативні санкції та проблеми їх сприйняття суспільством і втілення в Україні 52

Матвійчук В.К. Суб'єктивна сторона складів злочинів проти навколишнього природного середовища 59

Харь І.О. Теоретичні і прикладні проблеми суб'єкта складів злочинів проти громадської безпеки 83

КРИМІНОЛОГІЯ

Мирошніченко А.К. Досвід іноземних держав із запобігання злочинам, що вчиняються з мотиву помсти щодо працівників правоохоронних органів і суду 104

Шермет О.С. Фінансова підтримка заходів запобігання злочинності органами місцевого самоврядування: регіональний досвід 113

ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА
JURIDICAL SCIENCE

НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
№ 12(66)/2016

СОДЕРЖАНИЕ

КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО

Богданевич Т. Теоретические аспекты института толкования
в системе конституционного права 7

Матвейчук А.А. Прекращение конституционного производства
по делам по конституционным обращениям о толковании
законов Украины на основании статьи 150 Конституции Украины:
исполнение Конституции или нарушение конституционных прав? 11

ФИНАНСОВОЕ ПРАВО

Браславец А.Ю. Правовые основы финансовой системы Святого
Престола: канонические реформы пап Бенедикта XVI и Франциска 27

УГОЛОВНОЕ ПРАВО

Денисова Т.А. Альтернативные санкции и проблемы
их восприятия обществом и внедрения в Украине 52

Матвейчук В.К. Субъективная сторона составов преступлений
против окружающей природной среды 59

Харь И.А. Теоретические и прикладные проблемы субъекта
составов преступлений против общественной безопасности 83

КРИМИНОЛОГИЯ

Мирошниченко А.К. Опыт иностранных государств
по предупреждению преступлений, совершаемых по мотивам
мести сотрудникам правоохранительных органов и суда 104

Шеремет О.С. Финансовая поддержка мер предупреждения
преступности органами местного самоуправления:
региональный опыт 113

JURIDICAL SCIENCE

SCIENTIFIC JURIDICAL JOURNAL

№ 12(66)/2016

CONTENTS

CONSTITUTIONAL LAW

Bohdanevich T. Theoretical Aspects of the Institute of Interpretation in the System of Constitutional Law 7

Matviichuk A. Termination of Constitutional Procedures in Cases upon the Constitutional Petitions Regarding the Official Interpretation of Laws of Ukraine under the Article 150 of the Constitution of Ukraine: Fulfillment of the Constitutional Provisions or Infringement of Constitutional Rights? 11

FINANCIAL LAW

Braslavets O. The Legal Framework of the Holy See's Financial System: the Canonical Reform of Popes Benedict XVI and Francis 27

CRIMINAL LAW

Denysova T. Alternative Sanctions and the Problems of Their Community Perception and Implementation in Ukraine 52

Matviychuk V. Subjective Aspect of Crimes against Natural Environment ... 59

Khar I. Theoretical and Applied Problems of a Subject of Crimes against Public Security 83

CRIMINOLOGY

Miroshnichenko A. The Experience of Foreign Countries in Prevention of Crimes Committed on Grounds of Revenge on Law Enforcement and Court Officers 104

Sheremet O. Financial Support of the Crime-Preventing Measures by Local Authorities: Regional Experience 113

**КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО
КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО
CONSTITUTIONAL LAW**

УДК 342.41

T. Bohdanevich

**THEORETICAL ASPECTS OF THE INSTITUTE
OF INTERPRETATION IN THE SYSTEM
OF CONSTITUTIONAL LAW**

T. Богданевич

*молодший науковий співробітник
відділу науково-методичного забезпечення
діяльності ВККСУ та ВРІО
Національної школи суддів України*

**ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ІНСТИТУТУ ТЛУМАЧЕННЯ
В КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРАВІ**

Постановка проблеми. Тлумачення права є важливою умовою розуміння і застосування правореалізації. В правовому розумінні термін «тлумачення» є багатозначним і потребує деталізації. В широкому значенні це процес пізнання природних, суспільних явищ і правових норм. У більш вузькому значенні – це пояснення правових теорій, виразів, формул.

Проблематика розуміння сутності, природи, змісту тлумачення не є новою, проте в юридичній науці ведуться дискусії з приводу існування інституту тлумачення в конституційному праві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною основою дослідження проблеми тлумачення норм конституційного права стали праці таких відомих вчених, юристів, як С. Акав'ян, Ю. Власов В. Денисенко, Л. Воєводін, В. Лазарев, В. Нагребельний, Н. Оніщенко, М. Оніщук, О. Скакун, П. Рабінович, Ю. Тодика, В. Федоренко, Ю. Шемшученко.

Мета статті. Визначення сутності та юридичної природи тлумачення інституту конституційного права, дослідження наукових поглядів з цього питання.

Основні результати дослідження. Активізація інтересу до проблем тлумачення норм конституційного права обумовлена також стрімким розвитком законодавчого масиву, трансформацією суб'єктного складу, правоінтерпретаційною діяльністю. Крім того, тривалий час об'єктом дослідження учених

були такі проблеми, як визначення поняття тлумачення, його цілі і значення, види і прийоми. Ось чому юридична наука ще далека від того, щоб зробити остаточний висновок про наявність стрункої, завершеної теорії юридичного тлумачення конституційних норм, що вже склалася, оскільки поза сферою широкого наукового осмислення ще залишилося багато невіршених проблем. Не вирішені спірні питання, пов'язані з правовою природою інтерпретаційних актів, проблеми нормативності яких на цей момент є, мабуть, найгострішими, особливо з позиції теоретичної оцінки конституційної юрисдикції.

Передусім відзначимо, що на сьогодні право тлумачити свою конституцію стало невід'ємним атрибутом юрисдикції органів конституційної юстиції багатьох країн світу. Законодавчо воно закріплене як самостійне повноваження, що реалізується шляхом прийняття в особливому провадженні рішення про тлумачення конституційної норми поза зв'язком із розглядом конкретної справи, за запитом суб'єктів, названих у конституції або законі про спеціальний орган конституційного контролю.

З позиції З. Куньч, тлумачення – це висловлення, що містить пояснення чого-небудь; пояснювати значення чогось; допомагати зрозуміти щось; висловлювати своє розуміння чого-небудь; давати своє освітлення фактів, явищ; трактувати [1, с. 752]. Так, М. Матузов вважає тлумачення способом вирішення юридичних колізій [2].

Як зазначає М. Оніщук, необхідність у тлумаченні правових норм виникає, по-перше, у зв'язку з тим, що норми права мають загальний і абстрактний характер і не завжди зрозумілий їх зміст, водночас як реальні суспільні відносини завжди конкретні, мають ряд індивідуальних особливостей.

Отже, в кожному конкретному випадку реалізації норм права слід з'ясувати, чи належить даний випадок до того виду відносин, який законодавець передбачив у правовій нормі, чи ні. По-друге, недоліки законодавчої техніки, що зустрічаються інколи в правозастосовчій практиці, породжують юридичні колізії, що також сприяє виникненню необхідності в тлумаченні правових норм [3, с. 99].

С. Лисенков розглядає тлумачення норм права як «діяльність суб'єктів щодо усвідомлення і роз'яснення дійсного змісту правових норм з метою забезпечення обґрунтованої і повної реалізації їх приписів» [4, с. 200].

Як зазначає О. Осауленко, «тлумачення норм права – це спеціальна діяльність офіційних та неофіційних суб'єктів суспільних відносин, спрямована на з'ясування і роз'яснення змісту і значення нормативно-правових актів, понять, термінів і така, що може бути виражена в актах тлумачення (інтерпретаційних актах)» [5, с. 193].

П. Рабінович підкреслює, що тлумачення – це діяльність щодо з'ясування або роз'яснення (інтерпретації) змісту юридичної норми, «з метою правильного її з'ясування та реалізації» [6, с. 153]. Т. Хабрієва зазначає, що тлумачення норм права – це «процес, який має місце, коли слід визначити зміст нормативних приписів» [7, с. 457].

На думку А. Осіпова, тлумачення – складний вольовий процес, направлений на з'ясування точного змісту, що містить норма права, розпорядження, оприлюднення його для загального відома [8, с. 478].

Тлумачення не належить до простого явища юридичної практики. Воно, як підкреслює А. Піголкін, є складним комплексним поняттям, яке має дві тісно пов'язані, але самостійні сторони. На думку вченого, під тлумаченням, по-перше, необхідно розуміти внутрішній процес мислення, що відбувається у свідомості особи, яка застосовує норму права. Це необхідний підготовчий етап, передумова для правильного вирішення конкретної справи. По-друге, тлумачення – зовнішнє вираження роз'яснення змісту норми. Воно виступає як діяльність певних органів та осіб, що має самостійне, спеціальне значення [9, с. 44].

На нашу думку, тлумачення норм конституційного права – це спеціальна інтелектуальна, вольова діяльність, що полягає у пошуку, пізнанні, закріпленні, адаптації змісту норми права та її передача в правову систему на основі ефективної інтерпретації Конституції України.

Аналізуючи вищезазначене, можна дійти думки, що одні автори вважають тлумачення роз'ясненням норми права, інші дотримуються думки, що тлумачення проходить виключно через з'ясування, треті стверджують, про існування певного симбіозу між роз'ясненням і з'ясуванням тлумачення.

Для юриста важливо розрізнати, з одного боку, конкретний фактичний матеріал, а з іншого – штучно створені правові категорії, конструкції і взагалі все те, що представляє «право зовні», а головне-організовує зміст права, втілює його в юридичних структурах [10, с. 13–14], утворює ту саму «матерію права», яка у стародавніх римлян називалася тілом, плоттю, речовиною права (*corpus juris*).

Роз'яснення є другою частиною процесу тлумачення. Воно не завжди настає за з'ясуванням, проте є продовженням розумової діяльності. При роз'ясненні об'єктивуються результати першої частини процесу. Така об'єктивізація знаходить своє вираження у письмовій формі (офіційні акти) або усній (рекомендації).

Правовий зв'язок роз'яснення, з'ясування й акту тлумачення можна охарактеризувати на практиці через філософські категорії змісту та форми. Роз'яснення та з'ясування безпосередньо є гносеологічною діяльністю, тоді як акт тлумачення – це форма, в межах якої пізнається і роз'яснюється зміст норми права.

Тлумачення являє собою складний дедуктивно-індуктивний процес, який охоплює такі ступені юридичного аналізу:

аналіз буквального тексту, тобто «літери закону»;

догматичний аналіз або аналіз юридичних особливостей норм, їхньої техніко-юридичної своєрідності, конструювання їх логічної структури на підставі правових розпоряджень (догма права);

соціально-історичний аналіз моральних, економічних та інших передумов закону, які дозволяють пізнати волю нормотворчого органу («дух закону») [11, с. 48].

На думку Ю. Тодика, в процесі тлумачення зміст правових норм розкривається через знання мови, якою вони сформульовані, знання про системні зв'язки цих норм, їх походження і функціонування. Тлумачення як будь-який процес мислення підкоряється законам і правилам логіки, тобто кожне положення, що інтерпретується, повинно бути обґрунтованим, доведеним. Йдеться, зокрема, не лише про інтерпретацію специфічних юридичних термінів, але й про врахування особливостей правового регулювання, у тому числі можливих невідповідностей між формою та змістом права, між статичним характером юридичних норм і динамічним розвитком правових відносин [12, с. 52].

Конституційно-правове тлумачення спрямоване на виявлення конституційно-правового розуміння юридичних норм, яке виключає будь-яке інше тлумачення в юридичній практиці. Як і всі правові явища, тлумачення відображає актуальну динаміку соціальних зв'язків конкретної правової сфери, зокрема конституційної юстиції.

Тлумачення тісно пов'язане з багатьма інститутами конституційного права, зокрема: інститутом конституційного контролю, інститутом органів державної влади, інститутом Конституційного Суду України тощо. При аналізі інститут Конституційного Суду і тлумачення Конституції України, виникає проблема не зовсім коректного змішування понять конституційного правосуддя, в рамках якого окремою функцією Конституційного Суду є тлумачення Конституції і конституційного контролю, в процесі якого при виявленні відповідності тих чи інших нормативних актів Конституції, безсумнівно, здійснюється також процес тлумачення і самих актів, і Конституції. В частині правильної інтерпретації кожен з інститутів конституційного права зацікавлений в чіткому та достовірному тлумаченні правової норми задля уникнення правових колізій.

У правовій літературі не існує єдиної думки щодо об'єкта тлумачення. Одні науковці вважають, що тлумаченню підлягають закони, інші – «норми права», а треті тлумачать саме право [13, с. 14].

А. Піголкін та Н. Гранат вважають, що тлумаченню підлягає не саме право або система права, а нормативно – правовий акт, тому більш вдалим є визначення тлумачення закону або тлумачення нормативно-правового акту [14, с. 4].

Тлумачення застосовується у правотворенні, всіх формах реалізації права, систематизації, правовому вихованні, науковій діяльності тощо. При розкритті феномену тлумачення норм застосовують термін «інтерпретація». Для української юридичної науки загальнозживаним є термін тлумачення норм права. Хотілося б підкреслити, що в тлумаченні з'єднується вся сукупність юридичних знань інтерпретатора, його досвід і правова культура, його юридичне мистецтво. Головним завданням тлумачення права є правильне, точне розуміння і застосування нормативів, виявлення тієї суті, що складає їхнє словесне вираження [15; 16; 17; 18; 19].

Тлумачення є діяльністю, у результаті якої право здобуває готовність до реалізації, до практичного здійснення. Тлумачення права служить інтелектуальною базою, основою для практичного оволодіння різноманітними метода-

ми, способами, прийомами встановлення точного змісту законів, інших нормативно – правових актів. Процес тлумачення неминучий при реалізації правових норм органами суду, арбітражу, при здійсненні громадянами юридично значимих дій. Особливим об'єктом тлумачення є Конституція України, сутність якого полягає в розкритті волі законодавця. Конституційні норми можуть бути предметом тлумачення в різноманітних проявах, а отже, вся сукупність аспектів, щодо яких конституційна норма впливає на регулювання суспільних відносин, може бути визначена як регулятивна сфера певної конституційної норми.

Висновки. Особливістю конституційно-правового тлумачення як різновиду правової інтерпретації є використання в своєму арсеналі як засобів тлумачення (логічні висновки, зв'язок між нормативними актами), так і інших правових засобів (аналогія, доктринальна оцінка, порівняння, рецепція міжнародного досвіду тощо). Тлумачення є не тільки правотворчим процесом. Правотворчим воно є тоді, коли за допомогою його результатів аргументується висновок про визнання нормативного акта або його окремих положень (таких, що не відповідають Конституції України), що свідчить про зародження правової норми.

Загалом, зміст конституційно-правового тлумачення утворює інтелектуальний процес встановлення та інтерпретації конституційно – правової сутності права в актах конституційної юстиції. Існування інституту тлумачення як окремого інституту конституційного права підкріплюється наявністю конституційно-правової сутності правової норми, яка синтезується в юридичних актах і результат якої об'єктивно здатний мати як правотворче, так і правоорієнтуюче значення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Куньч З.Й.* Універсальний словник української мови. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005.– С. 752.
2. Роль тлумачень та роз'яснень законодавства [Електронний ресурс].– Режим доступу <http://old.minjust.gov.ua/8077>.
3. *Оніщук М.В.* Колізії у законодавстві України: причини та шляхи подолання // *Правова держава.* – К., 1996. – Вип.7. – С. 99.
4. *Лисенков С.Л.* Загальна теорія держави і права: Навч. посібник. – К.: «Юристконсульт», 2006.– С. 200.
5. *Осауленко О.І.* Загальна теорія держави і права: Навч. посібник. – К: Істина, 2007.– С. 193.
6. *Рабінович П.М.* Основи загальної теорії держави і права: Навч.посібник. – Л.: Край, 2007. – С. 153.
7. *Теория государства и права: Учебник.* Отв. ред. А.В. Малько. – М.: Юристь, 2005.– С. 457.
8. *Теория государства и права: Курс лекцій / Под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько.* – М.: Юристь, 2000. – С. 478.
9. *Закон: создание и толкование / Под ред. А.С. Пиголкина.* – М.: Спарк, 1998. – С. 44.

10. *Алексеев С.С.* Тайна права. Его понимание, назначение, социальная ценность. – М. 2001. – С. 13–14.
11. *Килкэ У., Чефранова Е.* Европейская конвенция о защите прав и основных свобод: прецеденты и комментарии / Российская академия правосудия. – М. 2001.
12. *Тодика Ю.* Способи тлумачення Конституції і законів України Конституційним судом // Вісник академії правових наук України. – 2001. – № 2. – С. 52.
13. *Паліюк В.П.* Деякі аспекти тлумачення норм права (цивільно-правовий аспект) // Судова апеляція. – 2005. – № 1 – С. 14.
14. *Гранат Н.Л.* Толкование норм права в правоприминительной деятельности органов внутренних дел. – М., 1991. – С. 4.
15. *Bo Li.* Whats is Constitutionalism? // Perspectives. – 2002. – Vol. 1. – No 6; Henkin, Louis. Elements of Constitutionalism. Unpublished Manuscript, 2000.
16. *Sartori, Giovanni.* The Theory of Democracy Revisited. – Chatham, New Jersey: Chatham House, 1987. – P. 309.
17. *Kommers, Donald P.* The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany / 2nd Ed. – Durham and London: Duke University Press, 1997. – P. 10.
18. *Mahmoudi, Said.* The Shari'a in the New Afghan Constitution: Contradiction or Compliment? // ZaoRV. – 64 (2004). – P. 867–868.
19. *Abdul-Hadi Hairy.* Shiism and Constitutionalism in Iran. Leiden: Ed. by E.J. Brill, 1977. – P. 235–237.

REFERENCES

1. *Kunch Z.Y.* Universalnyi slovnyk ukrainskoi movy. – Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan, 2005. – S. 752.
2. Rol tлумachen ta roziasnen zakonodavstva [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://old.minjust.gov.ua/8077>.
3. *Onishchuk M.V.* Kolizii u zakonodavstvi Ukrainy: prychny ta shliakhy podolannia // Pravova derzhava. – К., 1996. – Vyp.7. – S. 99.
4. *Lysenkov S.L.* Zahalna teoriia derzhavy i prava: Navch.posibnyk. – К.: «Yurystkonsult», 2006. – S. 200.
5. *Osaulenko O.I.* Zahalna teoriia derzhavy i prava: Navch.posibnyk. – К.: Istyna, 2007. – S. 193.
6. *Rabinovych P.M.* Osnovy zahalnoi teorii derzhavy i prava: Navch.posibnyk. – L.: Krai, 2007. – S. 153.
7. Teorija gosudarstva i prava: Uchebnyk. Otv. red. A.V. Mal'ko. – М.: Jurist', 2005. – S. 457.
8. Teorija gosudarstva i prava: Kurs lektsii / Pod red. N.I. Matuzova i A.V. Mal'ko. – М.: Jurist', 2000. – S. 478.
9. Zakon: sozdanie i tolkovanie / Pod red. A.S. Pigolkina. – М.: Spark, 1998. – S. 44.
10. *Alekseev S.S.* Tajna prava. Ego ponimanie, naznachie, social'naja cennost'. – М. 2001. – С. 13-14.
11. *Kilkje U., Chefranova E.* Evropejskaja konvencija o zashhite prav i osnovnih svobod: precedenty i kommentarii / Rossijskaja akademija pravosudija.– М., 2001.
12. *Todyka Yu.* Sposoby tлумachennia Konstytutsii i zakoniv Ukrainy Konstytutsiinym sudom // Visnyk akademii pravovykh nauk Ukrainy. – 2001. – № 2. – S. 52.

13. *Paliuk V.P.* Deiaki aspekty tлумачення norm prava (tskyvilno-pravovyi aspekt) // Sudova apeliatsiia. – 2005. – №1. – S. 14.

14. *Granat N.L.* Tolkovanie norm prava v pravoprimitel'noj dejatel'nosti organov vnutrennih del. – M., 1991. – S.4.

15. *Bo Li.* Whats is Constitutionalism? // Perspectives. – 2002. – Vol. 1. – No 6; Henkin, Louis. Elements of Constitutionalism. Unpublished Manuscript, 2000.

16. *Sartori, Giovanni.* The Theory of Democracy Revisited. – Chatham, New Jersey: Chatham House, 1987. – P. 309.

17. *Kommers, Donald P.* The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany / 2nd Ed. – Durham and London: Duke University Press, 1997. – P. 10.

18. *Mahmoudi, Said.* The Shari'a in the New Afghan Constitution: Contradiction or Compliment? // ZaoeRV. – 64 (2004). – P. 867–868.

19. *Abdul-Hadi Hairi.* Shiism and Constitutionalism in Iran. Leiden: Ed. by E.J. Brill, 1977. – P. 235–237.

Богданевич Т. Теоретичні аспекти інституту тлумачення в системі конституційного права

У статті розкрито теоретичні аспекти інституту тлумачення конституційних норм права, його сутність та юридичну природу, досліджено погляди вітчизняних і зарубіжних науковців з даного питання.

Ключові слова: тлумачення, норма права, Конституція України, Конституційний Суд.

Богданевич Т. Теоретические аспекты института толкования в системе конституционного права

В статье раскрываются теоретические аспекты института толкования норм конституционного права, его сущность, юридическая природа, анализируются взгляды отечественных и зарубежных ученых по данному вопросу.

Ключевые слова: толкование, норма права, Конституция Украины, Конституционный Суд.

Bohdanevich T. Theoretical Aspects of the Institute of Interpretation in the System of Constitutional Law

The article deals with the theoretical aspects of the institute of interpretation of constitutional provisions, its gist, and legal nature; explores the views of the Ukrainian and foreign scientists on the subject.

Key words: Interpretation; Legal Rule; Constitution of Ukraine; Constitutional Court

Стаття надійшла до редакції 15.09.2016.

УДК 342.76

A. Matviichuk

TERMINATION OF CONSTITUTIONAL PROCEDURES IN CASES UPON THE CONSTITUTIONAL PETITIONS REGARDING THE OFFICIAL INTERPRETATION OF LAWS OF UKRAINE UNDER THE ARTICLE 150 OF THE CONSTITUTION OF UKRAINE: FULFILLMENT OF THE CONSTITUTIONAL PROVISIONS OR INFRINGEMENT OF CONSTITUTIONAL RIGHTS?

A. O. Matviichuk

*кандидат юридичних наук,
начальник відділу юридичних послуг
ТОВ «Евентус-Ком»*

ПРИПИНЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ЗА КОНСТИТУЦІЙНИМИ ЗВЕРНЕННЯМИ ПРО ТЛУМАЧЕННЯ ЗАКОНІВ УКРАЇНИ НА ПІДСТАВІ СТ. 150 КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ: ВИКОНАННЯ КОНСТИТУЦІЇ ЧИ ПОРУШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ?

Постановка проблеми. 30 вересня 2016 року набрав чинності Закон України від 02 червня 2016 року № 1401-VIII «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» (далі – Закон № 1401) [1]. Закону передувало масове обговорення в стінах парламенту (проект закону попередньо схвалений Верховною Радою України 02 лютого 2016 року), засобах масової інформації, серед фахової громадськості і навіть на міжнародній арені. Як зазначено у пояснювальній записці до законопроекту, 23 жовтня 2015 року на 104-му пленарному засіданні Венеціанської Комісії було ухвалено Остаточний висновок (документ CDL-AD(2015)027), в якому зазначається, що «остання версія змін до Конституції України, підготовлена Робочою групою Конституційної Комісії з питань правосуддя, є дуже позитивною і добре підготовленою та заслуговує повної підтримки» [2]. У ході обговорення проекту особливу увагу правників привернуло питання посилення позицій адвокатури, зокрема передачі адвокатам монополії на судове представництво. На фоні палких дискусій про переваги та недоліки такого підходу залишилися непоміченими положення абзацу 3 підпункту «а» пункту 14 розділу I Закону № 1401 «у статті 150 у

пункті 2 слова «та законів України» виключити» [1]. І лише за кілька місяців правники схаменулися: через ці кілька слів громадяни України втратили право на конституційне звернення.

Станом на 30 вересня 2016 року на розгляді у Конституційному Суді України перебували 37 конституційних звернень, з яких щодо шести було порушено конституційне провадження та провадився пленарний розгляд (або велася підготовка до пленарного розгляду) [3]. Однак з набранням чинності Законом № 1401 Конституційний Суд України з посиланням на ст. 150 Конституції України своїми ухвалами припинив провадження у цих справах, позбавивши заявників останньої надії на відновлення їхніх прав через отримання офіційного тлумачення законів України, стверджуючи, що відтепер тлумачення законів не належить до компетенції цього Суду [4; 3]. Чим є такі дії Конституційного Суду України: виконанням норми Основного закону України чи порушенням конституційних прав громадян, і що тепер робити заявникам – ось предмет нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На теренах України чимало науковців вивчали питання організації та функціонування Конституційного Суду України. Однак, як зазначено вище, предмет дослідження становлять безпрецедентні випадки припинення конституційних проваджень унаслідок скасування конституційного права громадян на звернення до Конституційного Суду України про тлумачення законів України, які, як нам відомо, наразі залишаються поза увагою науковців.

Мета статті: проаналізувати практику Конституційного Суду України про припинення конституційних проваджень у справах за конституційними зверненнями про тлумачення законів України на підставі статті 150 Конституції України, що склалася після набрання чинності Законом № 1401, на предмет відповідності Конституції та законам України, з'ясувати можливі правові механізми її оскарження [1; 4].

Основні результати дослідження. Як зазначено у пояснювальній записці до законопроекту, з переліку повноважень Конституційного Суду України запропоновано вилучити повноваження щодо тлумачення законів України з огляду на те, що така функція взагалі не властива конституційним судам чи іншим подібним інституціям [2]. Натомість пропонується запровадження інституту індивідуальної конституційної скарги (що розглядається як розширення повноважень Конституційного Суду України), право на звернення з якою до Конституційного Суду України отримує особа, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України [2]. У рамках цієї статті ми не ставимо за мету з'ясувати, чи відповідає це твердження дійсності, і які наслідки (позитивні чи негативні) спричинять у перспективі такі «розширення» повноважень. Натомість нас цікавить питання правової оцінки припинення розпочатих конституційних проваджень і можливості заявників таки домогтися правосуддя, про яке вони просили Конституційний Суд України. На наш погляд, своїми діями Конституційний Суд України грубо знехтував положенням ч.1 ст. 58 з урахуванням ч. 3 ст. 8 та ч. 3 ст. 22 Конституції України, а також приписами Закону

України «Про Конституційний Суд України» (далі – Закон про КСУ), до якого жодних змін, що впливають із Закону № 1401, на момент підготовки цієї статті (а це понад 1,5 місяця з дня набрання чинності Законом № 1401) не внесено [4; 5]. Окрім того, Конституційним Судом України порушено положення ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка гарантує кожному право на справедливий суд [6]. Такий висновок обґрунтовується тим, що відповідно до ч. 1 ст. 58 Конституції України закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи [4]. При цьому відповідно до ч. 3 ст. 8 Конституції України норми Конституції України є нормами прямої дії [4]. Відповідно до ч. 3 ст. 22 Конституції України при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод [4].

Безпосередньо Конституційний Суд України вперше дав офіційне тлумачення ст. 58 Конституції України у своєму Рішенні № 1-зп/97 від 13 травня 1997 року у справі щодо несумісності депутатського мандата, в якому зазначив, що незворотність дії законів та інших нормативно-правових актів в часі означає, що вони поширюють свою дію тільки на ті відносини, які виникли після набуття законами чи іншими нормативно-правовими актами чинності [7]. Згодом таке розуміння положень ст. 58 Конституції України знайшло своє дослівне відтворення у Цивільному кодексі України, відповідно до ст. 5 якого акти цивільного законодавства регулюють відносини, які виникли з дня набрання ними чинності; якщо цивільні відносини виникли раніше і регулювалися актом цивільного законодавства, який втратив чинність, новий акт цивільного законодавства застосовується до прав та обов'язків, що виникли з моменту набрання ним чинності [8].

У рішенні від 09.02.1999 у справі № 1-7/99 Конституційний Суд України роз'яснив, що за загальною визначеною принципом права закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі [9]. Цей принцип закріплений у частині першій ст. 58 Конституції України, за якою дію нормативно-правового акта в часі треба розуміти так, що вона починається з моменту набрання цим актом чинності і припиняється з втратою ним чинності, тобто до події, факту застосовується той закон або інший нормативно-правовий акт, під час дії якого вони настали або мали місце [9]. У Рішенні Конституційного Суду України № 6-рп/2000 від 19 квітня 2000 року у справі про зворотню дію кримінального закону в часі зазначено: «Суть зворотної дії в часі законів та інших нормативно-правових актів полягає в тому, що їх приписи поширюються на правовідносини, які виникли до набрання ними чинності, за умови, якщо вони скасовують або пом'якшують відповідальність особи» [10].

Таким чином, законодавство України розглядає застосування закону до відносин (прав/обов'язків), що виникли до набрання ним чинності, як зворотню дію закону у часі. Однак у юридичній науці з цього приводу не склалося єдиного підходу. Так, Р.М. Абрамович підтримує позицію, висловлену А.О. Тилле та А.С. Алексєєвим, і доводить, що застосування закону до наслідків юридичних фактів, що виникли до набрання ним чинності й тривають на

момент набрання ним чинності, є негайною, а не зворотною дією закону у часі [11, с. 59–60]. Р.М. Абрамович відстоює позицію, згідно з якою під зворотною дією у часі слід розуміти застосування закону лише до відносин, що виникли та припинилися до набрання ним чинності [11, с. 127]. Зрозуміло, що такий підхід виправдовує позицію Конституційного Суду України, що досліджується у рамках цієї статті, хоча сама практика засвідчує його неприйнятність.

Європейський суд з прав людини у рішенні від 10.02.2004 у справі *Pukh v. Estonia* (заява № 55103/00) на прикладі триваючих злочинів роз'яснив, що до дії/події, розтягнутої у часі (триваючої), застосовується закон, який був чинний на момент початку її вчинення/перебігу. Порушення цього правила є зворотною дією закону у часі (див. п. 25, абз. 2 п. 27, п. 30, 33, 40 цього рішення) [12].

Таким чином, і законодавством України, і міжнародним законодавством встановлено, що застосування норми закону до відносин, що виникли до набрання нею чинності, є зворотною дією закону у часі.

З урахуванням вказаних норм при прийнятті будь-яких змін до процесуальних кодексів, інших актів процесуального характеру, відповідний закон завжди містив застереження, що справи, розпочаті до набрання чинності відповідним законом, закінчуються за правилами, що діяли до набрання чинності таким законом, навіть у випадку припинення повноважень окремих судів (наприклад: пункти 5 і 6 Розділу VIII «Прикінцеві та перехідні положення» Кодексу адміністративного судочинства України (у редакції Закону № 2953-IV від 06.10.2005), п. 8 вказаного розділу цього Кодексу, пункти 11–16 Розділу XI «Перехідні положення» КПК України; п. 4 Перехідних положень Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012) [13; 14; 15].

Жодного разу розпочаті справи не закривалися посеред розгляду, бо зміна закону не змінює потребу заявника у правосудді (особливо, якщо заявник вимушений звертисся до Конституційного Суду України, бо суди загальної юрисдикції не в змозі виробити єдиного підходу до застосування закону!). Незалежно від форми рішень Конституційного Суду України, цей орган є судом, що чинить правосуддя; тож якщо особа просить про правосуддя – вона повинна його отримати, бо кожен має право на справедливий суд.

Відповідно до ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [6]. Здатність особи безперешкодно отримати судовий захист є змістом поняття доступу до правосуддя [16, с. 360]. У свою чергу, правосуддя відповідно до ст. 124 Конституції України, стст. 3 і 5 Закон України «Про судоустрій і статус суддів» відправляє і Конституційний Суд України [4; 17]. У 1975 р., вирішуючи справу «Голдер проти Великої Британії», ЄСПЛ вперше прийшов до висновку, що сама конструкція ст. 6 Конвенції була б безглуздою та неефективною, якби вона не захищала право на те, що справа вза-

галі буде розглядатися. У рішенні щодо цієї справи Суд закріпив правило, що ч.1 ст.6 Конвенції містить у собі й не від'ємне право особи на доступ до суду [17, с. 361; 18].

Відповідно до ст. 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [4].

Практика Європейського суду з прав людини засвідчує, що право на доступ до суду включає в себе й право на ухвалення рішення по справі. Такий висновок ґрунтується на численних рішеннях щодо порушення ст.6 Конвенції у випадках, коли матеріали справ втрачалися або щодо них не ухвалювалися рішення [16, с. 361]. Так, у 2011 р. у справі «Балицький проти України» (заява № 12793/03) суд констатував порушення права заявника на доступ до суду, коли районний суд відмовився постановити будь-яке рішення у його справі про незаконне переведення [19].

Відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права [20].

Таким чином, з урахуванням викладеного до конституційного провадження, розпочатого до набрання чинності Законом № 1401, вважаємо, що Конституція України у контексті досліджуваного питання мала б застосуватися у редакції до 30.09.2016, а конституційні провадження, розпочаті до набрання чинності Законом № 1401, мали б бути завершені у порядку, встановленому Законом про КСУ [1; 4; 5].

Однак Закон України № 1401 не містить жодних застережень щодо порядку завершення розгляду справ за конституційними зверненнями, що були розпочаті до набрання чинності Законом № 1401 [1]. Тож Конституційний Суд України, знехтувавши ст. 58 Конституції України, усупереч кільком власним роз'ясненням, надав зворотної дії Закону № 1401, застосувавши його до відносин, що виникли до набрання ним чинності, позбавивши тим самим ряд заявників доступу до правосуддя у ситуації очевидної суперечливості судових рішень, що їх стосувалися і стали підставою для звернення до цього Суду [1; 4].

Слід підкреслити і той факт, що з набранням чинності Законом № 1401 (30.09.2016) фізичні особи, втративши право на конституційне звернення, не отримали жодного альтернативного механізму вирішення різнотлумачень закону в судах загальної юрисдикції [1]. Інакше кажучи, відбулося звуження обсягу конституційних прав фізичних осіб, що прямо заборонено ст. 22 Конституції України [4]. Окрім того, у таких діях вбачається і порушення міжнародних зобов'язань України, передбачених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права (чинний для України з 23.03.1976), відповідно до яких держава зобов'язувалася розвивати можливості судового захисту, а не позбавляти осіб єдино можливого в Україні офіційного тлумачення законів (пункт «b» частини 3 статті 2) [21]. З урахуванням викладеного, відсутність прийнятого одночасно із Законом № 1401 іншого закону, який надав би таким людям як альтернативний спосіб доступу до правосуддя (наприклад, закону,

який просто передбачив би передачу розпочатих проваджень на розгляд Верховного Суду України), додатково свідчить про те, що період до прийняття такого закону мав би стати перехідним – під час якого Конституційний Суд України завершив би розгляд розпочатих справ, не приймаючи нові до провадження [1].

У таких умовах (звуження конституційних прав та відсутності прямої вказівки на обов'язок завершити розпочаті конституційні провадження) Конституційний Суд України всупереч положенням частини 1 статті 58 з урахуванням частини 3 статті 8 та частини 3 статті 22 Конституції України, статей 44, 49, 51, 62, 63 Закону України «Про Конституційний суд України» припинив розпочаті провадження за конституційними зверненнями [4; 5].

У діях Конституційного Суду України вбачається і порушення частини 2 статті 19 Конституції України, відповідно до якої органи державної влади зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що встановлені Конституцією та законами України [4].

Так, формою звернення фізичних осіб до Конституційного Суду України є конституційне звернення. Конституційне звернення – це письмове клопотання до Конституційного Суду України про необхідність офіційного тлумачення Конституції України та законів України з метою забезпечення реалізації чи захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина, а також прав юридичної особи (статті 38, 42-43 Закону про КСУ) [5].

Порядок конституційного провадження регулюється главою 7 Закону про КСУ [5]. За змістом статті 49 Закону про КСУ колегія суддів може винести одну з двох процесуальних ухвал: або про відкриття провадження у справі, або про відмову у відкритті провадження у справі [5]. Відповідно до частини 2 статті 50 Закону про КСУ у разі прийняття на засіданні Конституційного Суду України процесуальної ухвали про відкриття провадження у справі в Конституційному Суді України ця справа вноситься Головою Конституційного Суду України на розгляд пленарного засідання Конституційного Суду України [5].

Відповідно до частини 2 статті 51 Закону про КСУ рішення у справах, передбачених пунктом 1 статті 13, приймаються, висновки у справах, передбачених пунктами 2-6 статті 13 цього Закону, даються на пленарних засіданнях [5].

За змістом статті 44 Закону про КСУ єдиною підставою для припинення провадження за конституційним зверненням є його відкликання за письмовою заявою суб'єкта, який його направив, до дня розгляду на пленарному засіданні Конституційного Суду України [5].

Відповідно, за змістом статей 49, 51 та 63 Закону про КСУ після призначення справи до розгляду на пленарному засіданні, Конституційний Суд України може прийняти лише один акт – вирішивши справу по суті, винести рішення щодо тлумачення Конституції та/або закону України, яке є остаточним, обов'язковим до виконання і не підлягає оскарженню [5].

Таким чином, у порушення частини 2 статті 19 Конституції України Конституційний Суд України припинив провадження у справі після початку

пленарного засідання, хоча Закон про КСУ можливість прийняття такого процесуального рішення взагалі не передбачена [4; 5].

Європейський суд з прав людини у рішеннях від 20.07.2006 у справі «Сокурєнко та Стригун проти України» (заяви № 29458/04 та № 29465/04) (п. 23–24) та від 13.11.2008 у справі «Верітас проти України» (заява № 39157/02) (п. 27) вказав, що має місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції, якщо суд виносить рішення, не передбачене законом, тобто перевищує свої повноваження [22; 23].

Слід відмітити, що припинення провадження посеред пленарного розгляду, хоча і не передбачено Законом про КСУ, все ж не перший рік активно практикується Конституційним Судом України [3]. Вартим уваги є спосіб, яким Конституційний Суд України спробував обійти положення частини 2 статті 19 Конституції України [4]. Так, відповідно до частини 1 статті 52 Закону про КСУ порядок проведення пленарних засідань, засідань Конституційного Суду України встановлюється цим Законом та актами Конституційного Суду України, що регламентують організацію його внутрішньої роботи [5]. У свою чергу, рішенням від 14 жовтня 2008 року № 34-р/2008 Конституційний Суд України виклав у новій редакції власний Регламент, пунктом 1 параграфу 51 якого встановлено, що Конституційний Суд України припиняє конституційне провадження у справі, якщо в процесі пленарного засідання Конституційного Суду України будуть виявлені підстави для відмови у відкритті конституційного провадження, передбачені у статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» [24]. А цими підставами є: 1) відсутність встановленого Конституцією України, цим Законом права на конституційне подання, конституційне звернення; 2) невідповідність конституційного подання, конституційного звернення вимогам, передбаченим Конституцією України, цим Законом; 3) наявність рішення Конституційного Суду України щодо конституційності аналогічного за змістом та юридичною силою акта, ухвали про відмову у відкритті провадження або ухвали про припинення провадження щодо такого акта; 4) непідвідомчість Конституційному Суду України питань, порушених у конституційному поданні, конституційному зверненні [5].

Ось так і народилася нова норма права, а Конституційний Суд України сам собі встановив повноваження, причому актом, який, з одного боку, є підзаконним нормативно-правовим, хоча і не проходив жодних форм державної реєстрації, правової експертизи, оприлюднення і т.д. (та й про яку експертизу може йти мова – його ж судді Конституційного Суду України приймали!), а з іншого – хоча формально не належить до переліку актів Конституційного Суду України, що не можуть бути оскаржені (бо це не рішення про тлумачення і не висновок про конституційність), у дійсності не може бути оскаржене.

Навряд вказана норма Регламенту задумувалася на випадок зміни повноважень Конституційного Суду України. Як свідчить практика Конституційного Суду України, здебільшого її використовували у випадках, коли закон, про тлумачення якого просив заявник, втрачав чинність до завершення розгляду справи [3]. Варто відмітити, що жодна ухвала про припинення

конституційного провадження у справі про тлумачення законів України, винесена після 30 вересня 2016 року, не містила посилання на пункт 1 параграфу 51 Регламенту Конституційного Суду України [3]. Однак кожна з них містила приписку, що ухвала є остаточною [3]. Та чи відповідає така позиція Суду Конституції України і закону? На наш погляд, така позиція не узгоджується з приписами Основного закону і Закону України «Про Конституційний Суд України» на підставі викладеного нижче [4; 5].

Відповідно до частини 1–2 статті 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом; кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [4]. Відповідно до статті 8 Конституції України, її норми є нормами прямої дії, звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується [4]. При цьому, відповідно до пункту 9 статті 65, пункту 8 статті 66, статті 69 Закону про КСУ, лише рішення і висновки Конституційного Суду України рівною мірою є обов'язковими до виконання і не можуть бути оскаржені [5]. Щодо процесуальних ухвал Конституційного Суду України таких правил не встановлено, за винятком процесуальних ухвал про відмову у відкритті провадження у справі в Конституційному Суді України – частина 3 статті 50 Закону про КСУ [5]. Таким чином, процесуальна ухвала про припинення провадження не є остаточною, а отже, на підставі статті 55 Конституції України може бути предметом оскарження у суді [4]. При цьому, оскільки безпосередньо Законом про КСУ правил оскарження ухвали про припинення провадження не встановлено, така ухвала підпадає під юрисдикцію єдиного суду, що розглядає публічні спори, а саме: адміністративного суду [5].

Одразу відмітимо, що скарги у будь-які інші органи та інстанції взагалі не дають результату: можна безкінечно довго писати омбудсмену (який не може вплинути на Суд), депутатам (які проголосували за Закон № 1401) гаранту Конституції (який вніс і підписав Закон № 1401), самому Конституційному Суду України (який, якщо вірити пояснювальній записці до законопроекту, надав позитивний висновок на цей проект), однак нічого, окрім ввічливих відписок у відповідь не отримати [2]. Тож єдиний шлях, який ми бачимо, – шукати правосуддя у судах загальної юрисдикції.

Однак, з юрисдикцією адміністративного суду теж не все так просто, адже, відповідно до частини 3 статті 17 Кодексу адміністративного судочинства України, юрисдикція адміністративних судів не поширюється на публічно-правові справи, що віднесені до юрисдикції Конституційного Суду України [13]. З посиланням на цю норму у попередні роки адміністративні суди відмовляли у відкритті провадження позивачам, що намагалися оскаржити процесуальні ухвали, дії чи бездіяльність Конституційного Суду України в рамках конституційного провадження. І хоча ситуація, що склалася сьогодні, безпрецедентна, а тому аналогій у попередній судовій практиці ми не знайдемо, зауважимо, що адміністративні суди у цілому не налаштовані втручатися у справи

Конституційного Суду України. Та чи дійсно законодавство України встановлює для Конституційного Суду України імунітет від правосуддя?

Як зазначалося вище, Конституцією України гарантується кожному право на оскарження у суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [4]. Конституційний Суд України у рішеннях від 25.11.1997, від 14.12.2011 № 19-рп/2011 роз'яснив, що частину другу статті 55 Конституції України необхідно розуміти так, що кожен, тобто громадянин України, іноземець, особа без громадянства має гарантоване державою право оскаржити в суді загальної юрисдикції рішення, дії чи бездіяльність будь-якого органу державної влади, органу місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, якщо громадянин України, іноземець, особа без громадянства вважають, що їх рішення, дія чи бездіяльність порушують або ущемляють права і свободи громадянина України, іноземця, особи без громадянства чи перешкоджають їх здійсненню, а тому потребують правового захисту в суді [25; 26]. При цьому в абзаці 9 пункту 2 рішення від 25.11.1997 (справа гр. Г.П. Дзюби) підкреслено, що оскарженням може бути будь-яке рішення, дія чи бездіяльність. Реалізація цього права забезпечується у відповідному виді судочинства і в порядку, визначеному процесуальним законом [25].

Відповідно до статті 6 Конституції України, державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову [4]. Конституційний Суд України, як і будь-який інший орган влади під назвою «суд», структурно входить до судової гілки влади, а отже, згідно з його власним висновком, є органом, чиє рішення, дія чи бездіяльність можуть бути оскаржені до суду, якщо тільки безпосередньо законом не встановлено його остаточний характер.

В абзаці 15 пункту 3 рішення від 07.05.2002 № 8-рп/2002 Конституційний Суд України роз'яснив, що судовий захист прав і свобод людини і громадянина необхідно розглядати як вид державного захисту прав і свобод людини і громадянина [27]. І саме держава бере на себе такий обов'язок відповідно до частини другої статті 55 Конституції України [27]. Право на судовий захист передбачає і конкретні гарантії ефективного поновлення в правах шляхом здійснення правосуддя. Відсутність такої можливості обмежує це право [27]. А за змістом частини другої статті 64 Конституції України право на судовий захист не може бути обмежено навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану [27].

Відповідно до частини 1 статті Кодексу адміністративного судочинства України, завданням адміністративного судочинства є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень шляхом справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду адміністративних справ [13].

Відповідно до частини 2 статті 1 Кодексу адміністративного судочинства України, до адміністративних судів можуть бути оскаржені будь-які рішення, дії чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень, крім випадків, коли щодо таких рішень, дій чи бездіяльності Конституцією чи законами України встановлено інший порядок судового провадження [13].

Пунктом 1 частини 1 статті 3 Кодексу адміністративного судочинства України встановлено, що справа адміністративної юрисдикції – переданий на вирішення адміністративного суду публічно-правовий спір, у якому хоча б однією зі сторін є орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа або інший суб'єкт, який здійснює владні управлінські функції на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень [13]. Відповідачем в адміністративній справі відповідно до пункту 9 частини 1 статті 3 Кодексу адміністративного судочинства України є суб'єкт владних повноважень, а у випадках, передбачених законом, й інші особи, до яких звернена вимога позивача [13]. Пунктом 7 частини 1 статті 3 Кодексу адміністративного судочинства України встановлено, що суб'єкт владних повноважень – орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа, інший суб'єкт при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень [13].

Пленум Верховного Суду України у постанові від 12.06.2009 № 6 та Пленум Вищого адміністративного суду України у пункті 22 постанови від 20.05.2013 № 8 роз'яснили, що суди і судді при розгляді ними цивільних, господарських, кримінальних, адміністративних справ та справ про адміністративні правопорушення не є суб'єктами владних повноважень, які здійснюють владні управлінські функції, і не можуть бути відповідачами у справах про оскарження їх рішень, дій чи бездіяльності, вчинених у зв'язку з розглядом судових справ [28; 29]. Однак у вказаних постановках не згадується про Конституційний Суд України, який реалізує владні повноваження відповідно до статті 147 Конституції України як єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні [28; 29; 4]. Як роз'яснив Пленум Вищого адміністративного суду України у пункті 3 зазначеної постанови, діяльність усіх суб'єктів владних повноважень щодо виконання покладених на них Конституцією чи законами України завдань необхідно вважати владною управлінською функцією [29].

Конституційний Суд України – єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні (стаття 1 Закону України «Про Конституційний Суд України», стаття 147 Конституції України) [5; 4]. Відповідно до статті 13 Закону про КСУ Конституційний Суд України приймає рішення та дає висновки, зокрема, у справах щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України [5].

Як орган судової влади, що реалізує управлінські функції на виконання завдань, передбачених статтею 147 Конституції України, Конституційний Суд України зобов'язаний і сам неухильно дотримуватися Конституції та Законів України і не може мати імунітет від правосуддя лише на тій підставі, що є єдиним у своєму роді.

Кодексом адміністративного судочинства України встановлено, що кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до адміністративного суду, якщо вважає, що рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень порушені її права, свободи або інтереси (частина 1 статті 6 Кодексу) [13]. Ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи в адміністративному суді, до підсудності якого вона віднесена цим Кодексом (частина 4 статті 6 Кодексу) [13].

Юрисдикція адміністративних судів поширюється на правовідносини, що виникають у зв'язку із здійсненням суб'єктом владних повноважень владних управлінських функцій, а також у зв'язку з публічним формуванням суб'єкта владних повноважень шляхом виборів або референдуму (частина 1 статті 17 Кодексу) [13]. Юрисдикція адміністративних судів поширюється на публічно-правові спори, зокрема, фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності (пункт 1 частини 2 статті 17 Кодексу) [13].

Оскільки Законом про КСУ не встановлено іншого механізму оскарження процесуальних ухвал Конституційного Суду України, винесення яких взагалі цим Законом не передбачено, і при цьому спір виник між заявниками як приватними особами і Конституційним Судом України як суб'єктом владних повноважень, такий спір слід розглядати у порядку адміністративного судочинства. Предмет позову мають становити вимоги, передбачені частиною 4 статті 105 Кодексу адміністративного судочинства України, а саме: скасування процесуальної ухвали про припинення конституційного провадження та зобов'язання Конституційного Суду України розглянути справу по суті у порядку, встановленому Законом України «Про Конституційний Суд України» у редакції, що діяла на момент порушення відповідного конституційного провадження [13].

Зрозуміло, що нечіткість законодавства, а саме: відсутність прямої вказівки у Законі № 1401 на порядок його реалізації стосовно розпочатих конституційних проваджень, може стати неабиякою перешкодою для Окружного адміністративного суду м. Києва, до підсудності якого належать спори з Конституційним судом України, для відправлення правосуддя у такій справі [1; 13]. Слід зауважити, що, відповідно до ст. 8 Кодексу адміністративного судочинства України, суд при вирішенні справи керується принципом верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави [13]. Суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики Європейського Суду з прав людини [13]. Звернення до адміністративного суду для захисту прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується. Забороняється відмова в розгляді та вирішенні адміністративної справи з мотивів неповноти, неясності, суперечливості чи відсутності законодавства, яке регулює спірні відносини [13].

Висновки. Як бачимо, ситуація склалася вражаюча: конституційна реформа, яка під гаслом удосконалення діяльності Конституційного Суду України позбавила громадян конституційного права, безпрецедентні рішення органу, що має служити взірцем законності і правопорядку, і глухий кут, у який зайшли заявники, які просили Конституційний Суд України про правосуддя. Зауважимо, що все викладене вище – не абстрактні міркування про долю шести заявників, провадження у справах яких було припинене після 30 вересня 2016 року, тому незабаром Окружному адміністративному суду м. Києва належить на власному прикладі продемонструвати, як діє принцип верховенства права в адміністративних судах України.

СПИСОК ВИК ОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02.06.2016 № 1401-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 28. – Ст. 532.
2. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», зареєстрованого 25.11.2015 за № 3524 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57209.
3. Офіційна сторінка Конституційного Суду України в мережі Інтернет www.csu.gov.ua.
4. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
5. Про Конституційний Суд України: Закон України від 16.10.1996 № 422/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 49. – Ст. 272.
6. Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 13/32. – С. 270.
7. Рішення Конституційного Суду України №1-зп/97 від 13.05.1997 року (справа щодо несумісності депутатського мандата) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-97>.
8. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. - №№40-44. – Ст. 356.
9. Рішення Конституційного Суду України від 09.02.1999 № 1-рп/99 (справа про зворотну дію в часі законів та інших нормативно-правових актів) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-99>.
10. Рішення Конституційного Суду України № 6-рп/2000 від 19 квітня 2000 р. (справа про зворотну дію кримінального закону в часі) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-00>.
11. *Абрамович Р.М.* Принцип незворотності дії закону в часі: еволюція, стан та перспективи вдосконалення його застосування в Україні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Абрамович Руслана Миколаївна; М-во освіти і науки України, Нац. ун-т «Києво-Могилян. акад.». – Київ, 2015. – 171 с.
12. Рішення Європейського суду з прав людини від 10.02.2004 у справі *Pukh v. Estonia* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%5C%22001-61628%22%5D%7D>

13. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35–36, 37 – Ст. 446.

14. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 37. – Ст. 1370. – С. 11.

15. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI // Голос України. – 2012. – №№ 148–149.

16. *Трегубов Е.Л.* Право на справедливий суд у практиці Європейського суду з прав людини/ Е.Л. Трегубов // Форум права : електрон. наук. фах. вид. / Харк. нац. ун-т внутрішніх справ. – Харків, 2010. – № 1. – С. 358–363.

17. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 31. – Ст. 545.

18. Рішення Європейського суду з прав людини від 21.02.1975 «Голдер проти Великої Британії» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/980_086.

19. Рішення Європейського суду з прав людини від 03.11.2011 у справі «Балицький проти України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_726.

20. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 30. – Ст. 260.

21. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

22. Рішення Європейського суду з прав людини від 20.07.2006 у справі «Сокурєнко та Стригун проти України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/974_115.

23. Рішення Європейського суду з прав людини від 13.11.2008 у справі «Верітас проти України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_418.

24. Регламент Конституційного Суду України: рішення Конституційного Суду України від 5 березня 1997 року (у редакції згідно з Рішенням Конституційного Суду України від 14 жовтня 2008 року № 34-р/2008) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v001z710-97>.

25. Рішення Конституційного Суду України від 25.11.1997 (справа громадянки Дзюби Г.П. щодо права на оскарження в суді неправомірних дій посадової особи) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-97>.

26. Рішення Конституційного Суду України від 14.12.2011 № 19-рп/2011 (справа про оскарження бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо заяв про злочини) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-11>.

27. Рішення Конституційного Суду України № 8-рп/2002 від 07.05.2002 (справа щодо підвідомчості актів про призначення або звільнення посадових осіб) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-02>.

28. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12.06.2009 № 6 «Про деякі питання, що виникають у судовій практиці при прийнятті до провадження

адміністративних судів та розгляді ними адміністративних позовів до судів і суддів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsen.nsf/0/073257863E8DBC16C22575DE004E9681?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=073257863E8DBC16C22575DE004E9681&Count=500&>.

29. Постанова Пленуму Вищого адміністративного суду України від 20.05.2013 № 8 «Про окремі питання юрисдикції адміністративних судів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0008760-13>.

REFERENCES

1. Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy (shchodo pravosuddia): Zakon Ukrainy vid 02.06.2016 № 1401-VIII // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2016. – № 28. – St. 532.

2. Poiasniuvalna zapyska do proektu Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy (shchodo pravosuddia)», zareiestrovanoho 25.11.2015 za № 3524 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57209.

3. Ofitsiina storinka Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy v merezhi Internet www.ccu.gov.ua.

4. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon vid 28.06.1996 № 254k/96-VR // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 1996. – № 30. – St. 141.

5. Pro Konstytutsiinyi Sud Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16.10.1996 № 422/96-VR // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 1996. – № 49. – St. 272.

6. Konventsii pro zakhyst prav liudyny ta osnovopolozhnykh svobod vid 04.11.1950 // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. – 1998. – № 13/32. – S. 270.

7. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy №1-zp/97 vid 13.05.1997 roku (sprava shchodo nesumisnosti deputatskoho mandata) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-97>.

8. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 № 435-IV // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2003. – №№ 40-44. – St. 356.

9. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 09.02.1999 № 1-rp/99 (sprava pro zvorotnu diu v chasi zakoniv ta inshykh normatyvno-pravovykh aktiv) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-99>.

10. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy № 6-rp/2000 vid 19 kvitnia 2000 r. (sprava pro zvorotnu diu kryminalnogo zakonu v chasi) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-00>.

11. *Abramovych R.M.* Pryntsyp nezvorotnosti dii zakonu v chasi: evoliutsiia, stan ta perspektyvy vdoskonalennia yoho zastosuvannia v Ukraini: dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.01 / Abramovych Ruslana Mykolaivna; M-vo osvity i nauky Ukrainy, Nats. un-t «Kyievo-Mohyl. akad.». – Kyiv, 2015. – 171 s.

12. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny vid 10.02.2004 u spravi Pukh v. Estonia [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%7B%22itemid%22%3A%22001-61628%22%7D%7D>.

13. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 06.07.2005 № 2747-IV // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2005. – № 35–36, 37 – St. 446.

14. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 № 4651-VI // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. – 2012. – № 37. – St. 1370. – S. 11.

15. Pro advokaturu ta advokatsku diialnist: Zakon Ukrainy vid 05.07.2012 № 5076-VI // Holos Ukrainy. – 2012. – №№ 148–149.

16. *Trehubov E.L.* Pravo na spravedyvnyi sud u praktytsi Yevropeiskoho sudu z prav liudyny/ E.L. Trehubov // Forum prava : elektron. nauk. fakh. vyd. / Khark. nats. un-t vnutrishnikh sprav. – Kharkiv, 2010. – № 1. – S. 358–363.

17. Pro sudoustrii i status suddiv: Zakon Ukrainy vid 02.06.2016 № 1402-VIII // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2016. – № 31. – St. 545.

18. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny vid 21.02.1975 «Holder proty Velykoi Brytanii» [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/980_086.

19. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny vid 03.11.2011 u spravi «Balytskyi proty Ukrainy» [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_726.

20. Pro vykonannia rishen ta zastosuvannia praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny: Zakon Ukrainy vid 23.02.2006 № 3477-IV // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2006. – № 30. – St. 260.

21. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava vid 16.12.1966 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

22. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny vid 20.07.2006 u spravi «Sokurenko ta Stryhun proty Ukrainy» [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/974_115.

23. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny vid 13.11.2008 u spravi «Veritas proty Ukrainy» [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_418.

24. Rehlament Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy: rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 5 bereznia 1997 roku (u redaktsii zghidno z Rishenniam Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 14 zhovtnia 2008 roku № 34-r/2008) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v001z710-97>.

25. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 25.11.1997 (sprava hromadianky Dziuby H.P. shchodo prava na oskarzhennia v sudi nepravomirnykh dii posadovoi osoby) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-97>.

26. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 14.12.2011 № 19-rp/2011 (sprava pro oskarzhennia bezdiialnosti subiektiv vladnykh povnovazhen shchodo zaiav pro zlochyny) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-11>.

27. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy № 8-rp/2002 vid 07.05.2002 (sprava shchodo pidvidomchosti aktiv pro pryznachennia abo zvilnennia posadovykh osib) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-02>.

28. Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 12.06.2009 № 6 «Pro deiaki pytannia, shcho vynykaiut u sudovii praktytsi pry pryiniatti do provadzhenia administratyvnykh sudiv ta rozghliadi nymy administratyvnykh pozoviv do sudiv i suddiv» [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsen.nsf/0/073257863E8DBC16C22575DE004E9681?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=073257863E8DBC16C22575DE004E9681&Count=500&>.

29. Postanova Plenumu Vyshchoho administratyvnoho sudu Ukrainy vid 20.05.2013 № 8 «Pro okremi pytannia yurysdyktsii administratyvnykh sudiv»

[Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0008760-13>.

Матвійчук А.О. Припинення конституційного провадження у справах за конституційними зверненнями про тлумачення законів України на підставі статті 150 Конституції України: виконання Конституції чи порушення конституційних прав?

У статті досліджується питання законності припинення на підставі статті 150 Конституції України у зв'язку з набранням чинності Законом України від 02.06.2016 № 1401-VIII «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» конституційних проваджень за конституційними зверненнями про тлумачення законів України, що були розпочаті до набрання чинності цим законом.

Ключові слова: конституційне звернення, тлумачення законів, конституційне провадження, зворотна дія закону у часі, звуження конституційних прав.

Матвейчук А.А. Прекращение конституционного производства по делам по конституционным обращениям о толковании законов Украины на основании статьи 150 Конституции Украины: исполнение Конституции или нарушение конституционных прав?

В статье исследуется вопрос законности прекращения на основании статьи 150 Конституции Украины в связи с вступлением в силу Закона Украины от 02.06.2016 № 1401-VIII «О внесении изменений в Конституцию Украины (относительно правосудия)» конституционных производств по конституционным обращениям о толковании законов Украины, которые были открыты до вступления в силу указанного закона.

Ключевые слова: конституционное обращение, толкование законов, конституционное производство, обратная сила закона, сужение конституционных прав.

Matviichuk A.O. Termination of Constitutional Procedures in Cases upon the Constitutional Petitions Regarding the Official Interpretation of Laws of Ukraine under the Article 150 of the Constitution of Ukraine: Fulfillment of the Constitutional Provisions or Infringement of Constitutional Rights?

In this article the matter of legitimacy of termination under the Article 150 of the Constitution of Ukraine due to coming into legal force of the Constitutional Amendments (Concerning Justice) Act # 1401-VIII dd. 02/06/2016 of constitutional procedures in cases upon the constitutional petitions regarding the official interpretation of laws of Ukraine, which were open before coming into legal force of the mentioned law, is researched.

Key words: Constitutional Petition; Official Interpretation of Laws; Constitutional Procedure; Retroactive Effect of the Law; Restriction of Constitutional Rights

Стаття надійшла до редакції 20.09.2016.

УДК 347.73.

O. Braslavets

**THE LEGAL FRAMEWORK OF THE HOLY SEE'S
FINANCIAL SYSTEM: THE CANONICAL REFORM
OF POPES BENEDICT XVI AND FRANCIS**

О.Ю. Браславецъ

*ВНЗ «Національна академія управління»
м. Київ*

**ПРАВОВІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ
СВЯТОГО ПРЕСТОЛУ: КАНОНІЧНІ РЕФОРМИ
ПАП БЕНЕДИКТА XVI І ФРАНЦИСКА**

Постановка проблеми. Католицька Церква та Святий Престол¹, маючи юридичну й канонічну правосуб'єктність (пор. кан. 113 §1 Кодексу канонічного права, далі – СІС), включені в систему правовідносин, серед яких сфера публічно-фінансового права. В науці фінансового права вважається, що механізм реалізації цих правовідносин забезпечує фінансова система: «Під нею належить розуміти сукупність форм і установ, що слугують нагромадженню і використанню грошових коштів на публічні цілі. Нагромадження та використання грошових коштів також вимагає вдаватися до певних інструментів. Фундаментальним інструментом планування, на який спирається процес нагромадження і використання грошових коштів, є бюджет <...> У рамках фінансової системи діють певні фінансові інституції <...> Елементом фінансової системи також є інституції фінансового нагляду» [7, с. 32].

Правова формалізація діяльності фінансової системи утворює особливу галузь права – фінансове право, або, в термінології французької школи Поля Марі Годеме, публічні фінанси. «Публічні фінанси – це складова публічної власності, що має підлягати специфічному правовому режимові <...> Сама

¹ Дефініцію «Святий Престол» (*Sancta Sedes*) ми розумітимемо відповідно до кан. 361 Кодексу канонічного права: «Під висловом «Апостольський Престол» або «Святий Престол» у цьому Кодексі мається на увазі не тільки Римський Понтифік, але також Державний секретаріат, Рада із зовнішніх справ Церкви та інші інституції Римської курії» [9, с. 327].

плинність цього елемента власності, а також спокуси, які виникають з цього, <...> спонукають до застосування особливих правових норм. Ці норми мають уможливити <...> свободу доступу до цієї власності (податкові норми), управління його надходженням (казначейські норми), а також забезпечити використання відповідно до <...> спільного інтересу (бюджетні норми)» [8, с. 18].

Наукова проблема, яка виникає у зв'язку із вищевикладеним, полягає в тому, що в Україні також діють відповідні структури Католицької Церкви, які вітчизняним законодавством трактуються як окремі релігійні громади і діяльність яких регулюється відповідним українським законодавством (у т.ч. у сфері публічних фінансів). Насправді ж католицькі структури перебувають у потрійній юрисдикції: по-перше, йдеться про українську юрисдикцію (українське право); по-друге, про юрисдикцію місцевого правлячого єпископа (партикулярне канонічне право); по-третє, про юрисдикцію Святого Престолу (загальноцерковне канонічне право, яке певним чином кодифіковане). Це ж саме стосується і сфери фінансового права (або публічних фінансів) щодо діяльності структур Католицької Церкви, які українським правом відносяться до числа релігійних організацій. Проблема ускладнюється ще й тим, що у каноністиці галузь фінансового права (або публічних фінансів) перебуває ще у стадії свого формування. Частково фінансове право кодифіковане у Кодексі канонічного права 1983 р. (це стосується так званої «загальної частини» – книга V CIC), а в частині фінансового адміністрування являє собою розрізнені законодавчі акти, які протягом останніх років набувають ознак складової частини корпусу канонічного права (*corpus iuris canonici*) щодо галузі фінансового права. Таким чином, існує ще й два аспекти цієї проблеми – це, по-перше, внутрішня структура галузі фінансового права (публічних фінансів) у структурі канонічного права; і, по-друге, взаємодія і конкордація (*concordatio* – буквально з лат. «узгодження») норм канонічного, національного і міжнародного права щодо публічних фінансів.

У цьому контексті надзвичайно цікавим з наукової точки зору є дослідження процесів становлення галузі фінансового права (публічних фінансів) і його вдосконалення, що триває протягом 1988–2015 років. Розуміння природи процесів і суті канонічного права у цій галузі дозволять більш усвідомлено зрозуміти специфіку фінансово-господарської діяльності структур Католицької Церкви, у т.ч. в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливо відзначити, що у науковому обігу небагато праць, у яких на правовому рівні досліджуються описані вище проблеми. Зокрема, варто згадати фундаментальну працю Джона Ф. Полларда [23] і дещо суперечливе дослідження Джанлуїджі Нуцці [23]. Однак, ці два джерела мають певні недоліки. Якщо перше має дещо ретроспективний та історичний характер і хронологічно обмежується часами понтифікатів від Пія IX до Пія XII (1850–1950 рр.), то друге має дещо спекулятивний та сенсаційний характер і зосереджується на технічній стороні діяльності фінансових установ Святого Престолу, не вдаючись ані до аналізу канонічних аспектів питання, ані до компаративістики щодо канонічного й правового аспектів.

Метою статті є дослідження змін, що сталися протягом 2010–2015 рр. у правовому регулюванні діяльності фінансової системи Святого Престолу. *Об'єктом цього дослідження* стала фінансова система Святого Престолу та її специфічний правовий режим у контексті змін канонічних норм, що здійснювалися протягом 2010–2015 рр. Папами Бенедиктом XVI та Франциском. *Предметом дослідження* виступає корпус правових і канонічних норм (у тому числі норм міжнародного права), що стосуються публічних фінансів, бюджетів (норм бюджетного і казначейського права), а також фінансових інституцій та інститутів фінансового нагляду Святого Престолу. Норми досліджуються станом на 1 травня 2016 року.

Основні результати досліджень. Формування й удосконалення структури фінансової системи Святого Престолу, що були розпочаті за понтифікату Йоана Павла II (т.зв. реформи кардинала Агостиньо Казароллі та кардинала Едмунда К. Шоки 1980–90-х рр.), продовжилися за наступних понтифікатів Бенедикта XVI та Франциска й тривають досі.

Загальний контекст і етапи реформи. Загальний контекст реформ 2010-х рр. був обумовлений кількома важливими чинниками. Найважливішим зовнішнім чинником може вважатися підписання 17 грудня 2009 року монетарної угоди [30] між державою-містом Ватикан та Європейським Союзом. Згідно з угодою, поміж інших зобов'язань, держава Ватикан зобов'язалася за допомогою прямих правових норм та аналогічних заходів дотримуватися європейського законодавства про запобігання та боротьбу з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму. Базуючись на цій угоді, Папська комісія для держави Ватикан схвалила кілька законів про запобігання та протидію відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму. Але, крім фінансової системи держави Ватикан, контролю підлягала також і фінансова система Святого Престолу, оскільки, згідно з монетарною угодою, Святий Престол є у цьому випадку репрезентантом Ватиканської держави. На початку лютого 2011 р. розпочалася зовнішня перевірка відповідності внутрішньої фінансової системи Святого Престолу рекомендаціям Групи розробки фінансових заходів щодо боротьби з відмиванням грошей (англ. *Financial Action Task Force on Money Laundering – FATF*), що проводилася Спеціальним комітетом експертів Ради Європи із взаємної оцінки заходів щодо протидії відмиванню коштів і фінансуванню тероризму (*MoneyVal*). У доповіді від 4 липня 2012 року *MoneyVal* дав позитивну оцінку реалізації Святим Престолом більшості рекомендацій *FATF* [28, с. 7–17]. Це означало, що Святий Престол, а також держава-місто Ватикан мають розроблену систему юридичних процедур та інструментів, які відповідають вимогам європейського законодавства й міжнародних стандартів у сфері боротьби з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму. Власне, весь подальший перебіг фінансової реформи Бенедикта Франциска слід розглядати у зазначеному вище контексті.

Можна виділити три основних етапи цієї правової реформи. Перший, що охоплює період 2009–2013 рр., розпочався за понтифікату папи Бенедикта XVI і продовжився у перші місяці понтифікату папи Франциска. Протягом цього етапу було підписано згадану монетарну угоду. Реалізуючи

положення цієї міжнародної конвенції, папа Бенедикт XVI оприлюднив Апостольське послання у формі «*motu proprio*»¹ *La Sede Apostolica* щодо запобігання та протидії незаконній діяльності у фінансовій тігрошово-кредитній сфері [16], згідно з яким на рівні Святого Престолу засновувалася інституція, що отримала назву *Autorit di Informazione Finanziaria* (Уповноважений орган фінансової інформації, надалі – *AIF*). Повноваження *AIF* поширювалися не тільки на майно та кошти фізичних і юридичних осіб, що здійснюють професійну діяльність фінансового характеру в державі Ватикан, а й для всіх організацій і установ Святого Престолу, якщо вони виконують професійну діяльність фінансового характеру, а також у дикастеріях Римської курії й установах, пов'язаних з нею [3, с. 9–10]. Крім того, на рівні Папського державного секретаріату було видано Регламент Префектури економічних справ Святого Престолу (22 лютого 2011 року) [25]. У 2013 р. папою Франциском було промульговано два відповідних правових акти. Перше «*motu proprio*» *La promozione dello sviluppo* стосувалося питань профілактики та боротьби з відмиванням грошей, фінансуванням тероризму й розповсюдженням зброї масового знищення (8 серпня 2013 року) [15]. Цим документом утворювався Комітет фінансової безпеки та затверджувався його статут. Другим «*motu proprio*» *Mediante* було затверджено нові статuti Уповноваженого органу фінансової інформації – *AIF* (15 листопада 2013 року) [17]. В такий спосіб було закладено підвалини архітектури нової фінансової системи Святого Престолу.

На 2014 р. припадає другий етап фінансової реформи, протягом якого сфера правового регулювання прозорості фінансової системи Святого Престолу поширювалася і запроваджувалися нові інструменти цього регулювання. Насамперед це «*motu proprio*» *Fidelis dispensator et prudens*, яким Святіший Отець запроваджував нову структуру координації економічних та адміністративних справ Святого Престолу й держави-міста Ватикан (24 лютого 2014 року). Цим актом створювалися Рада з економічних питань, Секретаріат з економічних питань та інститут Генерального аудитора (ревізора). Як продовження цього акту в «*motu proprio*» *Confermando una tradizione* оголошувалося про переміщення секції ординарних справ Адміністрації спадщини Святого Престолу в структуру Секретаріату з економічних питань (8 липня 2014 року). Крім того, в серпні 2014 р. Конгрегація в справах інститутів богопосвяченого життя й товариств апостольського життя видала циркулярний лист, який стосувався напрямків реформування фінансового адміністрування в інститутах і товариствах – причому з достатньо радикальними запланованими змінами, що будуть розглянуті нижче.

Третій етап (2015 р.), протягом якого відбувалося налагодження вже чинних інститутів фінансового управління під нові реалії. У лютому 2015 р. в «*motu proprio*» *Statuti dei nuovi Organismi Economici* було промульговано статuti Секретаріату з економічних питань, Ради з економічних питань та Служби

¹ «*Motu proprio*» (буквально – «за власним почином», з лат.) – особливий тип нормоутворюючого документа, рескрипт Римського Папи як найвищого носія влади у Католицькій Церкві; означає, що норма встановлена за особистою ініціативою і особисто Папою.

Генерального ревізора. У травні 2015 р. в «*motu proprio*» *Il Fondo Pensioni* було оголошено про оновлення статутів Пенсійного фонду Ватикану. Крім того, Святий Престол за ці роки уклав декілька міжнародних угод у сфері фінансового права, з-поміж яких, наприклад, варто згадати підписану в червні 2015 р. угоду зі США про дотримання міжнародних податкових зобов'язань і реалізації *Foreign Account Tax Compliance Act (Fatca)* [1].

Весь зазначений вище корпус нормативно-правових канонічних актів становить нинішнє (наважимося стверджувати, що далеко не остаточно сформоване) правове поле для подальшого поглиблення фінансової реформи Святого Престолу й тіснішої інтеграції його фінансової системи у загальносвітовий контекст.

Реформа системи фінансового адміністрування Святого Престолу. Система фінансового адміністрування, в т.ч. управління активами Святого Престолу та його адміністрацій, відповідно до Апостольської Конституції¹ *Pastor Bonus* [10, с. 1459–1461], утворюється з трьох дикастерій: Апостольська палата (РВ, art. 171) Адміністрація спадщини Святого Престолу APSA (РВ, art. 172–175) та Префектура економічних справ Святого Престолу (РВ, art. 176–179). Зауважимо, що фінансова реформа пап Бенедикта-Франциска стосувалася двох з них, щодо Апостольської палати нині збережено *status quo*.

Адміністрація спадщини Святого Престолу була наділена функцією управляти власністю (активами), що належать Святому Престолу, з метою забезпечення коштів, необхідних для функціонування Римської курії (РВ, art. 172).

В організаційному сенсі до складу APSA входили дві секції – ординарна (РВ, art. 174) та екстраординарна (РВ, art. 175), за кожною з яких було закріплено певний обсяг управлінських повноважень. Наприклад, за екстраординарною секцією було закріплено завдання управління як власним рухомим майном (оборотними активами), так і довірче управління рухомим майном (оборотними активами) за дорученням інших інституцій Святого Престолу (РВ, art. 175). Ординарна секція виконувала, зокрема, такі фінансові завдання, як: управління майном (активами), довіреними його опіці; нагляд за інституціями, які довірені його фінансовій відповідальності; облік доходів і витрат, ведення грошових рахунків, отриманих і сплачених у попередніх роках, складання кошторисів на наступний рік (РВ, art. 174).

У липні 2014 р. прес-центр Святого Престолу поширив інформацію про концепцію змін у фінансовій системі й перерозподіл функцій між інституціями, у т.ч. йшлося про APSA. Оголошувалося про те, що ординарна секція APSA передається до складу Секретаріату з економічних питань, що дозволяє йому здійснювати свої обов'язки економічного контролю та нагляду за діяльністю установ Святого Престолу, в тому числі політики й процедур щодо закупівель та адекватного розподілу людських ресурсів. Колишня ж екстраординарна секція APSA мала б зосередитися виключно на виконанні ролі скарбу/

¹ «*Constitutio Apostolica*» (буквально «Апостольська постанова», з лат.) – найвища форма законодавчого акту, що випускається Римським Папою.

казни Святого Престолу (*fiscus¹ Papalis / fiscus sedis Apostolicae*) і держави-міста Ватикан. Ключовим завданням для APSA мало б стати встановлення тісних відносин з усіма основними центральними банками (відповідно до рекомендацій *MoneyVal*), що мало б забезпечити ліквідність і фінансову стабільність Святого Престолу. Оголошувалося також, що всі інститути Святого Престолу відкриватимуть рахунки в APSA, яка слугуватиме для них казначейством [24]. Таким чином, концепція передбачала позбавлення APSA функцій фінансового нагляду та контролю та, вочевидь, трансформацію її в інституцію казначейського обслуговування інших інституцій Святого Престолу. У лютому 2014 р. анонсувалося, що важливим функціональним акцентом діяльності APSA стане виконання ним ролі Центрального банку Ватикану (*Banca Centrale del Vaticano*) з усіма зобов'язаннями та компетенціями, характерними для аналогічних установ у всіх країнах світу (п. 6 Комюніке від 24.02.2014) [6]. Проте станом на травень 2016 р. канонічного врегулювання цієї тези здійснено не було.

Реалізація ж концепції «*APSA – fiscus Papalis / fiscus sedis Apostolicae*» була здійснена 8 липня 2014 року документом у формі «*motu proprio Confermando una tradizione*» [11], яким Папа Франциск вносив зміни до Апостольської Конституції *Pastor Bonus* у частині арт. 172–175. Повністю скасовано арт. 174–175 і суттєво змінено зміст арт. 172–173 – що мало б забезпечити втілення концепції, про яку йшлося вище: «§ 1. Це є урядовий орган управління власністю Святого Престолу для здобуття фінансових коштів, необхідних для виконання функцій Римської Курії. § 2. Урядовий орган управляє також рухомим майном, довіреним йому іншими інституціями Святого Престолу» [11]. Нові норми не містять прямих згадок про казначейське обслуговування, але нове формулювання арт. 172 дозволяє трактувати його саме так, адже йдеться про рухоме майно, до якого в нинішній класифікації фінансових активів можуть бути віднесені й грошові кошти.

Своєю чергою, Префектура економічних справ Святого Престолу, відповідно до Апостольської Конституції *Pastor Bonus*, наділена функцією нагляду й управління щодо дочасних благ адміністрацій, які залежать від Святого Престолу, навіть щодо яких Святий Престол визначив, що ті користуються автономією (РВ, арт. 176). Серед ключових керівників Префектури названо також її головного бухгалтера (РВ, арт. 177), а перелік завдань дозволяє визначити її роль як централізованої бухгалтерії Святого Престолу з розширеними функціями внутрішнього аудиту та бюджетного контролю, властивого для Рахункових палат. Так, Префектура вивчає звіти про майновий і економічний стан адміністрацій, а також їхні звіти про доходи і витрати за попередній

¹ *Fiscus* (буквально «скарб, казна» – з лат.) – специфічне поняття науки публічних фінансів: «Скарб, казна (*fiscus*) визнається зазвичай за правовий відповідник держави, що є суб'єктом майнових відносин, учасником цивільного обороту і господарської діяльності. Оскільки термін «держава» застосовується у зв'язку з виконанням владних повноважень (*imperium*), то поняття «Державний скарб/казна» з'являється при реалізації власницьких повноважень (*dominium*) <...> Державний скарб/казна був наділений правосуб'єктністю [юридична особа – прим. О.Б.], що залучає його в загальний режим цивільного і торговельного права» [7. с. 344].

рік і бюджетні кошториси на наступний рік (*bilanci consuntivi e preventivi*) шляхом перевірки облікових книг і документів (пор. РВ, арт. 178 § 1). Префектура складає консолідовану фінансову звітність Святого Престолу, в т.ч. про витрати за попередній рік, а також зведений кошторис витрат (*bilancio consolidato*) на наступний рік і представляє їх вищій владі для затвердження (пор. РВ, арт. 178 § 2). Префектура контролює економічні ініціативи адміністрацій і висловлює свою думку щодо проєктів, які мають важливе значення (РВ, арт. 179 § 1), а також оцінює збитки, завдані у будь-якій формі майну Святого Престолу, і, в разі необхідності, готує кримінальні та цивільні позови у компетентних судах (пор. РВ, арт. 179 § 2).

Власне, у лютому 2011 р. було зроблено першу спробу реформування структури фінансових інституцій Святого Престолу. На нашу думку, центром фінансової системи мала стати APSA і Префектура економічних справ Святого Престолу. При цьому перша мала б повністю перебрати на себе функцію *fiscus* (скарбу/казни), а друга – квестури (фінансового відділу) скарбу. Вся модель при цьому вибудовувалася б за зразком французької системи публічних фінансів з її відповідними інститутами дирекції скарбу [8, с. 335–338] та бухгалтерів-фінансистів скарбу [8, с. 264–267]. В результаті двоєдиний орган мав би набрати рис інституту повноцінного «*fiscus*» – аналога *camera thesauraria* Святого Престолу, якою свого часу була Апостольська Палата [5]. Про це опосередковано свідчить у тому числі й Регламент Префектури від 22 лютого 2011 року, затверджений тодішнім Папським державним секретарем кардиналом Тарчізіо Бертоне [25].

Сферою компетенції Префектури, згідно з Регламентом, було визначено складання прогнозів та економічних програм, а також нагляд і контроль за Адміністраціями Святого Престолу, незалежно від автономії, яку вони мають (Reg., art. 1).

Надзвичайно широким і детальним є перелік функцій Префектури, визначений цим регламентом. При цьому підкреслюється, що Префектура діє на основі вказівок Ради кардиналів для вивчення організаційних та економічних проблем Святого Престолу (Reg., art. 2) – інституту, передбаченого арт. 24–25 Апостольської Конституції *Pastor Bonus*. Префектура складає документ – економічну програму, в якій пропонує цілі, яких єдиним способом мають досягати адміністрації Святого Престолу (Reg., art. 2 § 1), а також періодично пропонує основні макроекономічні показники, що мають бути враховані при укладанні відповідних річних бюджетів та їхніх прогнозів (Reg., art. 2 § 2). У такій своїй іпостасі, визначеній в арт. 2, Префектура виконує роль макроекономічного регулятора суб'єкта публічно-фінансових правовідносин, на базі рішень якого надалі й має розбудовуватися бюджетний процес.

Щодо власне бюджетного процесу, Префектура розглядає звіти про майновий та економічний стан (*relazioni sullo stato patrimoniale ed economico*) окремих адміністрацій, які є складовими частинами кошторисів (*bilanci preventivi*) і щорічних звітних балансів (*bilanci consuntivi annuali*) (Reg., art. 3 § 1). Також Префектура контролює кошториси видатків (*bilancio consuntivo*) кожної адміністрації, бухгалтерські записи та відповідну документацію (Reg., art. 3 § 2). До

її функцій належить складання проекту бюджету (*bilancio preventivo*) та звіт про виконання консолідованого бюджету (*bilancio consuntivo consolidato*) Святого Престолу та держави-міста Ватикан та надає їх на апробацію Вищій владі (Reg., art. 3 § 3). Префектура піклується про те, щоб бюджети були укладені прозоро і враховували майновий, економічний та фінансовий стан Адміністрації. Для цього фінансовий дикастерій може розробляти Правила укладання бюджетів адміністрацій Святого Престолу та держави-міста Ватикан, моделі рахунків економічного та майнового стану, з деталізацією окремих статей (Reg., art. 3 § 4). Етапи бюджетного процесу та роль у цьому Префектури детально розглянуті у тит. 4, арт. 25–34 Регламенту.

За Префектурою закріплено функцію нагляду для того, аби мати реальне та повне розуміння правової, адміністративної та фінансової ситуації Адміністрації (Reg., art. 3 § 5). Префектура має окремі повноваження щодо екстраординарного управління майном (Reg., art. 3 § 6) – у розумінні кан. 638, 1292 СІС. I, нарешті, має оцінювати ризик втрат, яких у будь-який спосіб можуть зазнати Святий Престол чи держава-місто Ватикан (Reg., art. 3 § 7).

Одразу зауважимо, що концепція створення «*fiscus*» *Stolicy Apostolskiej* не була реалізована шляхом створення «фінансового дуумвірату» APSA і Префектури економічних справ Святого Престолу, як це планувалося у 2011 році. Навпаки, APSA була позбавлена ряду важливих функцій, Префектура ж, як це стане зрозумілим у наступному параграфі цього дослідження, опинилася у такій правовій ситуації, коли вона або дублює частину функцій інших інституцій фінансового управління, або її роль стає другорядною чи взагалі невизначеною. Однак обидва дикастерії не були ліквідовані, а продовжують існувати – APSA у новому правовому статусі, а Префектура – у невизначеному. Натомість архітектура фінансової системи Святого Престолу ускладнюється і роль центру починають виконувати новоутворені фінансові інституції.

Рекорфа інститутів загальної координації фінансової діяльності та інститутів фінансового контролю. Відповідно до Апостольської Конституції *Pastor Bonus*, основним інститутом загальної координації фінансової системи виступає Комітет кардиналів для вивчення організаційних та економічних проблем Святого Престолу – *Coetus Cardinalium ad consulendum rebus organicis et oeconomicis Apostolicae Sedis* (PB, art. 24–25). Зокрема, на нього покладено обов'язок «розгляд економічних та організаційних справ, що стосуються управління Святого Престолу» (PB, art. 24 § 1). Щодо цієї інституції нині зберігається *status quo*, вона не зазнала безпосередніх системних змін. Проте, як це буде видно далі, її функції або були *de-facto* перебрані іншими інституціями, або *de-jure* були дубльовані в установчих документах інших інституцій.

У рамках співпраці з *MoneyVal* у складі фінансової системи Святого Престолу та держави-міста Ватикан було утворено дві особливі інституції: з функцією загальної координації – Комітет фінансової безпеки, та з функцією загального контролю – Уповноважений орган фінансової інформації. Перший з них був заснований у серпні 2013 р. документом у формі «*motu proprio*» *La promozione*. Папа Франциск визначив, що метою діяльності Комітету фінансової безпеки є координація діяльності компетентних органів Святого Престолу

і держави Ватикан в профілактиці й боротьбі з відмиванням грошей, фінансуванням тероризму і розповсюдженням зброї масового знищення (*La promozione* арт. 4 [15]). Цим документом комітет отримав власний Статут, який визначає його склад і функціональні завдання [27]. Комітет фінансової безпеки складається із семи членів, що представляють дикастерії Святого Престолу та органи влади держави-міста Ватикан: асесор із загальних справ Папського державного секретаріату, який очолює комітет; суб-секретар у справах зносин із державами Папського державного секретаріату; секретар Префектури економічних справ Святого Престолу; Заступник Генерального секретаря Губернаторства держави-міста Ватикан; Промотор Справедливості трибуналу держави-міста Ватикан; Директор Уповноваженого органу фінансової інформації; директор Служби безпеки та цивільного захисту Губернаторства держави-міста Ватикан (арт. 1 Статуту Комітету). Функції Комітету фінансової безпеки визначені в такий спосіб, аби комітет встановлював об'єктивні критерії і розробляв відповідні процедури для загальної оцінки ризиків відмивання грошей і фінансування тероризму й розповсюдження зброї масового знищення. Крім того, до його функцій належить сприяння активній співпраці й обміну інформацією між компетентними органами Святого Престолу і держави Ватикан та деякі інші аналогічні завдання (арт. 2 Статуту Комітету).

Оскільки основною функцією Комітету є оцінка фінансових ризиків, у складі комітету ми бачимо представника Префектури економічних справ, до функцій якої належить оцінка ризиків (пор. арт. 3 § 7 Регламенту Префектури та арт. 179 § 2 *Pastor Bonus*), а не APSA.

Інформаційна складова діяльності комітету забезпечується також новою інституцією – Уповноваженим органом фінансової інформації, яка утворює основу контрольних фінансових інституцій в рамках реформи 2010-х років. Ця окрема вертикаль фінансової системи Святого Престолу почала розбудовуватися з грудня 2010 р., коли було опубліковано «*motu proprio*» *La Sede Apostolica* [16]. Тоді Святіший Отець Бенедикт XVI утворив Уповноважений орган фінансової інформації (AIF) та затвердив його Статут. Канонічний статус AIF був визначений відповідно до арт. 186 та 190–191 Апостольської Конституції *Pastor Bonus* – юридична публічна особа, пов'язана зі Святим Престолом. У листопаді 2013 р. Папа Франциск видав нову редакцію Статуту AIF [17], що мало сприяти ефективнішому виконанню покладених на цю інституцію функцій. Згідно з документом, AIF визнається повністю автономною та незалежною інституцією з функціями (а) пруденціального нагляду та регуляції діяльності інститутів, які провадять професійну фінансову діяльність; (б) нагляд і регуляція діяльності з метою запобігання та протидії відмивання коштів і фінансування тероризму; (с) фінансової інформації (фінансова розвідка) (Арт. 2 Статуту AIF 2013).

Важливою специфікою AIF є й те, що частково її діяльність регулюється також спеціальними законами держави-міста Ватикан (історично так склалося, що в міжнародних відносинах деякі країни визнають правосуб'єктність Святого Престолу, а деякі – міжнародну правосуб'єктність лише держави-міста Ватикан). Оскільки законодавство останнього не є предметом нашого дослі-

дження, ми не розглядатимемо його. Проте зауважимо, що дикастерії Римської Курії та інші органи та установи, що пов'язані зі Святим Престолом, а також неприбуткові організації, які є юридичними особами з канонічним статусом та юридичною адресою у Ватикані, зобов'язані дотримуватися законів держави Ватикан про: заходи щодо запобігання та боротьби з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму; заходи проти тих, хто загрожує миру та безпеці; пруденційний нагляд установ, що здійснюють професійну діяльність фінансового характеру (*La promozione* арт. 1) [15]. Органів, що підпадають під нагляд АІФ, нині є два: APSA та Інститут релігійних справ (IOR), з яких перший входить до структури фінансової системи Святого Престолу, другий – до складу банківської системи Святого Престолу [2, с. 10], а тому нами у цій статті не розглядається.

Ще раз наголосимо, що утворення і Комітету фінансової безпеки, і АІФ необхідно розглядати в контексті співпраці Святого Престолу з FATF та Спеціального комітету експертів Ради Європи із взаємної оцінки заходів щодо протидії відмиванню коштів і фінансуванню тероризму (*MoneyVal*). Йдеться про функціонування інстанцій особливого «зовнішнього» характеру, які мають забезпечити прозорість фінансової системи Святого Престолу для зовнішнього середовища, тобто сприяти інтеграції фінансової системи Святого Престолу в глобальну міжнародну фінансову систему.

Другим напрямком розбудови контрольно-координуючої вертикалі фінансової системи Святого Престолу, яка спрямована на внутрішній контроль і нагляд, стає «тріумвірат» інституцій – Рада з економічних питань, Секретаріат з економічних питань та інститут Генерального аудитора (ревізора). Крім того, експерти-ватиканісти обговорюють інформацію про те, що ймовірним доповненням цього блоку могла б стати так звана *Vatican Asset Management* (VAM) – фінансова інституція для об'єднаного управління нерухомим майном і портфельними інвестиціями різних автономних дикастерій, які входять до складу курії та володіють власними активами. У цьому випадку також йдеться про залучення активів інститутів богопосвяченого життя [20]. Про це опосередковано може свідчити й існування циркулярного листа Конгрегації інститутів богопосвяченого життя і товариств апостольського життя [18; 19], про що згадуватиметься у цій статті нижче. Проте станом на травень 2016 р. жодних канонічних актів щодо VAM промудрено не було, тому цей захід фінансової реформи ми воліли б наразі віднести до сфери гіпотез і прогнозів. Як зауважує ватиканіст Андреа Торнієллі, багато хто вважає, що «проблема полягає, наприклад, у технічному запровадженні більшої фінансової прозорості чи здійсненні адміністрування за англо-саксонським взірцем» [29, с. 28–30].

Початок цього блоку реформи було покладено 24 лютого 2014 року, коли проголошувалася «нова структура координації економічних та адміністративних справ Святого Престолу і держави-міста Ватикан» (*nuova struttura di coordinamento per gli affari economici e amministrativi*) [6]. Анонсовані у цьому комюніке концептуальні зміни мали б полягати у тому, що: 1) Рада з економічних питань видаватиме директиви, оцінюватиме ефект від їх запровадження та

готуватиме й аналізуватиме позицію щодо адміністративно-економічних заходів Святого Престолу (п. 2 Комюніке); 2) Секретаріат з економічних питань втілюватиме в життя (*metterà in opera*) директиви Ради (п. 2 Комюніке) та матиме владу над усією економічною й адміністративною діяльністю Святого Престолу (*avrà autorità su tutte le attività economiche e amministrative all'interno della Santa Sede*); також Секретаріат відповідатиме за підготовку щорічного бюджету (*budget annuale*) та деталізованої фінансової звітності (*bilancio dettagliato*) Святого Престолу та Ватикану – (п. 1 Комюніке); 3) Генеральний ревізор отримає повноваження провадити ревізію будь-якої агенції чи інституції Святого Престолу та держави-міста Ватикан (*dotato del potere di svolgere revisioni di qualsiasi agenzia o istituzione della Santa Sede e dello Stato della Città del Vaticano*) (п. 5 Комюніке).

На нашу думку, створення саме структури координації свідчить про певний системний підхід і початок системних змін у царині фінансового адміністрування Святого Престолу. Загальна логіка цієї концепції нагадує корпоративне управління за зразком «адміністрування за англо-саксонським взірцем», про які згадає Андреа Торнієллі: 1) власник (в особі Святого Престолу); 2) Рада директорів (в особі Ради з економічних питань); 3) Правління (в особі Секретаріату з економічних питань); 4) Контрольна служба (в особі інституту Генерального аудитора).

Канонічна реалізація цієї концепції була реалізована документом у формі «*motu proprio*» *Fidelis Dispensator Et Prudens* (24 лютого 2014 року) [12]. Утворювалися такі нові інституції: 1) Рада з економічних питань – із завданням контролю за фінансовим управлінням і контролю за об'єктами й фінансово-адміністративною діяльністю дикастеріїв Римської Курії, інститутів, пов'язаних зі Святим Престолом, і держави Ватикан (FD п. 1); 2) Секретаріат з економічних питань (FD п. 4), що прямо підпорядковується Святому Отцю (FD п. 5); із функціями здійснення економічного контролю і нагляду за інститутами, згаданими у п. 1, а також політики й процедур залучення й адекватного використання трудових ресурсів (FD п. 5); 3) інститут Генерального аудитора (ревізора) – з функцією бухгалтерського аудиту (*audit*) інститутів, згаданих у п. 1. (FD п. 7).

Проте згадані у цьому документі функції, як бачимо, лише частково (наприклад, у ситуації з Радою та Секретаріатом) збігаються з анонованими у комюніке (наприклад, у ситуації з Генеральним аудитором). Виглядає так, що в останній момент до «концепції корпоративного управління» було внесено зміни, які мають пристосувати цю модель до моделі публічних фінансів, про яку йшлося вище, та інтеграції новостворених інституцій з уже чинними.

Додаткове підтвердження цієї гіпотези можемо знайти у нових Статутах Ради, Секретаріату та Генерального аудитора, затверджених 22 лютого 2015 року [26]. Тексти Статутів розвивають ідеї з «*motu proprio*» *Fidelis Dispensator Et Prudens*, але – і це не може не викликати занепокоєння – певною мірою консервують суперечності, що виникають між новоутвореними інституціями й тими, що діють на основі Апостольської Конституції *Pastor Bonus*.

Виділимо кілька прикладів таких суперечливих норм. Нова Рада з економічних питань «перевіряє проекти щорічних кошторисів (*bilanci preventivi*), заключні консолідовані бюджети (*bilanci consuntivi consolidati*) Святого Престолу та держави-міста Ватикан, готує рекомендації щодо них і подає на апробацію Святішому Отцю» (Statuto del Conciglio, art. 3 § 1). Однак ця ж сама функція покладалася на *Coetus Cardinalium ad consulendum rebus organicis et oeconomicis Apostolicae Sedis* (РВ, art. 24–25) та на Префектуру економічних справ – у частині надання їх на апробацію Вищій владі (*Reg. Pref.*, art. 3 § 3). Ця ж Рада з економічних питань має функцію визначати критерії екстраординарного управління майном для інституцій та організацій (*Statuto del Conciglio*, art. 2 § 4). Проте приблизно такі самі повноваження щодо екстраординарного управління майном (у розумінні кан. 638, 1292 СІС) закріплені за Префектурою з економічних справ (*Reg. Pref.*, art. 3 § 6) тощо. За секцією контролю та нагляду Секретаріату з економічних питань закріплено розробку норм (в т.ч. вказівок, моделей і процедур) щодо бюджетного планування та прогнозування (*Statuto della Segreteria*, art. 6 § 1). Таке ж завдання поставлене перед Префектурою економічних справ (*Reg. Pref.*, art. 3 § 4). Ця ж секція провадить оцінку фінансових і майнових ризиків Святого Престолу (*Statuto della Segreteria*, art. 10-с; art. 12). Така ж функція закріплена за Префектурою економічних справ (*Reg. Pref.*, art. 3 § 7). Існують й інші приклади суперечливості канонічних норм щодо фінансової системи, якої в ході цієї реформи усунути не вдалося.

Реформа пенсійної системи Святого Престолу. Формування пенсійної системи та її інтеграції в фінансову систему Святого Престолу розпочалося 8 вересня 1992 року, коли Папа Йоан Павло II заснував Пенсійний фонд при Адміністрації спадщини Святого Престолу [14]. Надзвичайно важливо, що вже тоді йшлося про визначення місця пенсійного фонду як складової частини системи (sic!) пенсійного забезпечення і фінансової системи Святого Престолу (пор. назву «*motu proprio*» – *sulla nuova regolamentazione del sistema pensionistico*). У «*motu proprio*» *Adnexa* від 15 грудня 2003 року було проведено першу реорганізацію Пенсійного фонду щодо автономії фінансової інституції й вдосконалення організації управління. Цим документом було затверджено Статут і Загальний регламент Пенсійного Фонду.

У 2015 р. Святіший Отець Франциск видав документ у формі «*motu proprio*» *Il Fondo Pensioni* (29.05.2015), яким було проведено чергове удосконалення системи пенсійного страхування Святого Престолу [13]. Основний акцент, зроблений у цьому документі, не стосується пенсійного забезпечення: «Йдеться про зміни до Статуту, а не до чинного Регламенту. Це означає, що всі процедури й практична діяльність у сфері пенсійного забезпечення працівників Ватикану в даний час залишаються такими ж, які були чинними досі. Таким чином, запроваджуються зміни в структурі адміністрації, але не тих послуг, що надаються Фондом пенсіонерам» [21]. Зміни стосуються п'яти аспектів діяльності Пенсійного фонду: призначення голови; склад, структура та порядок формування Ради керуючих (Правління) фонду; управління фондом; питання зовнішнього контролю за діяльністю фонду; бюджетно-кошторисний метод формування й використання коштів.

У арт.4 Статуту в редакції 2015 р. встановлено загальну структуру управління й організації нагляду. До складу адміністрації віднесено: голову Ради керуючих (Правління); Раду керуючих (Правління); директора (п. 1 арт. 4 Статуту 2015). При цьому до загальної структури включено також і Колегію аудиторів (ревізорів) рахунків як орган внутрішнього нагляду за діяльністю Фонду (п. 1 арт. 4 Статуту 2015). Крім того, виділено органи зовнішнього нагляду і контролю, до яких числа належать такі новоутворені фінансові інституції, як Рада з економічних питань, Секретаріат з економічних питань та Генеральний аудитор (ревізор) (п. 2 арт. 4 Статуту 2015 р.).

Щодо голови Ради керуючих (Правління) Фонду запроваджено радикальну новачку. Якщо за попередньою редакцією Статуту Пенсійний фонд очолював *pro tempore* кардинал – голова Адміністрації спадщини Святого Престолу (APSA), то відтепер Головою Ради керуючих (Правління) стає особа, що її призначив Вселенський Понтифік на п'ятирічний термін (п.1 арт.5 Статуту 2015 р.). Подання на призначення голови Ради керуючих (Правління) Вселенському Понтифіку робить координатор Ради з економічних питань у вигляді списку з щонайменше трьох кандидатів (п. 2 арт. 5 Статуту 2015 р.). Як зауважив про це прес-центр Святого Престолу: «Відтепер кардинал, що очолює APSA, не є автоматично [головою], а та особа, що її обере Папа з трьох кандидатів <...> Вочевидь, це мають бути люди, що відповідають певним вимогам, але не йдеться про те, що вони мають бути духовними особами чи кардиналами, отже, вони можуть бути навіть мирянами, з-поміж яких і буде зроблено вибір» [21].

Відбулися зміни також і у складі Ради керуючих (Правління). Змінилися як його кількісні, так і якісні параметри. Так, попередня редакція Статутів 2003 р. передбачала сім членів Ради (п. 1 арт. 7 Статуту 2003 р.), у той час як нинішня редакція збільшує їхнє число до одинадцяти (п. 1 арт. 6 Статуту 2015 р.). Попередня редакція документа передбачала таку процедуру, яка могла сприяти утворенню абсолютної більшості (аж до шести голосів включно) при ухваленні рішень для представників куріальних адміністрацій. Нова процедура формування Ради дозволяє більш зважено ухвалювати рішення (пор. п. 1 арт. 6 Статуту 2015 р.). Так, відтепер Раду керуючих утворюють чотири групи: (а) голова Ради керуючих, що призначається Вселенським Понтифіком; (б) чотири експерти зі страхової справи й управління пенсійними або довірчими майновими фондами у різних країнах, що їх номінує Рада з економічних питань – у попередній версії Статуту ця група експертів була відсутня; (с) чотири експерти, що мають досвід в адміністративній сфері, визначені відповідно префектом Конгрегації евангелізації народів (*Prefetto di Propaganda Fide*); главою Комісії для держави-міста Ватикан; главою APSA та главою Фабрики Святого Петра, й номіновані державним секретарем після консультації з префектом Секретаріату з економічних питань – у попередній версії Статуту ця група передбачалася, проте не було окремого представника APSA, але був включений представник *Radio Vaticana*; (d) два члени, що представляють застрахованих учасників і пенсіонерів Фонду, визначених і номінованих державним секретарем – у попере-

дній версії Статуту обов'язково вимагалось, аби принаймні один член з цієї групи представляв застрахованих учасників Фонду, натомість про представництво пенсіонерів не йшлося взагалі.

Зміна формату Ради керуючих безпосередньо пов'язана з питанням управління активами Фонду. Вважаємо, що згадані вище зміни відображають не просто кількісну зміну складу Ради керуючих, а саме якість схвалюваних Радою рішень щодо управління Фондом. Відтепер представники куріальних адміністрацій не мають переважної більшості голосів – їхнє число зрівноважене числом зовнішніх профільних експертів, які, своєю чергою додатково підкріплені вагою представників застрахованих учасників Фонду та гарантовані потенційною незаангажованістю в куріальні процеси голови Ради керуючих. Крім того, у сфері управління активами попередня редакція Статуту передбачала достатньо жорстку формулу «зазвичай через APSA» (див. п. 5 арт. 4 Статуту 2003 р.), то нова редакція надає Раді керуючих певну автономію щодо того, в який спосіб може здійснюватися таке управління. Насамперед нова редакція Статуту визначає, що «управління майном і фінансами Фонду довірено Раді керуючих (Правлінню)» (п. 4 арт. 3 Статуту 2015 р.). Крім цього, попередня формула «зазвичай через APSA» збережена (п. 5 арт. 3 Статуту 2015 р.), але розширена додатковою клаузулою «або шляхом особливої угоди з третіми особами, які мають дотримуватися керівних принципів щодо управління, визначених Радою з економічних питань» (п. 5 арт. 3 Статуту 2015 р.).

Вище вже згадувалося, що поруч із внутрішнім наглядом реформа запроваджує також і механізм зовнішнього нагляду та контролю за діяльністю Пенсійного фонду (п. 2 арт. 4 Статуту 2015 р.). Пряму правову норму щодо цього запроваджено у секції II «Органи зовнішнього нагляду і контролю»: «Пенсійний фонд підлягає нагляду Ради з економічних питань, Секретаріату з економічних питань та Генерального аудитора (ревізора) – кожному відповідно до їх компетенції, визначеної відповідними статутами» (арт. 11 Статуту 2015 р.)

Остання, важлива, на нашу думку, новація – підтвердження принципу кошторисно-бюджетного планування діяльності фонду. У арт. 12 запроваджено невеликі зміни у порядку переліку бюджетних документів, які відображають повне розуміння, усвідомлення й усталення законодавцем логіки бюджетного процесу в сфері пенсійного страхування – йдеться про усталення використання дефініцій «бюджет» (*budget*), «попередні кошториси» (*bilanci preventivi*), «баланс початковий та остаточний» (*bilanci preconsuntivo e consuntivo*), «фінансова звітність» (*bilanci*) etc. (арт. 12-а Статуту 2015 р.).

Концепція фінансової реформи інститутів богопосвяченого життя й товариств апостольського життя папського права. Традиційно система фінансового адміністрування в інститутах богопосвяченого життя та товариствах апостольського життя (черничих згромаджень під юрисдикцією або пап, або місцевих єпископів) розглядалася як окрема і автономна, що підлягала лише формальному контролю з боку Святого Престолу. Проте її сучасне вдосконалення становить один із напрямів загальної фінансової реформи Святого Престолу 2010–2015 років. Концепція цієї фінансової реформи окреслена в

циркулярному листі Конгрегації інститутів богопосвяченого життя й товариств апостольського життя від 2 серпня 2014 року [18]. Вихідний принцип, яким керується конгрегація та Святий Престол, сформульований у преамбулі документа: «Матеріальні блага інститутів богопосвяченого життя і товариств апостольського життя є церковними благами». Ці інститути і товариства крім того є «публічними юридичними особами», заснованими компетентною церковною владою, аби «виконувати від імені Церкви у визначених для них сферах, відповідно до норм права, власні завдання, доручені їм заради публічного блага» [18, с. 3–4]. Виходячи з цього, інститути папського права, встановлені компетентною (в даному разі папською) владою і в такий спосіб є підвладними їй, у тому числі у сфері фінансових відносин. Циркулярний лист робить акцент на кількох важливих засадах фінансового права, які – у згаданому контексті – дозволять ефективно й прозоро виконувати інститутам богопосвяченого життя свою місію. До цих засад віднесено такі принципи: 1) планування (п. 1.1 циркуляра); 2) прозорості й нагляду (п. 1.2 циркуляра); 3) звітності й збалансованості (п. 1.3 циркуляра).

Що стосується засади планування, то встановлено, що гостро необхідним є, аби згадані інститути:

- неухильно дотримувалися процедур, які уможливають ефективно-планування коштів і передбачають використання бюджету (*budget*), а також попереднього кошторисного планування (*bilanci preventivi*), звірку і коригування ймовірних розбіжностей, контроль управління, уважне вивчення фінансової звітності (*bilanci*);

- вдалися до практики роботи з довготривалими багаторічними планами (*piani pluriennali*) та прогнозами (*proiezioni*), аби якнайкраще запобігти виникненню можливих проблем;

- використовували попереднє кошторисне планування не тільки щодо всієї діяльності, але також і в спільнотах як інструмент економічного виховання;

- впровадили відповідні системи моніторингу справ, що зазнають кризи, виконували плани виходу з дефіциту бюджетів (*deficit*) і позбувалися «ментальності опікунства» (йдеться про позбавлення очікувань, що інституція вищого рівня має утримувати інституцію нижчого рівня – прим. О.Б.) [18, с. 8–9].

По суті, цей принцип передбачає запровадження в практику діяльності інститутів богопосвяченого життя інструментарію бюджетного планування з усіма властивими для нього структурними елементами – прогнозами (*proiezioni*), багаторічними планами (*piani pluriennali*), попереднім кошторисним плануванням (*bilanci preventivi*), бюджетами (*budget*), фінансовими звітами (*bilanci*). Також у канонічну практику запроваджується термін бюджетного права «deficyt» (*deficit*) як перевищення видатків над доходами.

Що ж стосується принципу прозорості і нагляду, конгрегація відсилає до кан. 1254 СІС: «Практика нагляд здійснюється відповідно до процедур, визначених загальним і власним правом. Необхідне не тільки здійснення внутрішнього контролю з боку настоятелів, але йдеться про невід’ємний елемент

природи церковних благ і їхнього публічного характеру як засобів, що служать власним цілям Церкви» [18, с. 10].

Конгрегація покладає на найвищих настоятелів з їхніми радами такі обов'язки:

– розробити відповідні системи внутрішнього контролю, пристосовані до масштабів справ, що спирався б на відповідний розподіл повноважень (*separazione dei compiti*) та зрозумілу систему уповноважень (*sistema di autorizzazioni*);

– переконатися, що при використанні матеріальних благ гідним чином враховується місія згаданих інститутів з дотриманням євангелічних принципів і, одночасно, економічна рентабельність;

чітко усвідомлювати, як пов'язані між собою справи у розрізі кожної провінції (як ті, що належать інституту, так і ті, що/або підтримуються ним або виокремлені з нього);

– затвердити інвестиційні плани і бюджети на початку року; вимагати відповідну документацію і реєстрування (облік) операцій різного виду [18, с. 11].

У такий спосіб встановлюється (на рівні принципу) необхідна в бюджетному праві система розподілу компетенцій (*separazione dei compiti*) всередині інституту та прозора система відповідних, тобто бюджетних, повноважень (*sistema di autorizzazioni*).

Що ж стосується принципу звітності й збалансованості, інститути богопосвяченого життя мають:

– складати фінансові звіти (*bilanci*) за зразком міжнародних стандартів, запроваджуючи основи бухгалтерського і фінансового обліку, стандарти звітності й критерії оцінювання показників звітності як на рівні національному, так і міжнародному;

– запровадити систему сертифікації (підтвердження) фінансової звітності і так званого аудиту, що зі сторони інститутів буде гарантією правильності з точки зору економічного адміністрування;

– вдаватися до порад кваліфікованих експертів, знайомих із характером служіння Церкви, а також академічних викладачів як з католицьких навчальних закладів, так і з інших [18, с. 13].

Циркулярний лист доводить до відома інститутів і товариств чи не найважливішу норму: «Цим документом інформуємо, що у разі відсутності сертифікованих фінансових звітів Конгрегація у справах інститутів богопосвяченого життя і товариств апостольського життя може скасувати затвердження процедур фінансування» [18, с. 14]. Це означає певну зміну у системі використання та нагляду за використанням фінансових ресурсів. Встановлюється своєрідна бюджетна вертикаль, у якій на базовому рівні перебуває інститут, що виконує роль або безпосереднього розпорядника коштів, або розпорядника коштів другого рівня стосовно своїх структурних одиниць, наприклад, провінцій. Інститут також зобов'язаний проводити аудиторську сертифікацію власних бюджетів. Своєю ж чергою, конгрегація затверджує процедури фінансування інститут, тобто набуває ознак суб'єкта бюджетних відносин, який у

бюджетному праві має статус «головного розпорядника коштів» і виконує владні функції нагляду й контролю з боку Святого Престолу за цільовим характером і повнотою використання коштів. При цьому циркуляр робить важливе зауваження, підкреслюючи, що описані процедури аж ніяк не є посяганням на автономний характер інституту, що передбачено загальними нормами канонічного права (кан. 634, § 1; 635; 1256; 1279, § 1;) та партикулярним правом інститутів: «Нагляд і контроль не повинні розглядатися як обмеження автономії влади або ознака браку довіри, але як форма служіння для спільноти задля прозорості й охорони тих, хто виконує важкі адміністративні обов'язки» [18, с. 10].

Окремий напрямок подальшого вдосконалення цього сектору фінансової системи присвячено проблемі так званого «сталого майна / сталої спадщини» (*patrimonium stabile*), про що йдеться у п. 1.4 циркуляру.

Висновки. З огляду на функціонально-інституціональний зміст реформ фінансової системи Святого Престолу, можна виділити її основні складові. По-перше, йдеться про утворення нових інституцій фінансової системи й покладання на них нових функцій, як у випадку з АІФ. По-друге, відбувся перегляд функцій уже чинних інституцій і їхнє коригування й уточнення (як у випадку з APSA та Префектурою економічних справ). По-третє, утворення нових інституцій і перерозподіл функцій між уже чинними інституціями і новоутвореними (наприклад, Секретаріат з економічних питань, Рада з економічних питань, Служба генерального аудитора (ревізора)). По-четверте, модифікація управлінської моделі щодо чинних інституцій (як-от APSA та Пенсійний фонд Ватикану). По-п'яте, модель збереження *status quo*, як у випадку з Апостольською Палатою чи Радою кардиналів для вивчення організаційних та економічних проблем Святого Престолу.

З огляду на методи правової техніки, реформа втілюється різними шляхами. Насамперед важливо те, що жодних змін до Кодексу канонічного права внесено не було – реформа фінансової системи Святого Престолу провадиться в рамках чинного канонічного права, з максимально можливим використанням уже існуючих загальних канонічних принципів і норм. Провідним методом є «метод декреталій» – видання спеціальних нормативно-канонічних актів у формі «*motu proprio*», якими запроваджуються абсолютно нові норми. Зауважимо, що на цей метод припадає основне число змін. Другим методом є внесення змін до вже чинних законодавчих актів, зокрема до Апостольської Конституції *Pastor Bonus*. Цей метод застосований наразі лише для реформування APSA. Третій метод – реформування управлінської та функціональної моделі шляхом внесення змін до чинних підзаконних актів (статутів і регламентів). Четвертий метод – запровадження нових підзаконних процедур у межах вже чинних канонічних норм, як у випадку з циркуляром Конгрегації у справах богопосвячених осіб і товариств апостольського життя.

З точки зору суб'єкта нормотворчої ініціативи реформ – формального ініціатора походження норми, автора канонічного акту – можемо виділити трьох учасників. Насамперед, це Вселенський Понтифік. Окремим суб'єктом можемо вважати Папський державний секретаріат – йдеться про затверджен-

ня Регламенту Префектури економічних справ. Також варто відзначити той цікавий факт, що втілення реформ відбувається і на рівні дикастерій Римської Курії. Так, третім активним суб'єктом реформування виступає, зокрема, Конгрегація у справах богопосвячених осіб і товариств апостольського життя з її циркулярним листом щодо управління майном.

У ході дослідження нами було виявлено кілька загальних трендів цієї фінансової реформи. До безсумнівних позитивних здобутків можна віднести таке:

1. Реформа стосується не лише фінансів Римської Курії, але має тенденцію до ширших масштабів, оскільки в певний спосіб стосується також, наприклад, і інститутів богопосвяченого життя папського права, що переводить усю реформу з локального на глобальний рівень.

2. Предметом реформи стає запровадження у фінансову систему Святого Престолу та пов'язаних з ним куріальних і загальноцерковних інституцій класичних механізмів бюджетного процесу та кошторисно-бюджетного методу фінансування як на локальному куріальному, так і на глобальному загальноцерковному рівні. Про це свідчить систематизація й усталення відповідних правових дефініцій, а також системне використання цих дефініцій у канонічних актах різних типів, що стосуються різних рівнів суб'єктів фінансової системи.

3. Метою реформи, як це впливає із загального контексту аналізу канонічних норм, стає «інформаційно-фінансова централізація», тобто максимально можлива транспарентність фінансових потоків на куріальному та загальноцерковному рівнях і зосередження інформації про ці потоки в єдиному загальноцерковному центрі – Секретаріаті з економічних питань. Похідним завданням стає централізація куріальних фінансових потоків і покращення контролю за ними.

Незважаючи на всі позитивні моменти, реформа, що триває, містить у собі й певні проблемні аспекти:

1. В системі управління фінансовою системою Святого Престолу нами виділено три функціонально-організаційних блоки: (а) блок «технологічних» функцій, який має забезпечити технології руху й управління фінансових потоків (APSA, Префектура економічних справ, Пенсійний фонд Ватикану); (б) блок «контрольних» функцій, який забезпечує фінансовий контроль у зовнішньому середовищі (AIF), макрорівні (Рада з економічних питань, Секретаріат з економічних питань, Генеральний аудитор) та мікрорівні (Префектура з економічних справ); (с) блок координаційних функцій, який має забезпечити загальну координацію дій учасників фінансової системи Святого Престолу щодо цілей і завдань реформи (Рада з економічних питань, Секретаріат з економічних питань). Виявлено, що окремі функції дублюються щодо різних дикастерій, оскільки нові канонічні норми іноді наділяють відповідними компетенціями одночасно різні інституції фінансової системи Святого Престолу.

2. Недостатньо явна канонічна регламентація бюджетного процесу та кошторисно-бюджетного методу фінансування, на нашу думку, свідчить про те, що на концептуальному рівні реформа перебуває ще на стадії осмислення.

Саме цим можна пояснити й виявлену різномірність канонічних норм та їхньої внутрішньої колізійності. Вважаємо, що не останню роль у цьому відіграють і очікувані ймовірні зміни канонічних норм щодо Римської Курії.

3. Наважимось припустити, що досі відсутня парадигма фінансової системи Святого Престолу. Ймовірна модель «інформаційно-фінансової централізації» Святого Престолу ще не виглядає остаточно сформованою і наразі являє собою певну компіляцію з англо-саксонської моделі фінансів неурядових організацій і французької моделі публічних фінансів. Вибір тієї чи іншої моделі, власне, дозволив би чіткіше визначити набір ймовірних функцій, а це, своєю чергою, сприяло б проведенню чіткішої канонічної формалізації стосовно інституцій, які реалізовуватимуть ці функції.

Розв'язання усіх згаданих вище проблем з урахуванням тих позитивів, що вже проявилися, й визначатиме майбутній перебіг канонічної реформи фінансової системи Святого Престолу, а, відповідно, й подальший напрямок нашого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Accordo fra la Santa Sede, anche a nome e per conto dello Stato della Città del Vaticano, e gli Stati Uniti d'America, per favorire l'osservanza a livello internazionale degli obblighi fiscali e attuare la "Foreign Account Tax Compliance Act" (Fatca) // Bollettino sala stampa della Santa Sede [B0450] del: 10.06.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://press.vatican.va/content/sala-stampa/it/bollettino/pubblico/2015/06/10/0450.html>.

2. Autorità di Informazione Finanziaria. Rapporto annuale (Anno III – 2014). – Città del Vaticano, 2015. – 24 p.

3. Autorità di Informazione Finanziaria. Rapporto annuale sulle attività di informazione finanziaria e di vigilanza per la prevenzione e il contrasto del riciclaggio e del finanziamento del terrorismo (Anno I – 2012). – Città del Vaticano, 2013. – 64 p.

4. Briefing del Direttore della Sala Stampa sulla X Riunione del Consiglio di Cardinali (8–10 giugno 2015) // Bollettino sala stampa della Santa Sede [B0452] del: 10.06.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2015/06/10/0452.html>.

5. Camera Apostolica: Note storiche [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vatican.va/roman_curia/uffici/camera_apostolica/documents/rc_camera-apostolica_20060606_profile_it.html.

6. Comunicato della Sala Stampa della Santa Sede: Nuova struttura di coordinamento degli affari economici e amministrativi della Santa Sede e dello Stato della Città' del Vaticano // Bollettino sala stampa della Santa Sede [B0136] del: 24.02.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2014/02/24/0136/00288.html>.

7. *Drwitlo Andrzej*. Podstawy finansów i prawa finansowego. – Lex a Wolters Kluwer business, Warszawa, 2014. – 634 p.

8. *Gaudemet Paul Marie, Molinier Joel*. Finanse publiczne. – Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa, 2000. – 628 p.

9. Kodeks prawa kanonicznego (komentarz): Powszechny i partykularny ustawodawstwo Kościoła Katolickiego. – Lex a Wolters Kluwer business, Krakow, 2011. – 1992 p.

10. Konstytucja Apostolska Pastor Bonus – O kurii rzymskiej Ojca Sw. Jana Pawła II (26 czerwca 1988) // Kodeks prawa kanonicznego: Komentarz. – Lex a Wolters Kluwer business, Krakow, 2011. – P.1397-1465.

11. Lettera Apostolica in forma di “motu proprio” Confermando una tradizione del Sommo Pontefice Francesco – Trasferimento della Sezione Ordinaria dell’Amministrazione del Patrimonio della Sede Apostolica alla Segreteria per l’Economia (8 luglio 2014) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w2.vatican.va/content/francesco/it/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio_20140708_trasferimento-apsa.html.

12. Lettera Apostolica in forma di “motu proprio” Fidelis Dispensator Et Prudens del Sommo Pontefice Francesco per la costituzione di una nuova struttura di coordinamento degli affari economici e amministrativi della Santa Sede e dello Stato Della Citta’ del Vaticano (24 febbraio 2014) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w2.vatican.va/content/francesco/it/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio_20140224_fidelis-dispensator-et-prudens.html.

13. Lettera Apostolica in forma di “motu proprio” Il Fondo Pensioni sulla Revisione dello Statuto del Fondo Pensioni Vaticano (29.05.2015) // Bollettino sala stampa della Santa Sede [B0412] del: 29.05.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2015/05/29/0412.html>.

14. Lettera Apostolica in forma di “motu proprio” La preoccupazione del Sommo Pontefice Giovanni Paolo II sulla nuova regolamentazione del sistema pensionistico (8 settembre 1992) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/motu_proprio/documents/hf_jp-ii_motu-proprio_199.

15. Lettera Apostolica in forma di “motu proprio” La promozione dello sviluppo del Sommo Pontefice Francesco per la prevenzione ed il contrasto del riciclaggio, del finanziamento del terrorismo e della proliferazione di armi di distruzione di massa (8 agosto 2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w2.vatican.va/content/francesco/it/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio_20130808_prevenzione-contrasto.html.

16. Lettera Apostolica in forma di “motu proprio” La Sede Apostolica del Sommo Pontefice Benedetto XVI per la prevenzione ed il contrasto delle attività illegali in campo finanziario e monetario (30 dicembre 2010) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/it/motu_proprio/documents/hf_ben-xvi_motu-proprio_20101230_attivita-illegali.html.

17. Lettera Apostolica in forma di “motu proprio” Mediante del Sommo Pontefice Francesco con la quale è approvato il nuovo Statuto dell’Autorità di Informazione Finanziaria (15 novembre 2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w2.vatican.va/content/francesco/it/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio_20131115_statuto-aif.html.

18. Linee orientative per la gestione dei beni negli Istituti di vita consacrata e nelle Società di vita apostolica / Lettera Circolare della Congregazione per gli Istituti di vita consacrata e le Società di vita apostolica (2 agosto 2014). – Libreria Editrice Vaticana, 2014. – 24 p.

19. List okólny Kongregacji Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego: Wytyczne dotyczące zarządzania dobrami w Instytutach Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeniach Życia Apostolskiego (02.08.2014) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zyciezakonne.pl/2014-08-02-list-okolny-wytyczne-dotyczace-zarzadzania-dobrami-w-instytutach-zycia-konsekrowanego-i-stowarzyszeniach-zycia-apostolskiego-45437>.

20. *Marroni Carlo*. The Pope wants an asset manager for the Vatican's finances [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.italy24.ilsole24ore.com/art/panorama/2015-04-20/vaticano-asset-management--135101>.

21. Motu proprio del Papa sulla Revisione del Fondo Pensioni Vaticano. – Radio Vaticana. – 29.05.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://it.radiovaticana.va/news/2015/05/29/motu_proprio_del_papa_su_revisione_fondo_pensioni_vaticano/1147665.

22. *Nuzzi Gianluigi*. Vaticano S.p.A. – Chiaralettere editore s.r.l., Milano, 2009. – 280 p.

23. *Pollard John F.* L'Obolo di Pietro: Le finanze del Papato moderno 1850–1950. – Casa editrice Corbaccio s.r.l., Milano, 2005. – 368 p.

24. Press Conference for the presentation of the New Economic Framework for the Holy See // Bollettino sala stampa della Santa Sede [B0509] del: 09.07.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://press.vatican.va/content/sala-stampa/it/bollettino/pubblico/2014/07/09/0509/01131.html>.

25. Regolamento della Prefettura degli affari economici della Santa Sede (22 febbraio 2011) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vatican.va/roman_curia/uffici/prefettura/documents/rc_pref_20110222_regolamento_it.html.

26. Statuti dei nuovi Organismi Economici (22 febbraio 2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w2.vatican.va/content/francesco/it/motu_proprio/documents/papa-francesco_20150222_statuti-segreteria-per-economia.html.

27. Statuto del comitato di sicurezza finanziaria (8 agosto 2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w2.vatican.va/content/francesco/it/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio_20130808_prevenzione-contrasto.html.

28. The Holy See (Including Vatican City State): Mutual Evaluation Report of Committee of experts on the evaluation of anti-money laundering measures and the financing of terrorism (MoneyVal) (4 July 2012). – Council of Europe, Strasbourg, 2012. – 240 p.

29. Tornielli Andrea, Bravo Paweł. Najpilniej strzeżona tajemnica Kościoła. // Tygodnik Powszechny. – nr 23 (3439). – 7 czerwca 2015. – P. 28–30.

30. Układ monetarny pomiędzy Unią Europejską a Państwem Watykańskim z dnia 17 grudnia 2009 r. (2010/C 28/05) // Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, 4.2.2010, C 28/13-C 28/18.

REFERENCES

1. Accordo fra la Santa Sede, anche a nome e per conto dello Stato della Città del Vaticano, e gli Stati Uniti d'America, per favorire l'osservanza a livello internazionale degli obblighi fiscali e attuare la «Foreign Account Tax Compliance Act» (Fatca) // Bollettino sala stampa della Santa Sede [B0450] del: 10.06.2015 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2015/06/10/0450.html>.

2. Autorità di Informazione Finanziaria. Rapporto annuale (Anno III – 2014). – Città del Vaticano, 2015. – 24 p.

3. Autorità di Informazione Finanziaria. Rapporto annuale sulle attività di informazione finanziaria e di vigilanza per la prevenzione e il contrasto del riciclaggio e del finanziamento del terrorismo (Anno I – 2012). – Città del Vaticano, 2013. – 64 p.

4. Briefing del Direttore della Sala Stampa sulla X Riunione del Consiglio di Cardinali (8–10 giugno 2015) // Bollettino sala stampa della Santa Sede [B0452] del: 10.06.2015 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2015/06/10/0452.html>.

5. Camera Apostolica: Note storiche [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.vatican.va/roman_curia/uffici/camera_apostolica/documents/rc_camera-apostolica_20060606_profile_it.html.

6. Comunicato della Sala Stampa della Santa Sede: Nuova struttura di coordinamento degli affari economici e amministrativi della Santa Sede e dello Stato della Città' del Vaticano // Bollettino sala stampa della Santa Sede [B0136] del: 24.02.2014 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2014/02/24/0136/00288.html>.

7. *Drwillo Andrzej*. Podstawy finansów i prawa finansowego. – Lex a Wolters Kluwer business, Warszawa, 2014. – 634 p.

8. *Gaudemet Paul Marie, Molinier Joel*. Finanse publiczne. – Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa, 2000. – 628 p.

9. Kodeks prawa kanonicznego (komentowany): Powszechny i partykularny ustawodawstwo Kościoła Katolickiego. – Lex a Wolters Kluwer business, Krakow, 2011. – 1992 p.

10. Konstytucja Apostolska Pastor Bonus – O kurii rzymskiej Ojca Sw. Jana Pawła II (26 czerwca 1988) // Kodeks prawa kanonicznego: Komentarz. – Lex a Wolters Kluwer business, Krakow, 2011. – P.1397-1465.

11. Lettera Apostolica in forma di «motu proprio» Confermando una tradizione del Sommo Pontefice Francesco – Trasferimento della Sezione Ordinaria dell'Amministrazione del Patrimonio della Sede Apostolica alla Segreteria per l'Economia (8 luglio 2014) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://w2.vatican.va/content/francesco/it/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio_20140708_trasferimento-apsa.html.

12. Lettera Apostolica in forma di «motu proprio» Fidelis Dispensator Et Prudens del Sommo Pontefice Francesco per la costituzione di una nuova struttura di coordinamento degli affari economici e amministrativi della Santa Sede e dello Stato Della Città' del Vaticano (24 febbraio 2014) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://w2.vatican.va>.

va/content/francesco/it/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio_20140224_fidelis-dispensator-et-prudens.html.

13. Lettera Apostolica in forma di «motu proprio» Il Fondo Pensioni sulla Revisione dello Statuto del Fondo Pensioni Vaticano (29.05.2015) // Bollettino sala stampa della Santa Sede [B0412] del: 29.05.2015 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2015/05/29/0412.html>.

14. Lettera Apostolica in forma di «motu proprio» La preoccupazione del Sommo Pontefice Giovanni Paolo II sulla nuova regolamentazione del sistema pensionistico (8 settembre 1992) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/motu_proprio/documents/hf_jp-ii_motu-proprio_199.

15. Lettera Apostolica in forma di «motu proprio» La promozione dello sviluppo del Sommo Pontefice Francesco per la prevenzione ed il contrasto del riciclaggio, del finanziamento del terrorismo e della proliferazione di armi di distruzione di massa (8 agosto 2013) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://w2.vatican.va/content/francesco/it/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio_20130808_prevenzione-contrasto.html.

16. Lettera Apostolica in forma di «motu proprio» La Sede Apostolica del Sommo Pontefice Benedetto XVI per la prevenzione ed il contrasto delle attività illegali in campo finanziario e monetario (30 dicembre 2010) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/it/motu_proprio/documents/hf_ben-xvi_motu-proprio_20101230_attivita-illegali.html.

17. Lettera Apostolica in forma di «motu proprio» Mediante del Sommo Pontefice Francesco con la quale è approvato il nuovo Statuto dell'Autorità di Informazione Finanziaria (15 novembre 2013) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://w2.vatican.va/content/francesco/it/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio_20131115_statuto-aif.html.

18. Linee orientative per la gestione dei beni negli Istituti di vita consacrata e nelle Società di vita apostolica / Lettera Circolare della Congregazione per gli Istituti di vita consacrata e le Società di vita apostolica (2 agosto 2014). – Libreria Editrice Vaticana, 2014. – 24 p.

19. List okólny Kongregacji Instytutów Życia Konsekwowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego: Wytyczne dotyczące zarządzania dobrami w Instytutach Życia Konsekwowanego i Stowarzyszeniach Życia Apostolskiego (02.08.2014) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.zyciezakonne.pl/2014-08-02-list-okolny-wytyczne-dotyczace-zarzadzania-dobrami-w-instytutach-zycia-konsekwowanego-i-stowarzyszeniach-zycia-apostolskiego-45437>.

20. *Marroni Carlo*. The Pope wants an asset manager for the Vatican's finances [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.italy24.ilsole24ore.com/art/panorama/2015-04-20/vaticano-asset-management--135101>.

21. Motu proprio del Papa sulla Revisione del Fondo Pensioni Vaticano. – Radio Vaticana. – 29.05.2015 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://it.radiovaticana.va/news/2015/05/29/motu_proprio_del_papa_su_revisione_fondo_pensioni_vaticano/1147665.

22. *Nuzzi Gianluigi*. Vaticano S.p.A. – Chiaralettere editore s.r.l., Milano, 2009. – 280 p.

23. *Pollard John F.* L'Obolo di Pietro: Le finanze del Papato moderno 1850–1950. – Casa editrice Corbaccio s.r.l., Milano, 2005. – 368 p.

24. Press Conference for the presentation of the New Economic Framework for the Holy See // Bollettino sala stampa della Santa Sede [B0509] del: 09.07.2014 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2014/07/09/0509/01131.html>.

25. Regolamento della Prefettura degli affari economici della Santa Sede (22 febbraio 2011) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.vatican.va/roman_curia/uffici/prefettura/documents/rc_pref_20110222_regolamento_it.html.

26. Statuti dei nuovi Organismi Economici (22 febbraio 2015) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://w2.vatican.va/content/francesco/it/motu_proprio/documents/papa-francesco_20150222_statuti-segreteria-per-economia.html

27. Statuto del comitato di sicurezza finanziaria (8 agosto 2013) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://w2.vatican.va/content/francesco/it/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio_20130808_prevenzione-contrasto.html.

28. The Holy See (Including Vatican City State): Mutual Evaluation Report of Committee of experts on the evaluation of anti-money laundering measures and the financing of terrorism (MoneyVal) (4 July 2012). – Council of Europe, Strasbourg, 2012. – 240 p.

29. Tornielli Andrea, Bravo Paweł. Najpilniej strzeżona tajemnica Kościoła. // Tygodnik Powszechny. – nr 23 (3439). – 7 czerwca 2015. – P. 28-30.

30. Układ monetarny pomiędzy Unią Europejską a Państwem Watykańskim z dnia 17 grudnia 2009 r. (2010/C 28/05) // Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, 4.2.2010, C 28/13-C 28/18.

Браславец О.Ю. Правові основи фінансової системи Святого Престолу: канонічні реформи пап Бенедикта XVI і Франциска

У статті досліджуються канонічні та правові норми (у тому числі норми міжнародного права), що стосуються публічних фінансів, бюджетів (норм бюджетного і казначейського права), а також фінансових інституцій та інститутів фінансового нагляду Святого Престолу. Аналізуються основні зміни канонічних норм, що здійснювалися під час реформи 2010–2015 рр. папами Бенедиктом XVI та Франциском. Норми досліджуються станом на 1 травня 2016 року.

Ключові слова: фінанси, фінансова система, фінансове право, публічні фінанси, Святий Престол.

Браславец А.Ю. Правовые основы финансовой системы Святого Престола: канонические реформы пап Бенедикта XVI и Франциска

В статье исследуются канонические и правовые нормы (в том числе нормы международного права), которые касаются публичных финансов, бюджетов (норм бюджетного и казначейского права), а также финансовых институтов и институтов финансового надзора Святого Престола. Анализируются основные изменения канонических норм, которые осуществлялись во время реформы 2010–2015 гг. папами Бенедиктом XVI и Франциском. Нормы исследуются состоянием на 1 мая 2016 года.

Ключевые слова: финансы, финансовая система, финансовое право, публичные финансы, Святой Престол.

Braslavets O. The Legal Framework of the Holy See's Financial System: the Canonical Reform of Popes Benedict XVI and Francis

The present paper examines canonical and legal norms, including those of international law, regarding public finance, budgets (norms of budget and treasury law), as well as financial institutions and institutions of financial supervision of the Holy See. The major changes of canonical norms that were made during the 2010–2015 reform under Popes Benedict XVI and Francis are analyzed. Examined norms are valid as of May 1, 2016.

Keywords: Finance; Financial System; Finance Law; Public Finance; the Holy See

Стаття надійшла до редакції 16.09.2016.

УДК 343.85

T. Denysova

**ALTERNATIVE SANCTIONS AND THE PROBLEMS
OF THEIR COMMUNITY PERCEPTION
AND IMPLEMENTATION IN UKRAINE**

Т.А. Денисова,

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України
професор кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології
Академія Державної пенітенціарної служби України*

**АЛЬТЕРНАТИВНІ САНКЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ
СПРИЙНЯТТЯ СУСПІЛЬСТВОМ І ВТІЛЕННЯ
В УКРАЇНІ**

Актуальність теми дослідження. Попри усі негаразди, що відбуваються в Україні, суспільство занепокоєне зростанням суспільно небезпечних діянь і це підштовхує до серйозних пошуків протидії злочинності, особливо на фоні процесів глобалізації. Як відомо, саме з другої половини ХХ ст. злочинність набула характеру гострої соціальної проблеми, що призвело до посилення покарання та більш жорсткого підходу до осіб, які вчинили злочин (вибір виду покарання зводився переважно до позбавлення волі на певний строк, строк обирався від п'яти і вище років). Застосування покарання є захистом суспільства від протиправних дій особи, яка вчинила злочин. Але, як слушно зазначив Нільс Крісті, покарання слід розглядати як відображення наших уявлень, нашої системи цінностей. Ступінь і спосіб покарання є дзеркалом, в якому відображені стандарти, що панують у суспільстві [1, с. 194]. Дж. Рейман у своїй книзі про застосування покарання американською юстицією зазначає, що несправедливість, яка здійснюється стосовно людей в ім'я кримінальної юстиції, є найтяжчим злом [2, с. 24].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аксиоматичним можна вважати вислів, що, караючи злочинця, суспільство не повинно переходити певні межі, щоби не покарати в подальшому себе і не стати заручником криміналізації окремого регіону чи держави. Як зазначають провідні вітчизняні науковці,

нинішній стан криміногенної ситуації в державі значною мірою пояснюється прорахунками в системі запобігання злочинам, обмеженні можливостей застосування альтернативних позбавленню волі видів покарань, низькою ефективністю функціонування системи органів виконання покарань, відсутністю належних умов утримання засуджених і приведенні їх у відповідність світовим стандартам тощо. Не викликає сумнівів те, що підвищення ефективності цієї діяльності потребує концептуального осмислення багатьох важливих проблем правової політики держави, надійного правового захисту кожної особи, забезпечення прав і свобод людини і громадянина, в тому числі і тих осіб, які перебувають в місцях позбавлення волі.

Метою статті є дослідження можливостей широкого запровадження альтернативних санкцій у судову практику з одночасним роз'ясненням необхідності їх позитивного сприйняття суспільством.

Основні результати дослідження. Пріоритетним напрямком державної політики сьогодення повинно стати запобігання злочинності в Україні, для чого суспільство має застосовувати всілякі засоби і сили, щоби не допустити порушень кримінального закону, утримати своїх членів від вчинення протиправних дій і стимулювати їх законослухняну поведінку. Найбільш вагомими кроками можуть бути: вибір суспільно небезпечних діянь, які підпадали б під ознаки складу тих чи інших злочинів, за які призначається кримінальне покарання; вибір найбільш оптимально побудованих санкцій, які б відповідали ступеню суспільної небезпеки вчиненого злочину й особистості злочинця; застосування принципу економії репресії і подальше впровадження санкцій, не пов'язаних з позбавленням волі; розробка запобіжних заходів як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях з метою захисту суспільства від злочинних посягань. Загалом, захисна функція є однією з основних функцій покарання. За своєю характеристикою захисна функція, окрім державного примусу у вигляді кари, повинна виконувати загальну й спеціальну превенцію. Ця функція кримінального покарання виникла з появою кримінально-правових заборон, оскільки поряд із застосуванням кари до винного, законодавець створював низку запобіжних заходів, метою яких стала загальна та індивідуальна превенція, що повинна корегувати поведінку особи, відвернути її від негативної спрямованості й не допустити вчинення злочину.

1. Врахування загальних засад призначення покарання. Визначаючи розмір і вид покарання, необхідно враховувати не тільки санкцію відповідної статті, а й керуватися іншими загальними засадами призначення покарання: брати до уваги ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного, обставини, що пом'якшують або обтяжують покарання тощо. Головною повинна стати теза про те, що особі, яка вчинила злочин, має бути призначене таке покарання, яке б було необхідним і достатнім для її виправлення та запобігання новим злочинам. Ми повинні пам'ятати, що надмірна караність може призвести лише до збільшення рецидиву, посилення агресії, жорстокості та криміналізації суспільства, а тому цілком очевидним є правильність відмови від смертної кари та застосування, як виняток, позбавлення волі на певний строк і довідного позбавлення волі. Крім цього, необхідно передбачити, що позбавлення волі на

певний строк (особливо вищий за п'ять років) треба призначати лише за найбільш тяжкі злочини: умисне вбивство, бандитизм, терористичний акт, згвалтування малолітньої особи тощо.

Не можна оминати й того, що фінансування КВС щороку відбувається не на 100%, а держава неспроможна забезпечити достойне утримання такої системи, навіть шляхом її реорганізація і скорочення. Відтак варто запроваджувати іноземний досвід щодо розширення альтернативних санкцій і запровадження превентивних й профілактичних заходів [3; 4; 5]. Адже, як слушно зазначали Р. Гарофало [6] та Ч. Беккарія [7], метою покарання є утримання людей від вчинення злочину, а не соціальна помста. Для запобігання злочинам закони повинні бути прийнятними, м'якими й адекватними.

2. *Логіка та алогічність.* За вищевказаного логічним є широкомасштабне втілення пробації, про що постійно йде мова. З цих напрямків є багато позитивного досвіду іноземних країн, зокрема, Канади, Німеччини, Фінляндії, Швеції та ін., який вказує на пріоритети діяльності держави і суспільства у сфері протидії злочинності та застосуванні альтернативних покарань. Наприклад, автору статті довелося спостерігати дієве втілення альтернатив і спілкуватися із засудженими, які працювали в канадських хоспісах санітарями. Надаючи допомогу безнадійно онкохворим, засуджені не тільки співчували їм, а й переосмислювали своє життя, прагнули позбутись негативних звичок, вчилися не плямувати себе вчиненням злочинів, позбувалися жорстокості, агресії.

Постає питання, чому ж наше суспільство сприймає альтернативні санкції не як «альтернативу», а як можливість злочинцю уникнути покарання? Більш того, інтерпретація політичних, економічних і соціальних проблем через призму поняття безпеки суспільства є адекватним засіб їх вирішення силовим методом нейтралізації, усунення чи жорсткого покарання. Цілком очевидно, що безнадійність, бідність, роздратованість, а іноді й ненависть, активна «пропаганда» через засоби масової інформації й поширення думки про зростання кількості злочинів, особливо тяжких, зухвалих, жорстоких, викликає страх перед злочинністю у переважної більшості населення, спонукає приймати більш жорсткі заходи реагування. Покарання вважається тим краще, чим більш воно вміщує обмежень і страждань. Карально-репресивні органи за підтримки засобів масової інформації, піар-кампаній продовжують лякати суспільство зростанням корупції, тероризму, організованої злочинності, вбивствами тощо. Саме тому зміна пріоритетів: від жорстокості покарання за злочин, що уже відбувся, до широкої профілактичної діяльності, яка включатиме усунення причин і умов вчинення злочину, підняття рівня моральності і правової культури, сміливе використання альтернативних покарань, сприймається суспільством як примара. Більш того, у більшості випадків така позиція стає домінуючою у населення.

3. *Досвід цивілізованих країн.* Політика нульової терпимості стає все більш популярною в західних країнах. У більшості західноєвропейських країн з середини 90-х років ХХ ст. поступово скорочується значна кількість засуджених до позбавлення волі за рахунок декриміналізації окремих діянь і засто-

сування альтернативних видів покарань. Так, наприклад, Фінляндія цілеспрямовано скоротила кількість ув'язнених за п'ятдесят років на 70% (із 180 до 60 осіб на 100 тис. населення), Данія, Швеція і Норвегія зберегли постійну кількість тюремного населення в межах 60-70 осіб на 100 тис. населення. Аналіз західної практики застосування покарання показує, що на сьогодні позбавлення волі оцінюється більшістю країн як тяжкий вид покарання, який треба застосовувати нарівні з довічним позбавленням волі тільки як виняток. Суспільство не повинно обманювати себе тим, що позбавлення волі виправляє злочинця, особливо з урахуванням на ту кримінально-виконавчу систему, яка існує в Україні. Вибір покарання повинен стати предметом ретельного обговорення на судовому засіданні, а, призначаючи покарання у виді позбавлення волі на певний строк чи довічного позбавлення волі, суд повинен довести неминучість його застосування, особливо у випадках призначення покарання на строк більш п'яти років. Політика держави повинна бути спрямована на переконання суспільства у недоцільності і шкідливості існуючих нині підходів. Необхідно роз'яснювати спроможність виконувати інші, альтернативні види покарань, що зменшить імовірність кримінального взаємозараження, а також розповсюджувати досвід цивілізованих країн.

4. Пошуки виходу. Цілком очевидно, що скорочення злочинності можливо досягти без збільшення застосування кримінальних репресій. Незважаючи на сучасне ускладнення кримінологічної ситуації у суспільстві, необхідно переборювати репресивну свідомість населення, розвінчувати міфи про все-сильність тюремного ув'язнення. Якщо це потрібно, необхідно ще раз переглянути перелік діянь, що визнаються злочинами і, якщо це можливо, перенести їх у площину адміністративних чи цивільно-правових відносин.

Однак чи доцільно прискорити таке впровадження, тим більше, що фінансові питання знов постають перед системою виконання покарань? Якщо впровадження пробації буде провальним, як долати зневіру людей у справедливість? Чи достатньо фахівців, які спроможні виконати завдання держави? Ці та інші питання можна нанизувати одне на одне, проте, як вбачається, важливим є пошук шляхів подолання проблем, а не їх створення.

Якось мені довелося спостерігати, як відомий науковець порівнювала існуючі проблеми у судовій системі з декомпресійною хворобою. Дозволю повторити її алегорію, але застосувавши її щодо кримінально-виконавчої системи України.

Уявимо собі, що існуюча кримінально-виконавча система – це понівечений підводний човен, глибоко занурений у мул, а його екіпаж повинен для спасіння винирнути з глибини та переміститись на корабель (алегорія, що спадає на думку через ліквідацію ДПтС України). Усім відома кесонна (декомпресійна) хвороба, що виникає, якщо підводник починає спливати занадто швидко: бульбашки азоту не встигають досягати легенів і виходити з організму назовні, а відтак, кров підводника «закипає» і руйнує стінки клітин і кровоносних судин. При важкій формі декомпресійна хвороба може призвести до паралічу або смерті. Коли процес спливання проходить повільно, то парціальний тиск азоту в складі дихальної суміші також зменшується повільно-

но щодо дихання підводника. Як зазначають медичні працівники, мікропухирці азоту з крові починають вивільнятися і разом з потоком крові рухатися в серці, а звідти вже в легені, де вони, знову ж таки, через стінки альвеол виходять назовні при видиху [8].

Таким чином, важливим є виважений, стабільно-поступовий шлях впровадження застосування пробації у її новому вимірі. Це передбачає передусім наявність талановитих організаторів, фахівців-управлінців, професіоналів-виконавців, а також підкріплення надійним фінансуванням. По-друге, перегляд законодавства й практики його застосування в частині призначення та виконання окремих видів покарань, насамперед штрафу (як основного, так і додаткового покарання), громадських робіт тощо. Наприклад, усунення прогалин в діяльності органів виконання покарань і місцевого самоврядування щодо застосування громадських робіт. Характер цих робіт може бути різним: як таким, що враховує професійні навички засудженого, так і таким, що є некваліфікованим і трудомістким. Такими роботами можуть бути: прибирання вулиць, сміття, благоустрій населених пунктів, ремонт доріг, комунікацій, споруд, вантажно-розвантажувальні роботи, догляд за хворими тощо. Звичайно, такої праці в кожному населеному пункті є достатньо і особи, які її виконують, діють на користь і собі, і суспільству, оскільки не відволікаючись від звичних умов життя можуть змінювати себе. По-третє, створення й втілення пробаційних програм вимагає підготовки у ВНЗ відповідної кількості фахівців. По-четверте, необхідні заходи, що супроводжуватимуть умовно-дострокове звільнення, заміну покарання більш м'яким, умовне звільнення тощо.

Висновки. Суспільство повинно зрозуміти, що превентивні заходи, засновані лише на жорстких покараннях, жодного разу не призводили до позитивних результатів. Лише на певний час вони можуть призупинити злочинність, сплеск якої у подальшому є неминучим. Необхідно змінювати традиції, вчитися проявляти терпимість, визнавати, що засуджені – такі ж люди, як і ми, вони мають усі конституційні права і повинні бути захищені в тій мірі, яку має кожен громадянин держави.

Необхідно піднімати правову культуру і моральність, адже це дозволить не тільки вільно жити в демократичній державі, а й скласти громадську думку про те, що є суспільно небезпечним діянням і які заходи треба застосовувати до винних осіб.

Сучасне суспільство має необмежене коло проступків і правопорушень, які за певних обставин можна розглядати як злочинні. До того ж кожна країна має свої підходи як до діянь, що вважаються злочинними, так і до видів покарань, від профілактики до тюремного ув'язнення. Орієнтація реформ незалежної України на розбудову демократичного суспільства і правової держави надає можливість принципово по-іншому визначитись з уявленнями про «свободу» та «покарання», а тому є всі передумови для зменшення кола злочинних діянь, застосування позбавлення волі як виключного виду покарання. Адже українська історія пам'ятає жахливі вироки «трійок» без суду і слідства, функціонування виправно-трудових таборів для засуджених до позбавлення волі, які були засновані на кримінальних репресіях і в прямому та переносному

сміслі ламали стійкість людини, буквально за кілька років або «перековували» її, або знищували.

З жахом людство переглядає наслідки голодомору та репресій і повинно прагнути ніколи не повторювати своїх помилок. Це ставить завдання проводити принципово нову політику у сфері застосування кримінальних покарань, особливо альтернативних позбавленню волі, а саме: при їх призначенні, виконанні та відбуванні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Кристи Н.* Борьба с преступностью как индустрия. Вперед, к Гулагу западного образца. /Пер. с англ. А. Петрова, В. Пророковой. Предисл. Я. Гилинского. – Москва: РОО «Центр содействия реформе уголовного правосудия», 2001. – 224 с.
2. *Reiman G.* Rich Get Richer and The Poor Get in Prison. – N.-Y., 1979. – P. VII. – P. 22–27.
3. *Bank L.* Delinquency Prevention through Training Parents in Family Management / L. Bank, G. Patterson // The Behavior Analyst. – 1987. – № 10. – P. 75–82.
4. *Feinderg J.* Doing and Deserving / J. Feinderg. – Princeton, N.J. : Princeton University Press, 1970. – 970 p.
5. United Nations Secretariat : “Alternatives to Imprisonment”. International Review of Criminal Policy. – No. 36. – 1980. – P. 9–12.
6. *Garofalo R.* Criminologia / R. Garofalo. – Torino : Moriani, 1891. – 270 p.
7. *Беккариа Ч.* О преступлениях и наказаниях / Ч. Беккариа. – М. : Стелс, 1995. – 302 с.
8. *Мисюк Н.С., Гурленя А.М., Дронин М.С.* Неотложная помощь в нейрохирургии. – Москва: Медицина, 1990. – 100 с.

REFERENCES

1. *Kristi N.* Bor'ba s prestupnost'ju kak industrija. Vpered, k Gulagu zapadnogo obrazca. /Per. s angl. A. Petrova, V. Prorokovoj. Predisl. Ja. Gilinskogo. – Moskva: ROO «Centr sodejstvija reforme ugovnogo pravosudija», 2001. – 224 s.
2. *Reiman G.* Rich Get Richer and The Poor Get in Prison. – N.-Y., 1979. – P. VII. – P. 22–27.
3. *Bank L.* Delinquency Prevention through Training Parents in Family Management / L. Bank, G. Patterson // The Behavior Analyst. – 1987. – № 10. – P. 75–82.
4. *Feinderg J.* Doing and Deserving / J. Feinderg. – Princeton, N.J. : Princeton University Press, 1970. – 970 p.
5. United Nations Secretariat : “Alternatives to Imprisonment”. International Review of Criminal Policy. – No. 36. – 1980. – P. 9–12.
6. *Garofalo R.* Criminologia / R. Garofalo. – Torino : Moriani, 1891. – 270 p.
7. *Bekkaria Ch.* O prestuplenijah i nakazanih / Ch. Bekkaria. – M. : Stels, 1995. – 302 s.
8. *Misjuk N.S., Gurlenja A.M., Dronin M.S.* Neotlozhnaja pomoshh' v nejrohirurgii. – Moskva: Medicina, 1990. – 100 s.

Денисова Т.А. Альтернативні санкції та проблеми їх сприйняття суспільством і втілення в Україні

У статті розглядаються можливості широкого запровадження альтернативних санкцій. Висвітлюється позитивний досвід іноземних країн, зокрема Канади, Німеччини, Фінляндії, Швеції, з втілення пробації. Підкреслюється, що політика держави повинна бути спрямована на переконання суспільства у недоцільності і шкідливості існуючих нині підходів. Зазначається необхідність роз'яснення спроможності виконувати інші, альтернативні види покарань, що зменшить імовірність кримінального зараження суспільства. Акцентується увага на доцільності запровадження досвіду цивілізованих країн.

Ключові слова: альтернативні санкції, держава, суспільство, злочин, покарання, політика.

Денисова Т.А. Альтернативные санкции и проблемы их восприятия обществом и внедрения в Украине

В статье рассматриваются возможности широкого внедрения альтернативных санкций. Освещается положительный опыт зарубежных стран, в частности Канады, Германии, Финляндии, Швеции, по внедрению пробации. Приводятся аргументы в пользу того, что политика государства должна быть направлена на убеждение общества в нецелесообразности и вредности существующих ныне подходов к наказанию. Отмечается необходимость разъяснения способности применять другие, альтернативные виды наказаний. Этот путь уменьшит вероятность уголовного заражения общества и государства. Акцентируется внимание на целесообразности распространения опыта цивилизованных стран в части применения альтернативных санкций.

Ключевые слова: альтернативные санкции, государство, общество, преступление, наказание, политика.

Denysova T. Alternative Sanctions and the Problems of Their Community Perception and Implementation in Ukraine

The possibilities of the widespread introduction of alternative sanctions in judicial practice are researched. The positive experience of foreign countries, in particular, Canada, Germany, Finland, and Sweden, in the sphere of implementation of probation is demonstrated. Arguments in favor of government policy aimed at the convincing society of inappropriate and harmful influence of currently existing approaches to punishment are stated. The necessity of clarifying the ability to use other, alternative forms of punishment is proved. This way will reduce the likelihood of criminal contamination of the society and the state. The attention is focused on the feasibility of extending the experience of the civilized countries in the application of alternative sanctions.

Key words: Alternative Sanctions; State; Society; Crime; Punishment; Policy

Стаття надійшла до редакції 19.09.2016.

УДК 343

V. Matviychuk

SUBJECTIVE ASPECT OF CRIMES AGAINST NATURAL ENVIRONMENT

В.К. Матвійчук*доктор юридичних наук, професор,**перший проректор**ВНЗ «Національна академія управління»*

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Постановка проблеми. З'ясування питання суб'єктивної сторони складів злочинів проти навколишнього природного середовища має важливе значення для теорії кримінального права й правозастосовної діяльності правоохоронних органів і суду. Це викликає інтерес до подальшого дослідження цього напрямку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У тій чи іншій мірі дослідженню цього питання протягом останніх десятиліть приділяли увагу В.І. Антипов, В.А. Клименко, О.О. Дудоров, М.О. Потебенко, В.Г. Гончаренко, С.Б. Гавриш, З.Г. Корчева, В.А. Широков, Е.М. Жевлаков, П.Ф. Повеліцина, А.В. Галахова, М.М. Панько, М.Й. Коржанський, а також інші автори, що торкалися проблеми суб'єктивної сторони складів злочинів проти навколишнього природного середовища при аналізі конкретних статей.

Проте опубліковані дослідження в переважній своїй більшості виконані на базі раніше чинного законодавства, стосуються аналізу лише окремих питань суб'єктивної сторони складів злочинів проти навколишнього природного середовища і не враховують положення сучасного кримінального закону.

Мета статті полягає у з'яванні питання суб'єктивної сторони складів злочинів проти навколишнього природного середовища.

Основні результати дослідження. Проблема суб'єктивної сторони злочинів і, зокрема, діянь проти навколишнього природного середовища досліджена недостатньо. Це робить її надто актуальною зараз, коли прийнятий новий КК України 2001 року. Невирішеність багатьох проблем вимагає розгляду деяких загальних питань, що стосуються цієї проблеми. Не претендуючи на їх остаточне вирішення і зважаючи обмежений обсяг статті, варто зосередитися на вивченні тільки тих із них, які безпосередньо пов'язані з висновками по темі цього дослідження.

У юридичній літературі суб'єктивна сторона складу злочину і, зокрема, діяння проти навколишнього природного середовища визначається як психіч-

не ставлення особи до вивченого нею діяння та його наслідків, що виражаються в формі умислу або необережності, мотивів і мети злочину [1, с. 115]. Таким чином, однією і тією ж формою психічного ставлення позначається і частина, і ціле – суб'єктивна сторона і вина. Це призводить до стирання межі між ними. Іноді зазначається, що психічне ставлення особи до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння та його наслідків характеризується виною, мотивом і метою злочину [2, с. 161]. Проте і таке визначення не можна вважати правильним, оскільки психічне ставлення суб'єкта до діяння та наслідків передбачає вину у формі умислу або необережності, а суб'єктивна сторона включає в себе не лише названі, але й інші компоненти, зокрема мотив, мету й емоції, що проявляються в злочинній поведінці. Деякі автори справедливо зазначають, що суб'єктивна сторона складу злочину та її ознаки є юридичним визначенням, як і будь-яке визначення, не відображає повністю всього змісту предмета, що визначається. З ознак суб'єктивної сторони можна визначити критерій для встановлення вини суб'єкта у вчиненому злочині. Обсяг і характер визначаються як ознаками умислу й необережності, так і ознаками відповідного складу злочину, передбаченого Особливою частиною КК України. Дослідники зазначають: «Обсяг і зміст вини (тобто суб'єктивної сторони), яких потребують кожний склад злочину, можна встановити лише на основі аналізу як суб'єктивних, так і об'єктивних ознак» [3, с. 11]. Варто зауважити, що при такому розумінні суб'єктивна сторона є начебто інструментом для встановлення та розкриття вини, і якоїсь межі між цими поняттями не проводиться. Але суть полягає в іншому. Оскільки злочин – вольовий акт людської поведінки, то наявні всі його компоненти (інтелектуальні, вольові й емоційні). Суб'єктивна сторона – це система зазначених компонентів (частин), що взаємопов'язані між собою і визначають один одного. Ось чому правильніше говорити про те, що суб'єктивна сторона охоплює всю психічну діяльність суб'єкта при вчиненні злочину. Як правильно підкреслюється окремими криміналістами, інтелектуальні, вольові і емоційні процеси в психічній діяльності суб'єкта відбуваються у повній єдності і взаємообумовленості [4, с. 227–228]. Це єдиний і в той же час різноманітний за змістом процес у людській психіці.

На основі вищевикладеного стає цілком зрозумілим, що механізм злочинної поведінки – це не що інше, як процес взаємодії негативної для суб'єкта соціальної ситуації та комплексу його психологічних якостей. Іншими словами, детермінантом розвитку вчинку (злочинної поведінки) є, по-перше, встановлення ситуаційних відношень, по-друге, мотиваційний вчинок, по-третє, відношення до дії. Зміна ситуації в дії, що визначається мотивацією, є своєрідним актом звернення з метою перетворення відносин, які існують між людиною та навколишнім природним середовищем, а також міжособистісних відносин. Вчинкові відносини виявляють суб'єктивну визначеність ситуації, об'єктивну визначеність мотивації і сам вчинковий акт як основу їхнього переходу, який передбачає взаємозбагачення. Отже, суб'єктивна сторона злочину є мотиваційним негативним вчинком. Психологічна діяльність (ставлення) людини містить три групи психічних явищ (процеси, психічні стани, психічні властивості особи). Психічні процеси поділяються на пізнавальні (відчуття,

пам'ять, сприймання) та емоційно-вольові (почуття, емоції, воля). Ці процеси є короткотривалими і динамічними. Психічні стани відображають триваліші, статистичні уявлення, переживання людини – це настрій, афект, емоційні прояви. Натомість психічні властивості суб'єкта – це сталі душевні якості суб'єкта. Таким чином, поняття «суб'єктивність» є вужчим за змістом, ніж поняття «суб'єктивна сторона злочину», але своїми складовими вона відображається в ньому.

Поняття «психічне ставлення» особи пов'язане з поняттям «особистісний зміст», під яким розуміють індивідуальне відображення дійсного ставлення особистості до тих об'єктів, заради яких розгортається її діяльність. Отже, для з'ясування питання, чому людина вчинила злочин, необхідно проаналізувати її детермінації в цілому. Саме в процесі поведінки людина виступає носієм конкретних психофізіологічних характеристик, а це надає можливість з'ясувати внутрішній світ цілеспрямованої особи.

Таким чином, суб'єктивна сторона складу злочину містить як психічний, так і аксіологічний (ціннісно-смысловий) виміри діяльності особи, тому жодне із визначень поняття «суб'єктивна сторона складу злочину» не є достатнім для визначення її психолого-кримінального змісту. Отже, зазначене дає змогу стверджувати, що суб'єктивна сторона складу злочину – це внутрішня сторона злочину як асоціального мотиваційного вчинку, що є психічною діяльністю особи та відображає її ціннісно-смыслові ставлення до вчиненого діяння, наслідків, має особистісний сенс і характеризується виною, метою, мотивом й емоціями.

При розгляді суб'єктивної сторони злочину взагалі і діяння проти навколишнього природного середовища зокрема не можна забувати й про те, що правозастосування базується на ретроспективному аналізі поведінки індивідуума, який вчинив злочин. І тому всі інші міркування про винність дії чи бездіяльності особи, що входять до складу злочину, досить умовні, відтворюють психологічну модель діяння, вчиненого в минулому. Більше того, стосовно досліджуваних злочинів мається на увазі дещо інше, ніж звичайний окремий вольовий акт. Під окремим злочином у кримінально-правовому значенні розуміється не лише одна дія, але і дві дії, їх серія, система, поведінки індивідуума, його діяльність в цілому, в тому числі і тривала бездіяльність, невиконання належних дій, вимог, обов'язків і навіть певний стан тощо. Тому твердження С.Б. Гавриша про те, що суб'єктивне сприйняття особою еконекбезпечного діяння і можливих його наслідків з урахуванням специфіки суттєво відрізняється від впливу суб'єктивних процесів при вчиненні інших злочинів, потребує уточнення [5, с. 325]. Про які б форми злочинів ми не говорили ще до його вчинення, саме така поведінка для індивідуума є привабливою і доцільною в даний момент, і він у ситуації, що склалася, приймає це рішення. Кожна осудна особа, яка має свідомість і волю, має і вибір у своїй поведінці, і саме це лежить в основі відповідальності за цей вибір. Відсутність здатності до вибіркової поведінки свідчить про неосудність, тому розгляд суб'єктивної сторони злочину невіддільний і від самого суб'єкта злочину. Не зайве нагадати, що коли йдеться про правоздатність у кримінально-правовому значенні, мається на

увазі фізична осудна особа, яка досягла певного віку, тобто особа, що володіє свідомістю і волею та здатна приймати самостійні рішення – бути суб'єктом злочину. Однак кримінально-правові ознаки суб'єкта необхідні не лише для визначення можливості кримінальної відповідальності, але й психологічної сутності вчиненого. Вона визначається якістю свідомості і волі індивідуума. Якщо врахувати численні відхилення людської психіки, наявність так званих суміжних станів у рамках осудності, що, звичайно, знижують здатність індивідуума до вибірковості поведінки і впливають на суб'єктивну сторону складу злочину, то цей зв'язок стає ще очевиднішим.

Злочин не просто дія чи бездіяльність, це – фактично результат дії або бездіяльності. Суб'єкт міг і повинен був в ситуації, що склалася, поводити себе інакше – в рамках закону. Але він не зробив цього. Прийняте ним рішення діяти (не діяти) обумовлене певними мотивами і метою, призвело до злочинних наслідків його власного діяння. Змістовна сторона злочинної поведінки, детермінованої свідомістю і волею індивідуума, виражається в тій чи іншій формі вини, мотивах і меті вчиненого. Проте основу суб'єктивної сторони, як психічної діяльності суб'єкта, складає його психічне ставлення до вчинюваного суспільно небезпечного діяння і його наслідків у формі умислу чи необережності. Цією основою є вина. Дискусія, що точиться в юридичній літературі, якою теорією вини слід користуватись – нормативною чи оціночною [6, с. 8–9; 7, с. 69; 8, с. 380; 9, с. 57; 10, с. 5; 11, с. 42; 12, с. 71 та ін.], – це наслідок вузьких місць, що стосуються проблем вини. Тому можна погодитись з думкою, яка зустрічається в юридичній літературі, що недосконалою є і сама законодавча конструкція вини, яка не відповідає в повній мірі сучасним уявленням про суб'єктивні процеси у свідомості суб'єкта при вчиненні ним злочинних діянь, а також даним психологічної науки [13, с. 68].

У кримінальному законодавстві повинна знайти місце як подвійна, так і змішана форма вини, яка наявна в конкретних складах злочинів, але не відображена в статтях Загальної частини Кримінального кодексу України. Не будемо зупинятися на дискусії, що велась у 60–70 роках ХХ ст. щодо форм вини, а лише визначимо суть подвійної і змішаної форм вини. Термін «подвійна форма вини» означає альтернативу, наприклад, забруднення водних об'єктів може бути вчинено умисно або з необережності. Ця думка підтверджується тлумаченням терміна «двойственный» – схиляється і в один, і в інший бік; суперечливий; двояке відношення до чого-небудь [14, с. 125]. Термін «змішана форма вини» означає утворюватись шляхом змішання чого-небудь, складена із різнорідних частин [14, с. 600], тобто одночасне існування у складі злочину двох форм вини.

Крім того, в юридичній літературі, як я уже зазначалося, йде полеміка: яка ж теорія вини більш сприятлива для кримінального права – оціночна (нормативна) чи психологічна. Не вдаючись у дискусію, яку достатньо висвітлив С.Б. Гавриш [15, с. 325–335], викладемо своє бачення цієї проблеми. Недостатньо обгрунтованою здається позиція щодо підтримки суто психологічної теорії вини [4, с. 281; 16, с. 230 та ін.] та позиція тих учених, хто заперечує повністю психологічну теорію, схиляючись до оціночної (нормативної)

теорії вини [17, с. 40–44; 18, с. 48 та ін.]. У зв'язку з цим, як справедливо зазначає В. В. Луньов, кримінально-правова наука, кримінальне законодавство і судова практика не відмовились від оціночних елементів винності. До цього часу вина розглядається не тільки як психологічна, але і як соціально-політична категорія; оціночно підкреслюються деякі вольові та інтелектуальні моменти вини; на підставі оціночних суджень «не передбачив, але повинен був і передбачити» формулюється кримінальна відповідальність за злочинну недбалість [19, с. 56]. Тому в юридичній науці і законодавстві недостатньо лише звернення до формальних (психологічних) визначень вини. Більш доцільно розумно поєднати дві теорії вини.

Мотив, мета, емоції не є елементами вини. Вони мають свій власний зміст, але значення їх інше. З традиційної точки зору визначення зазначених ознак є обов'язковим, якщо вони передбачені в законі або в ньому їх мають на увазі, в інших випадках їх можна ігнорувати. Такий формальний підхід призводить до помилкових висновків. Стосовно конкретного злочину всі ознаки важливі, але самостійного кримінально-правового значення мотив, мета емоції набувають не завжди, і в цьому виявляється їх факультативність. Проникнення в сутність суб'єктивної сторони складу злочину і психологічного змісту всіх компонентів, що її складають, має досить важливе юридичне значення. Слід зазначити, що загальна теорія кримінального права, розкриваючи принцип вини і відповідальності, ніколи не стояла осторонь від її психології. Але психологія у цьому випадку використовується як засіб пояснення окремих понять і категорій, а не розкриття справжнього змісту досліджуваних явищ, що ними позначаються. Такий підхід, очевидно, відображує догматичну обмеженість даної науки та ігнорування необхідності інтеграції знань.

Звичайно, існують відмінності в психологічному та юридичному розумінні злочину і його складових частин таким же чином, як простежуються розбіжності між вчиненим у реальності злочином і юридичною формою його вираження – складом злочину. Існують також певні межі достатності у вивченні тих чи інших явищ і процесів конкретною наукою для забезпечення практики. Звісно, фахівця в галузі кримінального права цікавить передусім юридична значимість встановлених фактів та обставин, що підлягають оцінці: чи міститься у вчиненому склад злочину, чи ні, яка форма вини суб'єкта, мотиви вчиненого тощо. Проте не можна забувати про зв'язок кримінального права і так званого доказового права, що фактично досліджують один й той же предмет – злочин. Якщо нічого не доведено процесуально, то ніщо не кваліфікується і матеріально. В правозастосовній діяльності ця межа дещо стирається, оскільки, скажімо, ні слідчий, ні суддя, ні прокурор не замислюються над будь-яким протиставленням права і процесу, до того ж у цьому немає й потреби. Справа в тому, що обсяг і межі практичного дослідження злочинного діяння завжди значно ширші, ніж це зазначається в кримінальному законі, який висував більш жорсткі вимоги до встановлення і доведення психологічних компонентів діяння. В п. 2 ст. 64 КПК України зазначається, що мотив злочину є обов'язковим для предмету доведення по справі і незалежно від його кримінально-правового значення підлягає встановленню при розслідуванні та судо-

вому розгляді кожного злочину. Мотив завжди має бути відображений в обвинувальному висновку (ст. 223 КПК України) і вироку (ст. 233 КПК України). Таким чином, кримінально-процесуальний закон не пов'язує встановлення мотиву злочину з його факультативністю, а тим більше необов'язковістю. Слід також зазначити, що в кримінально-процесуальному законі немає вказівки на мету злочину як обставину, що потребує доведення. Проте потреба встановлення мети впливає з вольового змісту злочинної поведінки суб'єкта – з того, що суб'єктивним причинам дії у вигляді його мотиву завжди відповідає мета самих дій. Наведені міркування дають можливість стверджувати, що традиційний розгляд психологічної структури злочину в рамках лише суб'єктивної сторони його складу має обмежений характер і потребує серйозного корегування.

Теоретичні напрацювання щодо суб'єктивної сторони складу злочину і аналіз поглядів на її складові дають змогу перейти до вивчення суб'єктивної сторони складів злочинів проти навколишнього природного середовища. В юридичній літературі існують різні погляди на форми вини у зазначених складах злочинів (причому їх кількість щодо вчинення в певних формах вини визначається авторами по-різному). Так, вчинення умисних злочинів проти навколишнього природного середовища досліджували: 1) В.І. Антипов і В.А. Клименко – 4 злочини, передбачені ч. 1 ст. 238, ч. 1 ст. 240 (за ознакою «незаконне видобування корисних копалин»), ст. 252, ч. 1 ст. 253 КК України 2001 р. [29, с. 521–554; 21, с. 554–579]; 2) О.О. Дудоров – 7 злочинів, передбачених ч. 1 ст. 238, ч. 2 ст. 240, 246, ст. 248, 249, ч. 1 ст. 252, ч. 1 ст. 253 КК України 2001 р. [22, с. 629–674]; 3) М.М. Панько – 6 злочинів, передбачених ч. 1 ст. 238, ч. 1 ст. 239, ч. 1 ст. 240 і ч. 2 ст. 240 (за винятком ознаки «якщо вони спричинили загибель людей, їх масове захворювання або інші тяжкі наслідки»), ст. 246, ч. 1 ст. 252, ч. 1 ст. 253 КК України 2001 р. [23, с. 496–541]; 4) автори Науково-практичного коментаря до КК України за загальною редакцією М.О. Потебенька, В.Г. Гончаренка – 6 злочинів, передбачених ч. 1 ст. 238, ст.ст. 240, 246, 252, ч. 1 ст. 253, ст. 254 КК 2001 р. [24, с. 407–452]; 5) С.Б. Гавриш, З.Г. Корчева – 7 злочинів, передбачених ст.ст. 238, 246, 248, 249, 265, 298, 299 КК 2001 р. [25, с. 214–230].

Таке розмаїття в певних складах злочинів, що можуть вчинюватися тільки умисно, пояснюється тим, що: 1) більшість із них законодавчо не описує ознаки суб'єктивної сторони і, як вважає С.Б. Гавриш, потребує пояснення шляхом тлумачення ознак злочину, описаних у диспозиції відповідної норми [5, с. 335]; 2) різними авторами використовуються різні методи оцінки ознак суб'єктивної сторони цих злочинів і аксіологічні підходи; 3) деякі автори помилково вважають, що законодавець намагається звузити сферу кримінальної відповідальності за аналізовані злочини, беручи до уваги традиційність користування в багатьох випадках природними багатствами [5, с. 335]; 4) деякі вчені безумовно беруть до уваги існуюче уявлення про підвищену небезпеку умислу порівняно з необережністю (що не завжди виправдано в досліджуваних діяннях); 5) деякі науковці не порівнюють суб'єктивну сторону, її складову вини з усіма ознаками об'єктивної сторони складу злочину; 6) не всі автори,

характеризуючи вину, використовують інші нормативні акти не кримінально-правового характеру щодо складів злочинів проти навколишнього природного середовища з бланкетною диспозицією; 7) не завжди при характеристиці суб'єктивної сторони вивчається і використовується слідча та судова практика в кримінальних справах; 8) використовується різний теоретичний підхід до проблем суб'єктивної сторони та її складових; 9) не усвідомлено використовується помилкова практика для обґрунтування форм вини у зазначених злочинах; 10) ігноруванням меж достатності у вивченні явищ і процесів певною наукою.

Для того, щоб визначитись, які діяння проти навколишнього природного середовища вчиняються тільки умисно і який вид умислу для них характерний, необхідно: 1) проаналізувати існуючі в кримінально-правовій літературі точки зору авторів, які займалися і займаються цією проблемою злочинів, що вчиняються умисно; 2) проаналізувати ознаки складів злочинів проти навколишнього природного середовища, що свідчать про можливість вчинення деяких із них лише умисно; 3) вивчити слідчу і судову практику щодо зазначених злочинів, які вчиняються лише умисно. На основі запропонованої послідовності проаналізуємо погляди вчених щодо складів злочинів, які можуть вчинятись лише умисно. Так, С.Б. Гавриш вважає, що екологічні злочини з формальним складом можуть вчинятись як з прямим, так і непрямим умислом, обґрунтовуючи свою думку тим, що ст. 8 КК не дає визначення умислу для злочинів з формальним складом [5, с. 344–369]. В.А.Широков схильний до того, що злочини з формальним складом вчиняються лише з прямим умислом [26, с. 9–10]. Аналогічної думки дотримуються і Е.М. Жевлаков [27, с. 9–10]; П.Ф. Повеліцина [28, с. 9–10]; А.В. Галахова [29, с. 95–127], В.І. Антипов, В.А. Клименко, О.О. Дудоров, М.М. Панько, В.Г. Гончаренко, З.Г. Корчева, М.Й. Коржанський. Проте зазначені автори не аргументують свій перелік умисних злочинів. В той же час варто погодитися з С. Б. Гавришем, що законодавець у ст. 8 КК 1960 р. дає описання прямого умислу для злочинів з матеріальним складом. Таке ж твердження поширюється і на ст. 24 КК 2001 р., але це не дає підстав стверджувати, що на цій основі в злочинах із формальним складом повинен бути доведений умисел щодо наслідків, тим більше, що він на кваліфікацію не впливає. Тому слід підкреслити, що злочини проти навколишнього природного середовища з формальним складом вчиняються лише з прямим умислом, про що свідчить і судова практика. У 100% справ злочини з формальним складом вчинялися лише з прямим умислом. Наслідки на кваліфікацію не впливали, проте у 5 % справ цієї категорії наслідки впливали на розмір покарання.

Слід проаналізувати злочини, які можуть вчинятись лише умисно. До них належать діяння, які містять злочини з формальними складами – ч. 1 ст. 238, ч. 2 ст. 238 (за ознаками, де відсутні наслідки), ч.1 ст. 239, ч.1 ст. 240, ч.2 ст. 240 (за ознаками, де відсутні наслідки), ч.1 ст. 241, ч. 1 ст. 242, ч. 1 і 3 ст. 243, ч. 1 ст. 244 (за ознаками, які не передбачають наслідки), ч.2 ст. 244, ст. 245 (за ознаками, які не передбачають наслідки), ч. 1 і 2 ст. 249 (за ознаками, які не передбачають наслідки), ст. 250, ч.1 ст. 253 КК.

Помилковим є твердження Е.М. Жевлакова, що нібито питання про вину в зазначених злочинах вирішується легко, коли законодавець, описуючи склад злочину, в зміст суб'єктивної сторони безпосередньо включає вказівку на її форми, таким чином визнаючи психічне ставлення винного до всіх обставин, які віднесені законодавцем до об'єкта й об'єктивної сторони злочину [27, с. 47]. Це перебільшення, яке виявляється в ході дослідження. Цілком очевидно, що не так уже й легко буде визначитись у цьому випадку з видом умислу і необережності. З цією метою звернемося до кримінального законодавства і судової практики. В ст. 245 КК 2001 р. прямо вказується на те, що цей злочин може вчинятися лише умисно. Про це свідчить і спосіб вчинення такого діяння, зокрема знищення або пошкодження лісових масивів, зелених насаджень «вогнем» чи «іншим загальнонебезпечним способом». Вивчення кримінальних справ за ч.1 ст. 245 КК 2001 р. свідчить, що у 100 % справ дії винного вчинялися з прямим умислом (обов'язково до ч. 2 ст. 245 КК 30 % справ з непрямим умислом). Це також підтверджується думкою Е. М. Жевлакова [27, с. 47]; В.А. Широкова [26, с. 10]; П.С. Матишевського [30, с. 147]; М.Й. Коржанського [31, с. 398–418] та інших. В той же час П.С. Матишевський, В.А. Клименко, В.І. Антипов, О.О. Дудоров, М.М. Панько помилково стверджують, що стосовно наслідків, передбачених ч. 2 ст. 245 КК 2001 р., психічне ставлення може бути у формі необережності. Ці наслідки охоплюються умислом, тому в цьому складі не може бути змішаної форми вини.

Вивчення кримінальних справ, передбачених ст. 246 КК 2001 р., свідчить, що в 100% випадків ці злочини вчинялися з прямим умислом. На умисний характер вчинення цих злочинів вказує термін «незаконна», що усвідомлюється винними. Такі міркування підтверджуються і тим, що особою чітко усвідомлюються і всі інші ознаки об'єктивної сторони. Така ж точка зору висловлюється і в дослідженнях З.Г. Корчевої, С.Б. Гавриша [32, с. 227]; М.М. Панька [23, с. 524]; О.О. Дудоровим [22, с. 657]; В.Я. Тація [33, с. 285–305], І.М. Тяжкової [34, с. 265], М.А. Біляєва [35, с. 193] та інших. Умисна форма вини також характерна для злочинів, передбачених ст. 248 (за винятком ознаки істотної шкоди), ст. 249 (за ознакою «особою раніше судимою») КК 2001 року. Це підтверджується наявністю формального складу злочину для ч. 1 ст. 248 (матеріальний склад властивий лише для ознаки, якщо заподіяна істотна шкода), а також формального складу для ч. 2 ст. 248 КК. Крім того, це підтверджується змістом поняття «полювання». Таке ж пояснення характерне і для діяння, передбаченого ст. 249 КК, оскільки воно відноситься до так званих злочинів з формальним складом. У той же час для ч. 1 і 2 цієї статті таке діяння, як незаконне зайняття рибним або звіриним промислом, а також спосіб, зазначений в диспозиції і судимість суб'єкта злочину свідчать лише про умисний характер цього злочину. Про вчинення діянь умисно, передбачених ст.ст.248, 249 КК України 2001 р., свідчить 100 % справ цієї категорії. Наше дослідження також підтверджується публікаціями О.О. Дудорова [22, с. 663–667]; З.Г. Корчевої та С.Б. Гавриша (але щодо ст. 249 КК) [25, с. 229].

Для складу злочину, передбаченого ст. 240 КК 2001 р. (за ознакою незаконне видобування корисних копалин, крім загальнопоширених) характерна

умисна форма вини. При чому для ч. 1 ст. 240 за названою ознакою характерний лише прямиий умисел, про що свідчить формальний характер злочину і термін «незаконне». Для ч. 2 цієї статті щодо незаконного видобування корисних копалин, вчиненого на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, повторно характерний прямиий умисел, оскільки це злочин з формальним складом. Наше дослідження підтверджується працями В.А. Клименка [36, с. 535]; М.М. Панька [23, с. 507] та авторами Науково-практичного коментаря до КК України за редакцією М.О. Потебенька, В.Г. Гончаренка [24, с. 524]. Щодо злочину, передбаченого ст. 250 КК 2001 р., однозначно характерний прямиий умисел, тому що ці злочини з формальним складом. Важливо те, що особа усвідомлює, що вона вчиняє дії, які порушують правила, встановлені з метою охорони рибних запасів (про це свідчить і судова практика – 100 % справ). Тому помилковою є думка В.І. Антипова, що цей злочин може вчинятися з необережності [37, с. 525]. На умисний характер злочину, передбаченого ч. 1 ст. 244 КК 2001 р. (крім порушення законодавства про континентальний шельф України, що заподіяло істотну шкоду), свідчить формальний його склад, а також невиконання обов'язків особою, на яку такі покладені. Щодо ч. 2 ст. 244 КК, то злочин із формальним складом та самі дії, а також необхідність договору або спеціального дозволу свідчать, що в цьому випадку може бути діяння лише з прямим умислом.

Умисний характер вчинення злочину, передбаченого ст. 252 КК України, підтверджує вказівка на це безпосередньо в законі. В той же час необхідно зазначити, що стосовно таких наслідків, як загибель людей або інших тяжких наслідків, характерний побічний умисел. Це свідчить про те, що для ч. 2 цієї статті характерний лише непрямиий умисел, а не змішана форма вини. В цьому питанні ми спираємося на підтримку таких авторів: В.А. Клименка (частково, оскільки до наслідків ч. 2 цієї статті він вважає, що властива необережна форма вини) [36, с. 572–573], М.М. Панька [23, с. 535], О.О. Дудорова [22, с. 535], М.Й. Коржанського [38, с. 283]. Це також підтверджує і судова практика за 2001–2002 рр. (100 % справ зазначеної категорії). Умисне вчинення злочину, передбаченого ч. 1 і 2 ст. 238 КК 2001 р., підтверджує описання дій особи «приховування», «умисне перекручення», «повторно» та формальний його склад. Щодо наслідків, передбачених ч. 2 цієї статті, то можливий непрямиий умисел. Необережність наслідків виключається, тому що характер діяння свідчить про те, що приховувати і навмисно перекручувати дані неможливо у формі необережності. Тому в даному випадку не йдеться про змішану форму вини, а отже, недостатньо обґрунтованою є думка В.І. Антипова щодо суб'єктивного ставлення до наслідків цього злочину з необережною формою вини [39, с. 698]. Наші висновки підтверджуються публікацією М.Й. Коржанського [23, с. 268] та аналізом чинного законодавства. Умисна форма вини характерна для злочину, передбаченого ст. 237 КК 2001 р., за ознакою «ухилення від проведення заходів», зазначених у диспозиції статті особою, на яку покладено такий обов'язок. Про це свідчать ухилення від виконання обов'язків. Тобто особа усвідомлює суспільну небезпечність своїх дій, передбачає настання наслідків і свідомо допускає їх настання. Важливо, що тут

умисел може бути лише непрямий. Це підтверджують і міркування М.Й. Коржанського [23, с. 267]. Опитування 200 суддів свідчить, що 52 % з опитаних підтверджують нашу думку, а 48 % вважають, що за цією ознакою злочин може бути умисним і необережним.

Для ч. 1 ст. 253 КК 2001 р. характерна вина у формі прямого умислу, оскільки злочин, передбачений цією частиною, відноситься до так званих діянь із формальним складом. Про умисний характер свідчать дії, описані у диспозиції цієї статті. Такі міркування підтверджуються дослідженнями М.М. Панька [23, с. 538], О.О. Дудорова [22, с. 673]. Крім того, з прямим умислом можуть вчинятися також злочини, передбачені ч. 1 ст. 238 та ч. 2 ст. 238 КК (за ознакою повторності, або в місцевості, оголошеній зоною надзвичайної екологічної ситуації), ч. 1 ст. 239, ч. 1 ст. 241, ч. 1 ст. 242, ч. 1 та 3 ст. 243, ч. 1 ст. 244 (за винятком ознаки істотної шкоди), ч. 1 ст. 253 КК 2001 р., оскільки вони відносяться до так званих злочинів з формальним складом. На користь обґрунтування прямого умислу свідчить і судова практика, згідно з якою зазначені злочини в 100 % справ були кваліфіковані, як вчинені з прямим умислом. Таким чином, тільки з прямим умислом можуть вчинятися дванадцять складів злочинів.

Злочини проти навколишнього природного середовища, що вчиняються лише з необережною формою вини. Не варто вдаватися в полеміку щодо загальних теоретичних проблем необережної форми вини у зв'язку з тим, що ця проблема виходить за межі предмета пропонованого дослідження, крім того, вона достатньо висвітлена в юридичній літературі [3, с. 11; 6, с. 30; 7, с. 69; 40, с. 5; 16, с. 12; 5, с. 369–443 та ін.]. Зупинимось лише на тих особливостях, які сприятимуть вивченню суб'єктивної сторони складів злочинів проти навколишнього природного середовища. Так, у юридичній літературі звертається увага на можливість вчинення необережного злочину з формальним складом [41, с. 102; 27, с. 49 та ін.]. Проте слушно було б, спираючись на закон (ст. 25 КК 2001 р.), зазначити, що необережність можлива лише тоді, коли особа має якесь відношення до наслідків конкретного діяння. Щодо злочинів, які передбачені стст. 247, 251 КК України 2001 р., то вони сформульовані як матеріальні, але говорити про те, що ці злочини можуть вчинятися тільки з необережною формою вини, помилково. Вивчення кримінальних справ цієї категорії засвідчило, що діяння, передбачені ст. 251 КК 2001 р., у 35 % вчинялись умисно, але лише з непрямим умислом, а інші 65 % – з необережною формою вини. Приблизно така картина характерна для злочину, передбаченого ст. 247 КК 2001 р., де зі 100 % справ у 23 % випадків ці злочини вчинялись умисно, але з непрямим умислом і у 77 % випадків – вчинялися з необережністю. Ось чому не випадково поняття необережності законодавець формулює, враховуючи психічне ставлення суб'єкта лише до наслідків, і не вимагає необхідності встановлення психічного ставлення до самого діяння.

У тих випадках, коли йдеться про виробничу сферу діяльності виконання службових або професійних обов'язків, встановлення об'єктивного критерію в аналізованих складах злочинів, як правило, не викликає ускладнень, оскільки з цього приводу існують спеціальні правила, інструкції тощо, спеці-

ально спрямовані на запобігання можливих шкідливих наслідків. Вони і порушуються винним. Проте при цьому необхідно встановити, що їх дотримання дійсно входило в його обов'язки, що він знає про них (хоча б у загальних рисах). Поза виробничою сферою діяльності правила розраховані на типову ситуацію. Вони не можуть передбачити абсолютно все, і тому їх оцінка може спричинити певні ускладнення. Такі злочини проти навколишнього природного середовища вчиняються за несприятливого збігу обставин, що ускладнюють передбачення суспільно небезпечних наслідків і розвитку причинного зв'язку між вчиненням діяння і зазначеними наслідками (наприклад, знищенням або істотним пошкодженням лісових масивів). Розвиток цього зв'язку часто ускладнюється випадковими чинниками, що призводить до настання побічних наслідків, які важко передбачити. Обсяг і зміст фактичних наслідків виявляються ширшими за ті, які вміщувались у безпосередній прояв волі індивіда. Вони – вторинні результати вольової діяльності суб'єкта. Відповідальність за злочини, вчинені з необережності, настає лише за реальної можливості передбачення суспільно небезпечного результату. Суб'єктивний критерій злочинної недбалості в аналізованих складах злочинів, як свідчить вивчення кримінальних справ, розкриває саме вину особи в настанні наслідків. Причому повинні враховуватися індивідуальні особливості особи, яка спричинила шкоду, зокрема рівень її освіти, спеціальна підготовка, досвід тощо. Злочинна недбалість потребує наявності в кожному конкретному випадку об'єктивного і суб'єктивного критерію її оцінки. Як свідчить вивчення 400 матеріалів про відмову в порушенні кримінальної справи, відсутність будь-якого з них (100 матеріалів) виключала вину, а отже, змусила прийняти таке рішення за заподіяння шкоди навіть за наявності юридичного зв'язку між ними. В такому випадку має місце казус, тобто невинне заподіяння шкоди, що виключає кримінальну відповідальність.

Зазначені вище положення стосуються всіх складів злочинів проти навколишнього природного середовища, вчинення яких можливо з необережності. Ці положення ми розглядаємо разом з метою дотримання об'єму роботи. Проте можливість вчинення досліджуваних злочинів лише з необережності підтверджується у працях [351, с. 632; 43, с. 67]. Так, О.О. Дудоров вважає, що оскільки суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 236 КК, визначається психічним ставленням особи до наслідків, то за загальним правилом вона характеризується необережною формою вини [22, с. 632]. Зазначене обґрунтування є непереконливим і не відповідає існуючій доктрині кримінального права.

Таким чином, у чинному КК України відсутні склади злочинів проти навколишнього природного середовища, які можуть вчинятися лише необережно. Також діяння у зазначеній сфері можуть вчинятися як умисно, так і необережно. Крім названих форм і видів вини в злочинах проти навколишнього природного середовища, теорія і практика виділяє ще одну ознаку: так звану «складну» і її різновиди – «подвійну» і «змішану». З цього приводу в юридичній літературі висловлені різні судження. Щодо досліджуваних злочинів це питання не ставилося і не вирішувалося. В чому ж суть проблеми?

При вчиненні деяких злочинів, наприклад, передбачених стст. 236, 237 (за ознаками «неналежне проведення на території, що зазнала забруднення небезпечними речовинами або випромінюванням, дезактиваційних чи інших відновлювальних заходів щодо ліквідації або усунення наслідків екологічного забруднення особою, на яку покладено такий обов'язок, якщо це спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки»), ч. 2 ст. 239, ч. 2 ст. 240 (за ознакою «порушення встановлених правил охорони надр, якщо вони спричинили загибель людей, їх масове захворювання або інші тяжкі наслідки»), ч. 2 ст. 241, ч. 2 ст. 242, ч. 2 стст. 243, 244 («за ознакою порушення законодавства про континентальний шельф України, що заподіяло істотну шкоду»), 247, ч. 1 ст. 248 (за ознакою істотної шкоди), ч. 1 ст. 249, ст. 251, ч. 2 стст. 253, 254 КК 2001 р., можлива як «подвійна», так і «змішана» форма вини; у вигляді одного психічного ставлення винного до діяння і наслідків також у конкретному злочині (наприклад, у злочинах, передбачених ст. 236, ст. 239, ч. 2 ст. 241, ч. 2 ст. 242, ч. 2 ст. 243, ст. 247, ст. 251, ч. 2 ст. 254 КК України 2001 р.).

У ст. 236, ст. 239, ч. 2 ст. 241, ч. 2 ст. 242, ч. 2 ст. 243, ст. 247, ст. 251, ст. 254 КК 2001 р. відсутні які-небудь вказівки щодо форм вини та інших ознак суб'єктивної сторони цих злочинів. Характер діяння, засоби їх вчинення і наслідки вказують на те, що ці злочини вчиняються як умисно, так і з необережності. Причому, як показує вивчення кримінальних справ щодо злочинів, передбачених ч. 2 ст. 241, ч. 2 ст. 242 КК 2001 р., зі 100 % справ 80 % злочинів вчинялося з необережності. З них 28 % – необережне ставлення було як до діяння, так і до наслідків і 52 % – навмисне ставлення до діяння і необережне до наслідків (так звана «змішана» форма вини). Крім того, 20 % справ характеризувалися прямим умислом до діяння і побічним до наслідків. Тобто, коли в одному складі злочину, передбаченому ч. 2 ст. 241, ч. 2 ст. 242 КК 2001 р., в конкретній ситуації можлива або необережна форма вини, або умисна, то маємо подвійну форму вини. Така ж картина характерна і для злочину, передбаченого ч. 2 ст. 243 КК 2001 року. Зі 100 % справ у 68 % вчинялися з необережності, з них 25 % – необережне ставлення суб'єкта до діяння і до наслідків і 43 % – навмисне ставлення до діяння і необережне до наслідків (так звана «змішана» форма вини). Крім того, 32 % справ характеризувалися прямим умислом до діяння і непрямим умислом до наслідків. Коли перша і остання форми вини проявляються у конкретному складі, то мова, як уже зазначалося вище, може йти про подвійну форму вини. Таким чином, враховуючи конструктивні ознаки складів злочинів, передбачених, наприклад, стст. 247, 251 КК 2001 р., слід зазначити, що вони можуть вчинятися умисно, але умисел має бути лише непрямий. Тобто мова повинна йти про інший більш тяжкий злочин (про що свідчать 35 % справ цієї категорії). У 65 % випадків ці злочини вчинялися з необережності. В 62 % випадків до порушення правил був умисел, а до наслідків необережності – змішана форма вини. Для 3 % справ як до порушення правил, так і до наслідків була характерна необережність.

Прихильники змішаної форми вини розглядають її, як уже зазначалося в окремих дослідженнях, не як звичайне поєднання умислу і необережності в одній з існуючих у законі форм вини, а як нову, третю форму вини, хоча чинне

законодавство її не знає, що є прогалиною в законодавстві. Справа в тому, що при вчиненні злочину суб'єкт усвідомлює лише найближчі наслідки (бажаючи їх або свідомо допускаючи) і байдуже ставиться до більш віддалених. У дослідженні вже зазначалося, що такі наслідки в злочинах, які стосуються навколишнього природного середовища, можуть не усвідомлюватися взагалі, що не усуває відповідальності, якщо винний міг і повинен був їх передбачити. Це характерно для злочинів, передбачених стст. 236, 237 (за зазначеними вище ознаками), 239, ч. 2 ст. 240 (за ознаками порушення встановлених правил з наслідками), ч. 2 ст. 241, ч. 2 ст. 242, ч. 2 ст. 243, ч. 2 ст. 244 (за зазначеними вище ознаками), ст. 247, ч. 2 стст. 253, 254 КК 2001 р., що вчиняються зі складною формою вини. У відповідну постанову пленуму Верховного суду України повинно бути внесено роз'яснення, що злочини, передбачені стст. 236, 237, 239, ч. 2 ст. 240, ч. 2 ст. 241, ч. 2 ст. 242, ч. 2 стст. 243, 244, 247, ч. 2 ст. 253, 254 КК 2001 р., мають розглядатися як вчинені умисно, коли до діяння є умисне ставлення, а до наслідків також характерний умисел, але непрямий. У тому ж випадку, коли для діяння характерний умисел, а для наслідків – необережність, то необхідно говорити про змішану форму вини. Відсутність у судовій практиці таких вказівок впливає на позитивне вирішення питання про їх суб'єктивну сторону й ускладнює її вирішення. Враховуючи вищевикладене, структуру змішаної форми вини можна уявити так: 1) цілеспрямоване і мотивоване діяння; 2) наслідки не охоплюються умислом (в межах необережності). Із запропонованої схеми видно, що за такої форми вини мотиви і мета дій суб'єкта не поширюються на фактичні наслідки, зазначені в стст. 236, 237, 239, ч. 2 ст. 240, ч. 2 ст. 241, ч. 2 ст. 242, ч. 2 стст. 243, 244, 247, ч. 2 ст. 253, 254 КК 2001 року.

Наведені міркування про суб'єктивну сторону вказаних складів злочину дозволяють стверджувати, що обсяг і межі злочинного діяння визначаються не лише юридичними ознаками, передбаченими в кримінально-правовій нормі, але і його мотивацією.

Мотивація поведінки суб'єкта в діяннях проти навколишнього природного середовища. Правильна правова оцінка суб'єктивної сторони досліджуваних злочинів ускладнюється без проникнення особи, яка застосовує чи досліджує його в психологічну структуру злочину як вольового акту людської поведінки, так і його мотивації. Приступаючи до розгляду цієї проблеми, необхідно зазначити, що в монографічних дослідженнях, дисертаціях, підручниках, курсах лекцій, навчальних посібниках, статтях у такому аспекті питання не ставилися. Найчастіше лише в загальних рисах згадувалося про мотиви і мету цих злочинів, і то тільки для того, щоб зробити застереження, що вони на кваліфікацію злочинів проти навколишнього природного середовища не впливають. Так, В.А. Широков, Е.М. Жевлаков, А.Й. Міллер, С.В. Трофімов, А.В. Галахова, П.Ф. Повеліцина, С.В. Склярів та ін. наголошують, що мотив і мета враховуються лише судом при призначенні покарання [26, с. 11; 27, с. 10; 44, с. 9–53; 29, с. 94–119; 28, с. 11; 45, с. 219].

С.Б. Гавриш, досліджуючи це питання, хоч і намагався відійти від традиційного погляду на проблему, все ж зробив це на рівні загального обговорення

проблеми, не спираючись на емпіричну базу. Крім того, таке вирішення питання не дозволяє визначити форми і види вини в досліджуваних злочинах [5, с. 444–461]. Проте заслугою вченого є те, що він порушив цю проблему, продемонстрував, що виділення спеціальних екологічних мотивів і мети можливо та науково обґрунтовано [5, с. 445].

Термін «мотивація» означає: 1) систему мотивів, що визначають конкретні форми людської поведінки; 2) внутрішній (психічний) процес формування мотивів; 3) динаміку розвитку мотивованого вчинку, його структуру – від прийняття рішення діяти певним чином до настання результату [46, с. 6–14; 33, с. 285–305]. Для правозастосовної діяльності має значення насамперед правильне розуміння мотиваційної структури вчинення досліджуваного злочину як вольового акту, що перебуває під контролем свідомості суб'єкта. Це пояснюється тим, що так можна з більшою повнотою й обґрунтованістю визначити форму вини у вчиненому, її характеристику. На цій основі правильно кваліфікувати діяння. Імпульсивні та вольові діяння знаходяться під контролем свідомості і повинні мати значення для оцінки злочинів, що стосуються навколишнього природного середовища. Користуючись науковим доробком психологічної науки, можна сформулювати схему вольової поведінки при вчиненні злочину проти навколишнього природного середовища. Вона матиме такий вигляд: 1) кінцева мета вольового акту; 2) здійснення рішення; 3) прийняття рішення; 4) усвідомлення мотивів, мети; 5) уявлення про мету дій, так: бути різноманітною, зокрема задовольнити свої любительські інтереси (25 % справ), наживи – 70 % справ, інша мета (25 % справ); 6) для ст. 240 КК 2001 р. – наживи (55% справ), допомогти знайомим, близьким (20 % справ), задовольнити естетичні потреби (5 % справ), інша мета (20 % справ); 7) для стст. 250, 253, 237 КК 2001 р. – виконати певні роботи (80 % справ), обійти правила проведення вибухових робіт, проектування чи експлуатації споруд без систем захисту довкілля, нежиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення (10 % справ), інші мотиви (10 % справ); 8) для ст. 244 КК 2001 р. – побудувати споруди та інші установки на шельфі, створити зону безпеки без належного дозволу (25 % справ); ухилитися від виконання своїх обов'язків (15 % справ); дослідження, розвідування, розробка природних багатств (35 % справ), інша мета (25 % справ); 9) для ст. 252 КК 2001 р. – знищити природні об'єкти (15 % справ), зруйнувати природні об'єкти (20 % справ), зіпсувати природні об'єкти (40 % справ), задовольнити егоїстичні потреби (12 % справ), інша мета (13 % справ); 10) для ст. 238 КК 2001 р. – приховати екологічну інформацію (10 % справ), перекрутити екологічну інформацію, приховати (49 % справ), створити імідж благополуччя (35 % справ), інша мета (6 % справ); 11) для стст. 241, 242, 243 КК 2001 р. – позбутися відходів, покидьків, стічних вод і деякої сировини без значних затрат (85 % справ), інша мета (15 % справ). Ці мотиви стосуються діяння (забруднення). До наслідків мета відсутня. Про це свідчить опитування суддів (69 % відповіді стверджувальні). При цьому, як свідчить дослідження, можлива постановка щодо конкретної справи не однієї мети, але одна з них завжди виявляється головною, зокрема, у ст. 238 КК 2001 р. екологічна мета є основною.

Мотив – це завжди психологічна причина вчинку, якими в досліджуваних злочинах є усвідомлені спонукання, інтереси, емоції тощо. Із зазначеної схеми вчинення злочину проти навколишнього природного середовища зрозуміло, що вихідним моментом такого вольового акту є усвідомлення мотиву, яке супроводжується постановкою мети і її конструкцією. Про це свідчить 77 % вивчених справ. Проте цей аспект справи можна зрозуміти з усієї гами матеріалів у кримінальній справі. Мета (перспектива) – джерело спрямованості суб'єкта його активності. Вона, як засвідчує вивчення кримінальних справ, що стосуються навколишнього природного середовища, відображає уявну модель майбутнього, чого хотіла б досягти особа, діючи певним чином. Це дослідження свідчить, що метою досліджуваних злочинів є: 1) для ст.ст. 245, 239 КК 2001 р. – задоволення своїх егоїстичних потреб (20 % справ), знищення лісу та забруднення або псування земель (48 % справ), завдання тяжких наслідків (30% справ), інша мета (2 % справ). Якщо метою було ослаблення держави, то такі дії необхідно кваліфікувати за ст. 113 КК 2001 р.; 2) ст.ст. 247, 251, 236, 240 КК 2001 р. – порушення відповідних правил (89 % справ), інша мета (11 % справ); 3) для ст. 254 КК 2001 р. – завдати великої шкоди державному господарству (15 % справ), завдати великої шкоди колгоспному господарству (40 % справ), завдати великої шкоди колективному господарству (30 % справ), інша мета (15 % справ). Необхідно зазначити лише, що вчинення злочинів, передбачених ст.ст. 247, 251, 236, 240 КК 2001 р. з метою послаблення держави, має кваліфікуватися відповідно до ст. 113 КК 2001 р.; 4) для злочинів, передбачених ст.ст. 246, 248, 249 КК 2001 р., мета може бути різною.

Зазначені злочини виконувалися суб'єктами з таких мотивів: 1) для ст. 245 КК 2001 р. – глибокий егоїзм (20 % справ), мотив помсти (78 % справ), інша мета (2 % справ). Необхідно зазначити, що ні слідчі, ні судді не встановлювали мети. Лише захисники у 12 % справах намагалися встановити мету злочину, але для пом'якшення відповідальності; 2) для ст.ст. 247, 251 КК 2001 р., як правило, за характерний егоїзм і безвідповідальність до справи (89 % справ); 3) для ст.ст. 246, 248, 249 КК 2001 р. – користь (70 % справ), егоїзм (25 % справ), інші мотиви (25 % справ); 4) для ст. 240 КК 2001 р. – користь (50 % справ), невірно зрозумілі інтереси (20 % справ), егоїзм (5 % справ), інші мотиви (20 % справ); 5) для ст. 250 КК 2001 р. – користь і невірно зрозумілі інтереси (80 % справ), інші мотиви (20 % справ); 6) для ст. 244 КК 2001 р. – користь (20 % справ), невірно зрозумілі інтереси (15 % справ), мотив всюдозволеності (40 % справ), інші мотиви (25 % справ); 7) для ст. 252 КК 2001 р. – помста і егоїзм (87 % справ), інші мотиви (13 % справ); 8) для ст. 238 КК 2001 р. – страх (35 % справ), людиноненависницький егоїзм (59 % справ), інші мотиви (6 % справ); для ст.ст. 239, 241, 242, 243 КК 2001 р. – егоїзм (85 % справ), невірно зрозумілі інтереси (1% справ), інші мотиви (4 % справ) тощо.

Варто зауважити, що мотиви поділяються на такі, які розуміються, і такі, що реально існують. Перші, як показує вивчення кримінальних справ, матеріалів про відмову в порушенні справ зазначеної категорії, лише пояснюють, чому суб'єкт діє так, а не інакше. Інші – виконують роль спонукальних сил, що штовхають людину на вчинення конкретної дії. Також мотиви поділяються на

раціональні (застосовані на потребах), які, як показує наше дослідження, властиві екологічним злочинам, і емоційні. Все, що спонукало суб'єкта на вчинення екологічного злочину, проходить через його свідомість, має бути усвідомлено і набути певної спрямованості, що пов'язано з постановкою мети і вибором засобів її досягнення. Мотив злочину проти навколишнього природного середовища можна визначити як усвідомлення спонукання (потяг) до вчинення конкретного цілеспрямованого вчинку (вольового акту), що створює суспільну небезпеку і, згідно з чинним кримінальним законом, є злочином. Мотив і мета не можуть поділятися встановленням якихось інших обставин, вчинення злочину, зокрема його приводами, як це іноді робиться на практиці. Так, у 10 % справ, передбачених ст. 243 КК 2001 р., мотив і мету ототожнювали з обставиною (приводом), що призводило до скидання забруднюючих речовин. Це велика помилка, тому що мотив – це внутрішній збуджувач до дії, а привід – об'єктивний чинник, випадок, обставина, що використовується з метою, яка нами зазначена в дослідженні, або іншою метою. Приводом виникнення мотиву пошкодження лісу шляхом підпалу може бути образа, насилля тощо. Між приводом і виникненням мотиву в злочинах, що стосуються навколишнього природного середовища, іноді проходить довгий час, і це свідчить про заздалегідь поміркований умисел. В той же час, як показує дослідження, між мотивом вчинку і його юридичним значенням існує різниця. Дійсно це так: і мотив, і мета діянь проти навколишнього природного середовища допомагають визначити форму і вид вини завжди, але на безпосередню кваліфікацію екологічних злочинів не впливає. Мотив відображає (характеризує) свідомість і волю індивіда (це видно зі структури мотиву), які потім проявляються у вчиненні досліджуваних злочинів у формах своєрідного ставлення до вчиненого злочину – умислу і необережності та їх різновидів. Тому необхідно ще раз наголосити на тому, що безмотивних злочинів не буває, але з точки зору юридичного формулювання конкретних складів злочинів можна говорити про його обов'язковість для індивідуалізації покарання і факультативність його значення для кваліфікації діяння.

Як підтверджує дане дослідження, форма вини встановлюється на підставі аналізу й порівняння об'єктивних і суб'єктивних ознак складу злочину в їх сукупності [47, с. 396]. Але насамперед необхідно визначити мотивацію конкретної дії чи бездіяльності. Як свідчить вивчення кримінальних справ, в ході розслідування чи судового розгляду справ проти навколишнього природного середовища, у 40 % справ вирішувалося навпаки, що призводило до неточності кваліфікації діяння винного, невірному встановленню форм вини. Така ж ситуація характерна і для доктринального тлумачення. Рішення діяти певним чином пов'язане не лише з вибором вчинку, але й із формою реалізації мотиву. В одних випадках він реалізується внаслідок того, що стався збіг мети і результату. Це було характерно для злочинів, передбачених ст. 245 КК 2001 р. (за винятком загибелі тварин або інші тяжкі наслідки), стст. 248, 249 КК 2001 р., ст. 240 КК 2001 р. (за ознакою загибелі людей, їх масове захворювання або інші тяжкі наслідки), стст. 252, 238 (за ознакою загибелі людей або інші тяжкі наслідки) КК 2001 р., стст. 241, 242, 243 КК 2001 року. В інших – у самих

діях. Це притаманно для злочинів, передбачених ч. 1 стст. 248, 249 КК 2001 р. і чч. 2 цих статей (за винятком наслідків), стст. 250, 244, ч. 1 ст. 238 і ч. 2 ст. 238 (за ознакою повторності) КК 2001 року. Певною мірою ці питання знайшли відображення і в кримінально-правовій літературі зарубіжних держав [48; 49; 50; 51; 52], але дослідження цієї проблематики триває.

Висновок. Таким чином, злочини проти навколишнього природного середовища, які вчиняються з прямим умислом, характеризуються тим, що в них бажані наслідки і результати збігаються. Це характерно, як підтверджує дослідження, для злочину, передбаченого ст. 245 КК 2001 р. (за винятком загибелі людей, тварин тощо), якщо цей злочин вчинений з прямим умислом, ч. 1 ст. 248, ст. 249 КК 2001 р. (за ознакою інші тяжкі наслідки), ст. 252 КК 2001 року. Метою цих злочинів є один із можливих результатів вольового акту, на що вказувалося вище. У необережних злочинах опредмеченість мотиву і мети відсутня. І хоча самі по собі дії не безцільні, суспільно небезпечні наслідки є вторинним результатом вольових дій винного. Мотивація дій, як свідчить вивчення кримінальних справ, зводиться лише до розуміння і пояснення, чому суб'єкт діє так, а не інакше в ситуації, несприятливій для нього, чому він не виявляє належної обачливості, що призводить до суспільно небезпечного результату.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Уголовное право: Учебник. – Изд. 2. перераб и доп. Общая часть / А.А. Герцензон, Н.Д. Дурманов, М.М. Исаев и др. – М.: Юриздат, 1939. – 332 с.
2. Уголовное право Украинской ССР на современном этапе. Часть особенная / А.Я. Светлов, М.И. Бажанов, В.В. Сташис и др.; отв. ред. А.Я. Светлов, В.В. Сташис. – К: Наук. думка, 1985. – 455 с.
3. *Дагель П.С., Михеев Р.В.* Установление субъективной стороны преступления / П.С. Дагель, Р.В. Михеев. – Владивосток: Изд-во ДВГУ, 1972. – 36 с.
4. *Брайнин Я.М.* Уголовная ответственность и ее основания в советском уголовном праве / Я.М. Брайнин. – М.: Госюриздат, 1963. – 281с.
5. *Гаврыш С.Б.* Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. Проблемы теории и развитие законодательства / С.Б. Гаврыш. – Харьков: Изд-во при Харьковском госуниверситете «Основа», 1994. – 640 с.
6. *Утевский Б.С.* Вина в советском уголовном праве / Б.С. Утевский. – М.: Госюриздат, 1950. – 320 с.
7. *Макашвили В.Г.* Принцип вины в советском уголовном законодательстве / В.Г. Макашвили // Актуальные вопросы современного уголовного права, криминологии и уголовного процесса. – Второй советско-западногерманский коллоквиум [18–22 окт. 1982 г.] / Редкол.: В.И. Макашвили (гл. ред.) и др. – Тбилиси: Мецниереба, 1986. – С. 69–71.
8. *Таганцев В.С.* Русское уголовное право: Лекции. Часть общая. В 2 т. Т. 1. / В.С. Таганцев. – М.: Наука, 1994. – 380 с.
9. *Некаюдов Н.А.* Общая часть уголовного права / Н.А. Некаюдов. – СПб., 1875. – 57 с.
10. *Пинаев А.А.* Особенности состава преступления с двойной формой и смешанной формой вины / А.А. Пинаев. – Харьков: Харьковский юридический институт, 1984. – 51 с.

11. *Сахаров А.Б.* Уголовно-правовая охрана безопасных условий труда в СССР / А.Б. Сахаров. – М.: Госюриздат, 1958. – 187 с.

12. *Рарог А.И.* Субъективная сторона и квалификация преступлений / А.И. Рарог. – М.: ООО «Профобразование», 2001. – 135 с.

13. *Келина С.Г.* Некоторые направления совершенствования уголовного законодательства / С.Г. Келина // Сов. гос. и право. – 1987. – № 5. – С. 68–70.

14. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка: Ок. 5700 слов / под ред. чл.-корр. АН СССР Н.Ю. Шведовой. – 19 изд., испр. – М.: Рус. яз., 1987. – 846 с.

15. *Сташис В.В.* Уголовно-правовая охрана социалистического хозяйства / В. В. Сташис // Научно-практический комментарий действующего уголовного законодательства УССР. – Х.: Вища шк. Изд-во при Харьковском гос. ун-те, 1973. – 159 с.,

16. *Дагель П.С., Котов Д.П.* Субъективная сторона преступления и ее установление / П.С. Дагель, Д.П. Котов. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1974. – 230 с.

17. *Лясс Н.В.* Нормативная теория в современном буржуазном уголовном праве / Н.В. Лясс. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1963. – 70 с.

18. *Новоковский Ф.А.* Австрийское уголовное право / Ф.А. Новоковский. Современное зарубежное уголовное право. – М.: Изд-во иностр. лит., 1961. – 759 с.

19. *Лунев В.В.* Предпосылки объективного вменения и принцип виновной ответственности / В.В. Лунев // Сов. гос. и право. – 1972. – № 5. – С. 54–57.

20. *Атрохин В.Г., Солодухин Е.Д.* Лесная хрестоматия / В.Г. Атрохин, Е.Д. Солодухин. – М.: Лесн. пром-сть, 1988. – 399 с.

21. *Коваленко А.И., Коваль М.В.* Проблема учета административных деликтов в свете процессов декриминализации и криминализации правонарушений / А.И. Коваленко, М.В. Коваль // Правова держава. – К.: Наукова думка, 1992. – Вып. 1. – С. 114–116.

22. *Дудоров О.О.* Злочини проти довкілля / О.О. Дудоров // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року; за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Каннон, 2001. – С. 629–674.

23. *Панько М.М.* Преступления против окружающей среды / М.М. Панько // Уголовный кодекс Украины. Комментарий: под редакцией Ю.А. Кармазина, Е.Л. Стрельцова. – Харьков, ООО «Одиссей», 2001. – С. 496–541.

24. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: Особлива частина / П.П. Андрушко, Т.М. Арсенюк, О.Г. Атаманюк та ін.; М.О. Потєбенько, В.Г. Гончаренко (за заг. ред.) – К.: Форум, 2001. – 942 с.

25. *Гавриш С.Б., Корчева З.Г.* Злочини проти довкілля / С.Б. Гавриш, З.Г. Корчева // Кримінальне право України: Особлива частина. – К.: Юринком Інтер; Х.: Право, 2002. – С. 214–230.

26. *Широков В.А.* Преступления в области охраны окружающей среды: Учебное пособие / В. Широков. – Хабаровск: Хабаровская высшая школа МВД СССР, 1985. – 64 с.

27. *Жевлаков Э.Н.* Общие вопросы квалификации преступлений в области охраны окружающей среды: Учебное пособие / Э.Н. Жевлаков. – М.: ВЮЗИ, 1986. – 86 с.

28. *Повелицына П.Ф.* Уголовно-правовая охрана природы в СССР / П.Ф. Повелицына. – М.: Юрид. лит., 1981. – 88 с.

29. *Галахова А.В.* Уголовная ответственность за хозяйственные преступления: вопросы квалификации / А.В. Галахова. – М.: Юрид.лит. 1987. – 158 с.

30. *Матышевский П.С.* Преступления против социалистической собственности / П.С. Матишевский // Уголовное право Украинской ССР на современном этапе. Часть Особенная. – К.: Наукова думка, 1985. – Т. 2. – С. 48–102.

31. Науковий коментар Кримінального кодексу України / Проф. Коржанський М.Й. – К.: Атіка, Академія, Ельга-Н, 2001. – 637 с.

32. *Гавриш С.Б., Корчева З.Г.* Злочини проти довкілля / С.Б. Гавриш, З.Г. Корчева // Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар; [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.]; За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К.: Концерн «Видавничий дім «Ін Юре», 2003. – С. 649–704.

33. *Тацій В.Я.* Преступления против природных богатств СССР / В.Я. Тацій // Уголовное право УССР. Особенная часть: Учебник / Под ред. М.И.Бажанова и др. – К.: Вища школа. Головное изд-во, 1989. – С. 285–305.

34. *Тяжкова И.М.* Преступления против природных богатств / И.М. Тяжкова // Советское уголовное право. Особенная часть: Учебник / Г.Н. Борзенкова, Н.Д. Дурманов, Ю.А. Красиков и др.: Под ред. Г.А. Кригера и др. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. – С. 255–269.

35. *Беляев Н.А.* Преступления, посягающие на сохранность и рациональное использование природных богатств / Н.А. Беляев // Курс советского уголовного права. Часть особенная; отв. ред. Н.А. Беляев, М.Д. Шаргородский. – Л.: Изд-во Ленингр. гос. ун-та им. А.А. Жданова, 1978. – Т. 4. – С. 161–199.

36. *Клименко В.А.* Коментар до стст. 247–254 КК / В.А. Клименко // Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: за станом законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 грудня 2001 року; за ред. С.С. Яценка. – К.: А.С.К., 2002. – С. 554–579.

37. *Антипов В.И.* Комментарий к стст. 1631, 2271 УК Украины / В.И. Антипов // Уголовный кодекс Украины: Научно-практический комментарий (по состоянию уголовного законодательства и постановлений Пленума Верховного Суда Украины на 25 октября 1995 года); (отв. ред. В.И. Шакун, С.С. Яценко). – К.: «Фіта», 1995. – С. 524–525, 739–742.

38. Науковий коментар Кримінального кодексу України / Проф. Коржанський М.Й. – К.: Атіка, Академія, Ельга-Н, 2001. – 637 с.

39. *Антипов В.І.* Коментар до ст. 2271 КК України / В.І. Антипов // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України; відп. ред. Я.Ю. Кондратьев, С.С. Яценко. – К.: «Юринком» – редакція Бюлетня законодавства і юрид. практи. України, 1994. – С. 696–698.

40. *Петров В.В.* Конституционные основы охраны природы в СССР и проблемы совершенствования советского природоохранительного законодательства в условиях научно-технического процесса / В.В. Петров // Научно-технический процесс и правовая охрана природы: Проблемы совершенствования природоохранительного законодательства в условиях научно-технического прогресса / ред. В.В. Петрова. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1978. – С. 26–31.

41. *Угрехелидзе М.Г.* Проблема неосторожной вины в уголовном праве / М.Г. Угрехелидзе. – Тбилиси: Мецниереба, 1976. – 131 с.

42. *Жалинский А.Э.* Содержание уголовной политики / А.Э. Жалинский // Направление уголовной политики в борьбе с преступностью. Межвузовский сб. научных трудов. – Свердловск: Свердл. юрид. ин-т, 1986. – С. 12–18.

43. *Тяжкова И.М.* Преступления против природных богатств / И.М. Тяжкова // Советское уголовное право. Общая часть. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. – С. 253–268.

44. *Леонтьев Б.* Преступления против природных богатств СССР / Б. Леонтьев // Советское уголовное право. Часть Особенная: Учебник / В.Д. Меньшагин, В.Н. Кудрявцев, Б.А. Куринов и др.; под ред. В.Д. Меньшагина и др. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1975. – С. 261–274.
45. *Скляров С.В.* Вина и мотивы преступного поведения / С.В. Скляров. – СПб.: Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. – 326 с.
46. *Тарарухин С.А.* Установление мотива и квалификация преступления / С.А. Тарарухин. – К.: Вища школа, 1977. – 151 с.
47. *Вереша Р.В.* Суб'єктивні елементи підстави кримінальної відповідальності: Підручник / Р.В. Вереша. – К.: Атіка, 2006. – 740 с.
48. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A. I. Lukashov, and D j, prof N. F. Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A. I. Lukashov and candidate of law E. A. Sarkisova, translated from Polish by D. A. Barilovitch. – St. Petersburg: «Yuridicheskyy Center Press», 2001. – 234 p.
49. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y. I. Aidarov. – St. Petersburg: «Yuridicheskyy Center – Press», 2001. – 298 p.
50. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.M. Serebrennikova. – St. Petersburg: «Yuridicheskyy Center - Press», 2002. – 366 p.
51. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A. I. Korobeev. – St. Petersburg: «Yuridicheskyy Center - Press», 2002. – 226 p.
52. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A. V. Zhmenya. – St. Petersburg: «Yuridicheskyy Center – Press», 2002. – 366 p.

REFERENCES

1. Uголовное право: Учебник. – Изд. 2. перераб и доп. Обshhaja chast' / A.A. Gercenzon, N.D. Durmanov, M.M. Isaev i dr. – М.: Jurizdat, 1939. – 332 s.
2. Uголовное право Украинской SSR на современном этапе. Chast' osobennaja / A.Ja. Svetlov, M.I. Bazhanov, V.V. Stashis i dr.; otv. red. A.Ja. Svetlov, V.V. Stashis. – К.: Nauk. dumka, 1985. – 455 s.
3. *Dagel' P.S., Miheev R.V.* Ustanovlenie subektivnoj storony prestuplenija / P.S. Dagel', R.V. Miheev. – Vladivostok: Izd-vo DVGU, 1972. – 36 s.
4. *Brajnin Ja.M.* Uголовnaja otvetstvennost' i ee osnovanija v sovetskom uголовnom prave / Ja.M. Brajnin. – М.: Gosjurizdat, 1963. – 281 s.
5. *Gavrysh S.B.* Uголовно-правовая охрана природной среды Украины. Problemy teorii i razvitie zakonodatel'stva / S.B. Gavrysh. – Har'kov: Izd-vo pri Har'kovskom gosuniversitete «Osnova», 1994. – 640 s.
6. *Utevsij B.S.* Vина v sovetskom uголовnom prave / B.S. Utevsij. – М.: Gosjurizdat, 1950. – 320 s.
7. *Makashvili V.G.* Princip viny v sovetskom uголовnom zakonodatel'stve / V.G. Makashvili // Aktual'nye voprosy sovremenного uголовного права, kriminologii i uголовного processa. – Vtoroj sovetsko-zapadnogermanskij kollokvium [18–22 okt. 1982 g.] / Redkol.: V.I. Makashvili (gl. red.) i dr. – Tbilisi: Mecniereba, 1986. – S. 69–71.
8. *Tagancev V.S.* Russkoe uголовное право: Lekcii. Chast' obshhaja. V 2 t. T. 1. / V.S. Tagancev. – М.: Nauka, 1994. – 380 s.

9. *Nekajudov N.A.* Obshhaja chast' ugovnogo prava / N.A. Nekajudov. – SPb., 1875. – 57 s.
10. *Pinaev A.A.* Osobennosti sostava prestuplenija s dvojnoj formoj i smeshannoju formoj viny / A.A. Pinaev. – Har'kov: Har'kovskij juridicheskij institut, 1984. – 51 s.
11. *Saharov A.B.* Ugolovno-pravovaja ohrana bezopasnyh uslovij truda v SSSR / A.B. Saharov. – M.: Gosjurizdat, 1958. – 187 s.
12. *Rarog A.I.* Subektivnaja storona i kvalifikacija prestuplenij / A.I. Rarog. – M.: ООО «Profobrazovanie», 2001. – 135 s.
13. *Kelina S.G.* Nekotorye napravlenija sovershenstvovanija ugovnogo zakonodatel'stva / S.G. Kelina // Sov. gos. i pravo. – 1987. – № 5. – S. 68–70.
14. *Ozhegov S.I.* Slovar' russkogo jazyka: Ok. 5700 slov / pod red. chl.-korr. AN SSSR N.Ju. Shvedovoj. – 19 izd., ispr. – M.: Rus. jaz., 1987. – 846 s.
15. *Stashis V.V.* Ugolovno-pravovaja ohrana socialisticheskogo hozjajstva / V.V. Stashis // Nauchno–prakticheskij kommentarij dejstvujushhego ugovnogo zakonodatel'stva USSR. – H.: Vyscha shk. Izd-vo pri Har'kovskom gos. un-te, 1973. – 159 s.
16. *Dagel' P.S., Kotov D.P.* Subektivnaja storona prestuplenija i ee ustanovlenie / P.S. Dagel', D.P. Kotov. – Voronezh: Izd-vo Voronezh. un-ta, 1974. – 230 s.
17. *Ljass N.V.* Normativnaja teorija v sovremennom burzhuaznom ugovnom prave / N.V. Ljass. – L.: Izd-vo LGU, 1963. – 70 s.
18. *Novokovskij F.A.* Avstrijskoe ugovnoe pravo / F.A. Novokovskij. Sovremennoe zarubezhnoe ugovnoe pravo. – M.: Izd-vo inostr. lit., 1961. – 759 s.
19. *Lunev V.V.* Predposylki obektivnogo vmenenija i princip vinovnoj otvetstvennosti / V.V. Lunev // Sov. gos. i pravo. – 1972. – № 5. – S. 54–57.
20. *Atrohin V.G., Soloduhin E.D.* Lesnaja hrestomatija / V.G. Atrohin, E.D. Soloduhin. – M.: Lesn. prom-st', 1988. – 399 s.
21. *Kovalenko A.I., Koval' M.V.* Problema ucheta administrativnyh deliktov v svete processov dekriminalizacii i kriminalizacii pravonarushenij / A.I. Kovalenko, M.V. Koval' // Pravova derzhava. – K.: Naukova dumka, 1992. – Vyp. 1. – S. 114–116.
22. *Dudorov O.O.* Zlochyny proty dovkillia / O.O. Dudorov // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnogo kodeksu Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 roku; za red. M.I. Melnyka, M.I. Khavroniuka. – K.: Kannon, 2001. – S. 629–674.
23. *Pan'ko M.M.* Prestuplenija protiv okruzhajushhej srody / M.M. Pan'ko // Ugolovnyj kodeks Ukrainy. Kommentarij: pod redakciej Ju.A. Karmazina, E.L. Strel'cova. – Har'kov, ООО «Odissej», 2001. – S. 496–541.
24. Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnogo kodeksu Ukrainy: Osoblyva chastyna / P.P. Andrushko, T.M. Arseniuk, O.H. Atamaniuk ta in.; M.O. Potebenko, V.H. Honcharenko (za zah. red.) – K.: Forum, 2001. – 942 s.
25. *Havrysh S.B., Korcheva Z.H.* Zlochyny proty dovkillia / S.B. Havrysh, Z.H. Korcheva // Kryminalne pravo Ukrainy: Osoblyva chastyna. – K.: Yuryнком Inter; Kh.: Pravo, 2002. – S. 214–230.
26. *Shirokov V.A.* Prestuplenija v oblasti ohrany okruzhajushhej srody: Uchebnoe posobie / V. Shirokov. – Habarovsk: Habarovskaja vysshaja shkola MVD SSSR, 1985. – 64 s.
27. *Zhevlakov Je.N.* Obshhie voprosy kvalifikacii prestuplenij v oblasti ohrany okruzhajushhej srody: Uchebnoe posobie / Je.N. Zhevlakov. – M.: VJuZI, 1986. – 86 s.
28. *Povelicyna P.F.* Ugolovno-pravovaja ohrana prirody v SSSR / P.F. Povelicyna. – M.: Jurid. lit., 1981. – 88 s.

29. *Galahova A.V.* Ugolovnaja otvetstvennost' za hozhajstvennye prestuplenija: voprosy kvalifikacii / A.V. Galahova. – M.: Jurid.lit. 1987. – 158 s.

30. *Matyshevskij P.S.* Prestuplenija protiv socialisticheskoy sobstvennosti / P.S. Matishevskij // Ugolovnoe pravo Ukrainskoj SSR na sovremennom jetape. Chast' Osobennaja. – K.: Naukova dumka, 1985. – T. 2. – S. 48–102.

31. Naukovyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy / Prof. Korzhanskyi M.Y. – K.: Atika, Akademiia, Elha-N, 2001. – 637 s.

32. *Havrysh S.B., Korcheva Z.H.* Zlochyny proty dovkillia / S.B. Havrysh, Z.H. Korcheva // Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Naukovo-praktychnyi komentar; [Yu.V. Baulin, V.I. Borysov, S.B. Havrysh ta in.]; Za zah. red. V.V. Stashysa, V.Ya. Tatsiia. – K.: Kontsern «Vydavnychiy dim «In Yure», 2003. – S. 649–704.

33. *Tacij V.Ja.* Prestuplenija protiv prirodnyh bogatstv SSSR / V.Ja. Tacij // Ugolovnoe pravo USSR. Osobennaja chast': Uchebnik / Pod red. M.I. Bazhanova i dr. – K.: Vishha shkola. Golovnoe izd-vo, 1989. – S. 285–305.

34. *Tjzhkova I.M.* Prestuplenija protiv prirodnyh bogatstv / I.M. Tjzhkova // Sovetskoe ugolovnoe pravo. Osobennaja chast': Uchebnik / G.N. Borzenkova, N.D. Durmanov, Ju.A. Krasikov i dr.: Pod red. G.A. Krigera i dr. – M.: Izd-vo Mosk. un-ta, 1982. – S. 255–269.

35. *Beljaev N.A.* Prestuplenija, posjagajushhie na sohrannost' i racional'noe ispol'zovanie prirodnyh bogatstv / N.A. Beljaev // Kurs sovetskogo ugolovnoho prava. Chast' osobennaja; otv. red. N.A. Beljaev, M.D. Shargorodskij. – L.: Izd-vo Leningr. gos. un-ta im. A.A. Zhdanova, 1978. – T. 4. – S. 161–199.

36. *Klymenko V.A.* Komentar do stst. 247–254 KK / V.A. Klymenko // Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy: za stanom zakonodavstva i postanov Plenumu Verkhovnoho Suda Ukrainy na 1 hrudnia 2001 roku; za red. S.S. Yatsenka. – K.: A.S.K., 2002. – S. 554–579.

37. *Antipov V.I.* Kommentarij k stst. 1631, 2271 UK Ukrainy / V.I. Antipov // Ugolovnyj kodeks Ukrainy: Nauchno-prakticheskij kommentarij (po sostojaniju ugolovnoho zakonodatel'stva i postanovlenij Plenuma Verhovnoho Suda Ukrainy na 25 oktjabrja 1995 goda); (otv. red. V.I. Shakun, S.S. Jacenko). – K.: «Fita», 1995. – S. 524–525, 739–742.

38. Naukovyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy / Prof. Korzhanskyi M.Y. – K.: Atika, Akademiia, Elha-N, 2001. – 637 s.

39. *Antypov V.I.* Komentar do st. 2271 KK Ukrainy / V.I. Antypov // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy; vidp. red. Ya.Yu. Kondratiev, S.S. Yatsenko. – K.: «Yurynkom» – redaktsiia Biuletnia zakonodavstva i yuryd. prakt. Ukrainy, 1994. – S. 696–698.

40. *Petrov V.V.* Konstitucionnye osnovy ohrany prirody v SSSR i problemy sovershenstvovaniya sovetskogo prirodoohranitel'nogo zakonodatel'stva v uslovijah nauchno-tehnicheskogo processa / V.V. Petrov // Nauchno-tehnicheskij process i pravovaja ohrana prirody: Problemy sovershenstvovaniya prirodoohranitel'nogo zakonodatel'stva v uslovijah nauchno-tehnicheskogo progressa / red. V.V. Petrova. – M.: Izd-vo Mosk. un-ta, 1978. – S. 26–31.

41. *Ugrehelidze M.G.* Problema neostorozhnoj viny v ugolovnom prave / M.G. Ugrehelidze. – Tbilisi: Mecniereba, 1976. – 131 s.

42. *Zhalinskij A.Je.* Soderzhanie ugolovnoj politiki / A.Je. Zhalinskij // Napravlenie ugolovnoj politiki v bor'be s prestupnost'ju. Mezhevuzovskij sb. nauchnyh trudov. – Sverdlovsk: Sverdl. jurid. in-t, 1986. – S. 12–18.

43. *Tjzhkova I.M.* Prestuplenija protiv prirodnyh bogatstv / I.M. Tjzhkova // Sovetskoe ugovolnoe pravo. Obshhaja chast'. - M.: Izd-vo Mosk. un-ta, 1982. - S. 253–268.

44. *Leont'ev B.* Prestuplenija protiv prirodnyh bogatstv SSSR / B. Leont'ev // Sovetskoe ugovolnoe pravo. Chast' Osobennaja: Uchebnik / V.D. Men'shagin, V.N. Kudrjavcev, B.A. Kurinov i dr.; pod red. V.D. Men'shagina i dr. - 2-e izd., pererab. i dop. - M.: Izd-vo Mosk. un-ta, 1975. - S. 261–274.

45. *Skljarov S.V.* Vina i motivy prestupnogo povedenija / S.V. Skljarov. - SPb.: Izd-vo R. Aslanova «Juridicheskij centr Press», 2004. - 326 s.

46. *Tararuhin S.A.* Ustanovlenie motiva i kvalifikacija prestuplenija / S.A. Tararuhin. - K.: Vyshcha shkola, 1977. - 151 s.

47. *Veresha R.V.* Subiektyvni elementy pidstavy kryminalnoi vidpovidalnosti: Pidručnyk / R.V. Veresha. - K.: Atika, 2006. - 740 s.

48. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov, and D j, prof N.F. Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A. I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Polish by D.A. Barilovitch. - St. Petersburg: «Juridicheskij Center Press», 2001. - 234 p.

49. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. - St. Petersburg: «Juridicheskij Center - Press», 2001. - 298 p.

50. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.M. Serebrennikova. - St. Petersburg: «Juridicheskij Center - Press», 2002. - 366 p.

51. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A. I. Korobeev. - St. Petersburg: «Juridicheskij Center - Press», 2002. - 226 p.

52. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A. V. Zhmenya. - St. Petersburg: «Juridicheskij Center - Press», 2002. - 366 p.

Матвійчук В.К. Суб'єктивна сторона складів злочинів проти навколишнього природного середовища

У статті з'ясується питання суб'єктивної сторони складів злочинів проти навколишнього природного середовища. Розкривається суб'єктивна сторона злочину як внутрішня сторона асоціального мотиваційного вчинку, що є психічною діяльністю особи та відображає її ціннісно-сміслову ставлення до вчиненого діяння.

Ключові слова: злочини, навколишнє природне середовище, суб'єктивна сторона, вина, мета, мотив, емоції, форми вини.

Матвейчук В.К. Субъективная сторона составов преступлений против окружающей природной среды

В статье выясняется вопрос субъективной стороны составов преступлений против окружающей природной среды. Раскрывается субъективная сторона преступления как внутренняя сторона асоциального мотивационного поступка, что является психической деятельностью человека и отражает его ценностно-смысловое отношение к совершенному деянию.

Ключевые слова: преступления, окружающая природная среда, субъективная сторона, вина, цель, мотив, эмоции, формы вины.

Matviychuk V. Subjective Aspect of Crimes against Natural Environment

In this article, the matter of the subjective aspect of crimes against the natural environment is researched. The subjective aspect of a crime as an internal side of the antisocial motivated act, which is a part of the human psychic activity and reflects her (his) axiological attitude to the acts done, is detected.

Key words: *Crime; Natural Environment; Subjective Aspect; Fault; Aim; Motive; Emotions; Forms of Fault*

Стаття надійшла до редакції 20.09.2016.

УДК 343. 53

I. Khar

THEORETICAL AND APPLIED PROBLEMS OF A SUBJECT OF CRIMES AGAINST PUBLIC SECURITY

I.O. Харь

*кандидат юридичних наук, доцент,
заступник завідувача кафедри кримінального права,
кримінології, цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»*

ТЕОРЕТИЧНІ І ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ СУБ'ЄКТА СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ

Постановка проблеми. З'ясування суб'єкта складів злочинів проти громадської безпеки має істотне значення для теорії кримінального права та правозастосовної практики. Це зумовлює подальше їх дослідження й переосмислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам суб'єкта злочинів проти громадської безпеки присвятили свої праці такі вчені: В.О. Навроцький, В.П. Тихий, Л.М. Демидова, М.В. Семикін, В.І. Антипов, Т.М. Приходько, О.В. Смаглюк. Проте до цього часу ця проблема не знайшла свого належного вирішення.

Мета статті полягає у з'ясуванні теоретичних і прикладних проблем суб'єкта злочинів проти громадської безпеки.

Основні результати дослідження. Проблема суб'єкта злочинів, зокрема, проти громадської безпеки, отримали певну теоретичну розробку в юридичній науці [1, с. 142–157; 2, с. 1–318; 3, с. 1–36]. У цьому сенсі суб'єктом кримінального права визнає фізичну осудну особу, що досягла до моменту вчинення злочину віку, з якого може настати кримінальна відповідальність [1, с. 142–157]. Відсутність будь-якої з цих ознак виключає склад злочинного діяння і застосування покарання. Ці вимоги стосуються і злочинів проти громадської безпеки. Така значимість окреслених у назві статті суб'єктів злочинів потребує зосередження уваги на їх дослідженні, зокрема, до класифікації цих суб'єктів.

Як відомо, в юридичній літературі існують різні погляди на класифікацію суб'єктів злочину. Одні автори стверджують, що ними можуть бути як приватні, так і службові особи [4, с. 23–24]; другі – вважають, що суб'єктами злочинів можуть бути будь-які особи [5, с. 7–10]; треті – наполягають на тому,

що суб'єктом злочину можуть бути як громадяни, так і службові особи [6, с. 42]; четверті – поділяють суб'єктів на загальні і спеціальні [7, с. 544–562].

Така суперечлива класифікація суб'єктів злочину, їх тлумачення в науці кримінального права та судовій практиці не може надати допомоги правоохоронним органам і судам у справі боротьби зі злочинними проявами. Стан, що склався, викликає необхідність більш поглибленого дослідження суб'єкта злочину і, зокрема, суб'єкта складів злочинів проти громадської безпеки.

З цією метою перш за все звернемось до термінології, що використовується авторами для позначення суб'єкта. Так, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, Г. Вольфман та ін. при визначенні суб'єкта аналізованих складів злочину використовують термін «приватна особа». На нашу думку, поняття «приватна особа» не зовсім точно відображає той зміст, який названі автори йому намагаються надати. Перед тим, як зробити спробу пояснити нашу точку зору про це поняття, слід зазначити, що в кримінальному праві зміст терміна «приватна особа» до цього часу не отримав достатньої розробки. Ним автори існуючих підручників з кримінального права, курсів кримінального права, монографічної літератури, навчальних посібників і статей називають суб'єктів деяких злочинів. При цьому вони не дають пояснення, на відміну від службової особи, які ж ознаки мають бути притаманні приватній особі. Проте розробка ознак приватної особи має не лише теоретичне, але й істотне прикладне значення, що ми й спробуємо довести на прикладі суб'єкта складу злочинів проти громадської безпеки. Щоб отримати з цього питання переконливу відповідь, необхідно дати тлумачення терміна «приватна особа». Згідно зі «Словарем русского языка» С. Ожегова, слово «частный, -ое» означає «являющийся отдельной частью чего либо, не общий, не типичный. Личный, не общественный, не государственный» [8, с. 806]. Близьке за значенням, хоча і більш обмежене тлумачення терміна «приватний» дає «Толковый словарь русского языка» В. Даля: «относящийся к части, общему, исключение» [9, с. 583]. Великий тлумачний словник сучасної української мови термін «приватна особа» визначає так: «людина як неофіційна особа» [10, с. 1110].

З існуючих тлумачень терміна «приватна» ще не можна визначити ознаки приватної особи. В цьому контексті слід погодитися з думкою В.К. Матвійчука, який вважає, що для реалізації цієї мети необхідно скористатися тими приписами, що є у Кримінальному Кодексі України (ст. 364 КК), а саме: ознаками службової особи, а також ознаками неслужбової особи, що визначені в юридичній літературі [9, с. 264]. Порівнюючи зазначені ознаки і правові наслідки, що є на практиці, які стосуються як службових осіб, так і неслужбових, використовуючи для пояснення тлумачення терміна «приватна», що наводиться у словниках, можна визначити ознаки суб'єкта приватної особи як суб'єкта злочинів проти громадської безпеки [11, с. 264].

Найбільш прийнятним, на наш погляд, є визначення й обґрунтування ознак суб'єкта складу злочину через діяльність і функції суб'єкта, як це пропонують деякі автори [11, с. 264]. Що ж стосується службових осіб, які вчиняють злочини або які дають вказівку на вчинення злочину, то їх діяльність згідно зі ст. 364 КК зводиться до здійснення постійно або тимчасово функцій представ-

ників влади, виконання організаційно-господарчих функцій або до виконання таких обов'язків за спеціальними повноваженнями. Суть однієї функції полягає в безпосередньому управлінні людьми, виробничими процесами; іншої – у колі обов'язків, пов'язаних з розпорядженням і управлінням державним, комунальним або приватним майном, засобами виробництва тощо [11, с. 264].

Слід наголосити на тому, що в частини суб'єктів функції службової особи відсутні. Враховуючи це, важливо звернути увагу на те, що неможливо дати визначення неслужбової особи як суб'єкта складу задекларованих діянь без розкриття змісту виробничих чи професійних функцій, які суб'єкт виконує під час вчинення злочину. Ними є: 1) виробничі функції, в процесі яких відбувається процес виробництва; 2) професійні функції – відносно-постійний рід трудової діяльності, яка передбачає певну сукупність теоретичних знань, практичного досвіду і трудових навичок. [11, с. 264]. Натомість приватна особа, як показує вивчення кримінальних справ та інших джерел, вчиняє злочин у відриві від вищезгаданих функцій, тобто не у зв'язку з роботою, що виконувалась, або зі службовими повноваженнями чи професійними функціями [11, с. 264].

Слід погодитися з твердженням, що поняття «приватна особа» і «службова особа» належать до різних систем підрахунку, а отже, їх не можна порівнювати й протиставляти [12, с.196]. Отже, методично правильно розглядати конкретні системи в конкретних умовах, тому службову особу не слід протиставляти приватній особі, оскільки ці два поняття не вичерпують об'єму поняття суб'єкт злочину [12, с. 196]. Це збігається з думкою, що при діленні певного поняття (в даному випадку поняття «суб'єкт злочину») сума об'ємів понять – дільників (посадова, непосадова і приватна особа) повинна бути рівною об'єму поняття, що ділиться. [12, с. 196]. Якщо вилучити з поняття «суб'єкт злочину» непосадову особу, то сума об'ємів поняття, що ділиться, буде неповною, тобто меншою.

Дещо іншою термінологією користується при визначенні суб'єкта злочину В. Пакутін. Так, для позначення можливих суб'єктів конкретного складу злочину дослідник використовує поняття «громадяни», не виключаючи його з кола суб'єктів і службових осіб. Ми приєднуємося до думки, що використання терміна «громадяни» в поєднанні зі службовими особами як складовими суб'єкта злочину неправомірне [12, с. 197]. Адже таке поєднання можливих суб'єктів окремого складу злочину призводить до відомої логічної помилки, тобто невідповідності членів поділу і їх перерізу, перетину, а також призводить і до другої логічної помилки – неповноти ділення.

Особливий підхід до визначення суб'єкта окремого складу злочину пропонує А. Писарєв, використовуючи поняття «будь-які особи». Необхідно зважити на те, що таке позначення суб'єкта надто загальне порівняно з перерахованими і не має достатнього ступеня конкретизації, яка необхідна для правоохоронних органів. Проте таке визначення, на наш погляд, прокладає шлях для майбутнього розуміння загального суб'єкта злочину, яке буде відповідати філософській категорії «загального».

Стосовно ж поділу суб'єктів на загальний і спеціальний суб'єкти, то він лише в загальних рисах відображає соціальний і правовий статус суб'єкта аналізованих складів злочинів.

Ми переконалися в тому, що теоретичне вирішення питання про суб'єкт злочинів проти громадської безпеки має слугувати практиці боротьби зі злочинністю у цій сфері. Розробки в науці кримінального права можуть бути сприйняті практикою лише в тому випадку, якщо вони в достатній мірі конкретизовані і базуються на реальних умовах життя суспільства [11, с. 365].

Таким чином, маючи загальнотеоретичні підходи щодо суб'єкта злочинів, зокрема щодо складу злочинів проти громадської безпеки, проведемо дослідження суб'єкта злочинів в означеній сфері і з'ясуємо їх позначення (відображення) у кримінальному законі.

Аналіз норм про відповідальність за злочини проти громадської безпеки свідчить про різний підхід законодавця до описання суб'єктів злочинів, передбачених стст. 255–258, 251-1–258-5, 259–265, 265-1, 266–267, 267-1, 268–270, 271-1 КК України. Так, у ст. 255, ч.1 ст. 256 та ч.2 цієї статті за ознакою «повторно» (за винятком ч. 2 ст. 255, де називається службова особа, яка вчиняє ті самі дії), ст. 257, ст. 258, ч. 1 ст. 258-1 та ч. 2 ст. 258-1 за ознаками дій, передбачених частиною першою цієї статті, вчинених щодо кількох осіб, або повторно, або за попередньою змовою групою осіб (за винятком ч. 2 ст. 258-1, де зазначається, що «дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені ... службовою особою з використанням службового становища»), стст. 258-2, 258-3, ч. 1 ст. 258-4 та ч.2 ст. 258-4, за ознаками «ті самі дії, вчинені щодо кількох осіб або повторно, або за попередньою змовою групою осіб» (за винятком ч. 2 ст. 258-4 за ознакою «ті самі дії, вчинені ... службовою особою з використанням свого службового становища»), стст. 258-5, 259, 260, 261, ч. 1 ст. 262 та ч. 2 ст. 262, за ознаками «ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб» (за винятком ч. 2 ст. 262 за ознакою «...а також заволодіння предметами, що перелічені в ч. першій цієї статті, шляхом зловживання службової особи своїм службовим становищем»), ч. 3 ст. 262, 263, 263-1, 264, 265, 265-1, 266, 267 суб'єкт злочину – спеціальний, а саме: особа, на яку внаслідок виконання службових обов'язків або здійснення виробничих функцій покладено дотримання відповідних правил, ч. 1 та 3 ст. 267-1, ч. 4 ст. 267-1, за ознаками «дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, вчинені ... повторно, а також якщо вони спричинили загибель людей або інші тяжкі наслідки» (за винятком ч. 4 ст. 267-1 «вчинені службовою особою»), ст. 268, ст. 269 (у випадку, коли цей злочин вчиняється працівниками повітряного транспорту, то його дії слід кваліфікувати за відповідною частиною ст. 267 КК), ст. 270 КК (суб'єкт злочину спеціальний, а саме: особа і приватна, на яку покладено дотримуватись відповідних правил і коло таких осіб визначається КЦЗ). В інших випадках, коли йдеться про недбале і несумлінне ставлення особи до виконання службових обов'язків, що спричинило пожежу, якою заподіяло істотну шкоду чи тяжкі наслідки, тягне відповідальність за відповідною частиною ст. 367 КК, ст. 270-1 КК, суб'єкт злочину не називається.

Стосовно того, чому до цього так підійшов законодавець України, існують різні судження. Зокрема, одні автори вважають, що в більшості норм законодавець умисно не називає, а отже, надає можливість притягувати до відповідальності осіб, яким притаманний різний правовий статус (це стосується диспозицій тих складів злочинів, які відсилають нас до певних правил), в інших випадках законодавець описує диспозицію статті, де спеціально називає суб'єкта злочину [13, с. 85].

На нашу думку, Є.Н. Жевлаков, В.К. Матвійчук та інші автори лише констатують наслідки діяльності законодавця в зазначеній сфері. Все ж таки більш цінною для законотворчої, правозастосовної та наукової діяльності є не констатація наслідків діяльності законодавця, а причина, що його змусила так описувати суб'єкт злочинів проти громадської безпеки. Вирішити таку широку і важливу для теорії і практики проблему в рамках тільки цієї статті досить складно, тому що вона потребує спеціального дослідження на рівні докторських і кандидатських дисертацій (залежно і від рівня, і від об'єму узагальнення предмета цього дослідження). Ми лише науково обґрунтуємо (в загальному) стан цього питання в злочинах проти громадської безпеки, порушивши це важливе для науки кримінального права питання як постановку проблеми.

Проведений нами контент-аналіз пропозицій і доповнень до Кримінального кодексу України з подальшими змінами складів злочинів проти громадської безпеки показує, що на такі підходи законодавця до проблеми цих злочинів можна пояснити так: 1) відсутність у осіб, що залучались до підготовки законопроектів, достатнього досвіду такої роботи; 2) відсутність професіоналізму у парламентарів; 3) використання «доцільного» з точки зору законодавчої техніки того чи іншого складу злочину проти громадської безпеки; 4) поспішність у прийнятті законодавцем кримінально-правових норм, що стосуються громадської безпеки, без ґрунтовної наукової бази; 5) нечітке бачення меж дії тих чи інших кримінально-правових приписів, що нами аналізуються.

Розглянемо існуючі точки зору щодо суб'єкта злочинів проти громадської безпеки. Так, одні автори вважають, що в переважній більшості випадків такими суб'єктами є будь-яка особа; за деякі злочини (наприклад, терористичний акт) особа, яка досягла чотирнадцяти років [14, с. 317]; другі – до нього відносять фізичну осудну особу, яка досягла 16-річного віку, а за деякі злочини – чотирнадцятирічного віку (в деяких складах злочинів є і спеціальні суб'єкти, наприклад ст. 270 КК) [15, с. 426]; треті – стверджують, що «суб'єкт переважної більшості злочинів проти громадської безпеки – загальний. При чому за такі злочини, як бандитизм (ст. 257), терористичний акт (ст. 258), крадіжку, грабїж, розбій і вимагання предметів злочину, передбаченого ст. 262, відповідальність настає з 14-річного віку. Вчинення службовою особою сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності (ч. 2 ст. 256), втягнення у вчинення терористичного акту (ч. 2 ст. 258-1), сприяння вчиненню терористичного акту (ч. 2 ст. 258-4) передбачено як кваліфікуюча ознака цих посягань, а порушення вимог режиму радіаційної безпеки службовою особою – як особливо кваліфікуюча ознака (ч. 4 ст. 267-1); суб'єктом при-

власнення предметів злочину, передбаченого ст. 262, або заволодіння ними шляхом зловживання службовим становищем може бути особа, якій вогнепальна зброя, бойові припаси, вибухові речовини та радіоактивні речовини були ввірені чи передані у відання, або службова особа; відповідальність за порушення ряду спеціальних правил несуть лише особи, на яких покладено спеціальний обов'язок дотримуватися цих правил» [16, с. 355]; четверті – наполягають на тому, що суб'єктом злочинів проти громадської безпеки є фізична осудна особа, яка досягла певного віку, але для більшості суспільно небезпечних діянь цього розділу – це 16 років (утім для деяких злочинів такий вік становить 14 років) [17, с. 394].

Опрацювання наведених вище точок зору щодо визначення суб'єкта злочинів у діяннях проти громадської безпеки свідчить, що всі вони важливі для кримінально-правової доктрини. В цьому сенсі слід погодитися з думкою В.К. Матвійчука, що це стосується таких положень, як: 1) залежність таких суб'єктів від виробничої діяльності; 2) відповідальність за такі злочини службових осіб, які мають обов'язок стежити за дотриманням певних правил; 3) як спеціально зобов'язана особа [11, с. 273].

Слід зазначити, що незважаючи на те, що ці положення хоча і є певним досягненням у дослідженні суб'єкта складів злочинів проти громадської безпеки, але вони лише підтверджують перелік суб'єктів, запропонований вище: службова, неслужбова або приватна особа. Отже, винятком з цього є те, що з положення службових і неслужбових осіб необгрунтовано вилучають лише якусь одну або дві функції та їх переважно ідеалізують, разом з тим усі з вищезазначених точок зору не позбавлені тих недоліків, що нами критикувались в опублікованих працях і цій статті при розгляді загальнотеоретичних проблем, що стосуються суб'єкта злочину взагалі і досліджуваних діянь, зокрема.

Апелюючи до переліку суб'єктів складів злочину проти громадської безпеки, здійснимо їх безпосереднє дослідження. Спочатку звернемося до діянь, суб'єктом яких можуть бути службові особи. В чинному КК України до них належать ті, які прямо в статтях цього розділу передбачають суб'єктом цього злочину службову особу: 1) «дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені ... службовою особою з використанням службового становища» ч. 2 ст. 258-1 КК України; 2) «ті самі дії, вчинені ... службовою особою з використанням свого службового становища» ч. 2 ст. 258-4 КК України; 3) «а також заволодіння предметами, що передбачені в частині першій цієї статті, шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем» ч. 2 ст. 262 КК України; 4) «дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, вчинені службовою особою...» ч. 4 ст. 267-1 КК України. Проте констатація того факту, що за визначеними в законі ознаками цієї групи складів злочинів є службові особи, не дає працівникам правоохоронних органів та й іншим юристам певного уявлення про нього. З метою поглибленого дослідження звернемося до цих суб'єктів у юридичній літературі. Суб'єктом першого злочину В.П. Тихий, М.К. Гнетнев, А.О. Данілевський, В.О. Навроцький називають службову особу, яка вчиняє дії, передбачені частиною першою цієї статті [18, с. 298; 17, с. 405; 16, с. 366]. Щодо ч. 2 ст. 258-4 КК В.П. Тихий, М.К. Гнетнев,

А.О. Данілевський, А.А. Вознюк, О.В. Хуторянський зазначають, що за вчинення дій, тобто сприяння вчиненню тероризму, як зазначено у диспозиції ч. 2 цієї статті, несе службова особа з використанням свого службового становища [18, с. 302; 17, с. 405; 19, с. 592]. Стосовно такого ж суб'єкта злочину, передбаченого ч.2 ст. 262 КК, А.А. Вознюк, О.В. Хуторянський, В.П. Тихий, В.О. Навроцький, М.К. Гнетнев, А.О. Данілевський, В.Н. Шевчук упевнені, що суб'єктом за означеною вище ознакою є службова особа, яка вчиняє заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, радіоактивними матеріалами шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем [19, с. 599; 18, с. 308; 20, с. 804; 17, с. 411; 15, с. 436]. Що стосується суб'єкта злочину за означеною ознакою ч. 4 ст. 267-1 КК, В.П. Тихий, А.А. Вознюк, О.В. Хуторянський, В.О. Навроцький, М.К. Гнетнев та А.О. Данілевський однозначно заявляють, що таким є службова особа, яка вчинила дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті за ознакою «вчинені службовою особою» [18, с. 317; 19, с. 610; 20, с. 815; 17, с. 425].

Аналіз таких суб'єктів, як службові особи у перерахованих нами діях свідчить, що їх автори повторюють їх у вигляді ознаки злочину, передбаченого ч. 2 ст. 258-1, ч. 2 ст. 258-4, ч. 2 ст. 262, ч. 4 ст. 267-1 КК України та не розкривають ознаки такого суб'єкта. Усе це дає підстави усунути виявлені недоліки.

Згідно з ч. 3 ст. 18 КК України «службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, якими особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом» [21].

Наразі звернемося до діянь, передбачених розділом IX Особливої частини КК, суб'єктом яких можуть бути спеціальні суб'єкти, а саме: особа (службова чи неслужбова або приватна особа), на яку покладено обов'язок дотримуватися відповідних правил. В чинному КК України до них належать передбачені: 1) ст. 267. Порушення правил поведіння з вибуховими, легкозаймистими та їдкими речовинами або радіоактивними матеріалами; 2) ст. 270. Порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки.

Так, Т.М. Приходько, О.В. Смаглюк стверджують, що суб'єкт злочину, передбаченого ст. 267 КК, – спеціальний, а саме: особа, на яку внаслідок виконання службових обов'язків або здійснення виробничих функцій покладено дотримання відповідних правил [22, с. 609]; М.К. Гнетнев, А.О. Данілевський наполягають на тому, що суб'єкт злочину, передбаченого ст. 267 КК, – спеціальний, особа, на яку покладено обов'язки щодо дотримання відповідних правил [17, с. 424]; В.О. Навроцький заявляє, що суб'єктом злочину, передбачено-

го ст. 267 КК, є особа, на яку покладено обов'язки з дотримання відповідних правил [20, с. 813]; В.П. Тихий упевнений, що суб'єкт злочину, передбаченого ст. 267 КК, – спеціальний: особа, яка має дозвіл на поводження з цими предметами та у зв'язку з цим зобов'язана дотримуватися правил поводження з ними; В.І. Антипов стверджує, що суб'єктом порушення правил зберігання, використання, обліку, перевезення вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або інших правил поводження з ними, а також незаконного пересилання цих речовин чи матеріалів поштою або вантажем (ч. 1 і ч. 2 ст. 267) є особи, яким вибухові речовини чи радіоактивні матеріали були довірені по службі або які мали доступ до них згідно з виробничими функціями і які у зв'язку з цим були зобов'язані виконувати правила поводження із зазначеними речовинами та матеріалами [23, с. 604].

Аналіз існуючих точок зору надає нам можливість виокремити з них позитивні положення: 1) це особи, яким вибухові речовини чи радіоактивні матеріали були довірені по службі або, які мали доступ до них згідно з виробничими функціями (мали дозвіл на поводження з ними) і які у зв'язку з цим були зобов'язані виконувати правила поводження із зазначеними речовинами та матеріалами.

Стосовно суб'єкта злочину порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки (ст. 270 КК) існують такі судження: 1) Так, Т.М. Приходько, О.В. Смаглюк заявляють, що суб'єкт злочину, передбаченого ст. 270 КК, – спеціальний, а саме: особа (службова і приватна особа), на яку покладено обов'язки дотримуватися відповідних правил (недбале й несумлінне ставлення особи до виконання своїх службових обов'язків, що спричинило пожежу, якою заподіяно істотну шкоду чи тяжкі наслідки, може тягнути відповідальність за відповідною частиною ст. 367 КК) [22, с. 614]; 2) М.К. Гнетнев, А.О. Данілевський стверджують, що суб'єктом цього злочину є фізична осудна особа, яка досягла 16 років і на яку покладено обов'язки з дотримання відповідних правил [17, с. 428]; 3) В.П. Тихий упевнений, що суб'єктом цього злочину може бути будь-яка особа, яка досягла 16-річного віку [18, с. 319]; 4) В.І. Антипов наполягає на тому, що суб'єктом цього злочину можуть бути як службові так і приватні особи [23, с. 611]; 5) В.О. Навроцький упевнений, що суб'єктом цього злочину є особа, на яку покладено обов'язки з дотримання відповідних правил [20, с. 818].

Аналіз існуючих точок зору надає нам можливість виокремити такі позитивні положення: 1) що це фізична осудна особа; 2) що це службова приватна та неслужбова особа; 3) особи, на яких покладені обов'язки щодо дотримання спеціальних правил.

Наступним кроком у нашому дослідженні буде звернення до діянь, суб'єктом яких можуть бути як неслужбові, так і приватні особи. До таких злочинів належать ті, що передбачені такими статтями: ст. 255. Створення злочинної організації; ч. 1 ст. 256 (сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності); ст. 257. Бандитизм; ст. 258. Терористичний акт; ч. 1 ст. 258-1 (втягнення у вчинення терористичного акту); ст. 258-2. Публічні заклики до вчинення терористичного акту; ст. 258-3. Створення теро-

ристичної групи чи терористичної організації; ч. 1 ст. 258-4 (сприяння вчиненню терористичного акту); ст. 258-5. Фінансування тероризму; ст. 259. Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності; ст. 260. Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань; ст. 261. Напад на об'єкти, на яких є предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення; ч. 1 та 3 ст. 262 (викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або службовим становищем); ст. 263. Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами; ст. 263-1. Незаконне виготовлення, переробка чи ремонт вогнепальної зброї або фальсифікація, незаконне видалення чи зміна її маркування, або незаконне виготовлення бойових припасів, вибухових речовин чи вибухових пристроїв; ст. 264. Недбале зберігання вогнепальної зброї або бойових припасів; ст. 265. Незаконне поводження з радіоактивними матеріалами; ст. 265-1. Незаконне виготовлення ядерного вибухового пристрою чи пристрою, що розсіює радіоактивний матеріал або випромінює радіацію; ст. 266. Погроза вчинити викрадення або використати радіоактивні матеріали; ч.1, 2 та 3 а також ч. 4 за ознакою «дії, передбачені частиною першою, другою або третьою цієї статті, вчинені ... або повторно, а також якщо вони спричинили загибель людей або інші тяжкі наслідки» [21]; ст. 268. Незаконне ввезення на територію України відходів і вторинної сировини; ст. 269 Незаконне перевезення на повітряному судні вибухових або легкозаймистих речовин; ст. 271-1. Умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства. Проте констатація того факту, що суб'єктами цієї групи складів злочину є неслужбові або приватні особи, не дає працівникам правоохоронних органів, судам та й іншим фахівцям, певного уявлення про нього.

Так Т.М. Приходько, О.В. Смаглюк заявляють, що суб'єкт злочину, передбачений такими статтями, є: ст. 255 КК – загальний, а саме: фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку; ст. 256 КК – загальний; ст. 257 – фізична осудна особа, яка досягла 14-річного віку (оскільки законом встановлено відповідальність за сам факт організації банди, то особа, яка була одним із її організаторів, визначається виконавцем злочину, передбаченого ст. 257 КК, навіть якщо вона у подальшому не брала участі в діяльності банди) [22, с. 585]; ст. 258 КК – особа, якій до вчинення злочину виповнилося 14 років [22, с. 585]; ст. 258-1 КК – загальний [22, с. 590]; ст. 258-2 КК – загальний [22, с. 590]; ст. 258-3 КК – загальний [22, с. 591]; ст. 258-4 КК – загальний [22, с. 592]; ст. 258-5 КК – загальний [22, с. 593]; ст. 259 КК – загальний [22, с. 595];]; ст. 260 КК – загальний (за окремі злочини, вчинені під час нападів у складі воєнізованого чи збройного формування у випадках, передбачених ч. 2 ст. 22 КК, відповідальність настає з 14-річного віку) [22, с. 597]; ст. 261 КК загальний [22, с. 598]; ст. 262 КК – у разі вчинення цього злочину шляхом крадіжки, грабежу, розбою і вимагання є осудна особа, яка досягла 14-річного віку, а в інший спосіб – 16-річного – загальний суб'єкт (привласнення та заволодіння шляхом зловживання службовим становищем вчиняються спеціальним суб'єктом) [22,

с. 599]; ст. 263 КК – загальний, тобто фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку [22, с. 601]; ст. 263-1 КК – загальний [22, с. 603]; ст. 264 КК – загальний [22, с. 604]; ст. 265 – загальний [22, с. 605]; ст. 265-1 КК – загальний [22, с. 607]; ст. 266 КК – загальний [22, с. 607]; ч.1-3 ст. 267-1 КК – загальний [22, с. 610]; ст. 268 КК – загальний [22, с. 612]; ст. 269 КК – загальний (вчинення таких дій працівниками повітряного транспорту потрібно кваліфікувати за ст. 276 КК. Особи, на яких покладено обов'язок дотримуватися правил перевезення вибухових речовин та які вчинили дії, передбачені ст. 267 КК) [22, с. 613]; ст. 270-1 КК – загальний [22, с. 616]. Натомість В.О. Навроцький стверджує, що суб'єктом злочинів цієї групи є: ст. 255 КК – загальний (особа віком від 14 до 16 років може нести відповідальність лише за окремі злочини, вчинені у складі такої організації (наприклад, за грабіж, заповдіання тяжкого чи середньої тяжкості тілесного ушкодження)) [20, с. 784]; ч.1 ст. 256 КК – загальний; ст. 257 КК – осудна особа, яка досягла 14-річного віку [20, с. 788]; ст. 258 КК – осудна особа, яка досягла 14-річного віку [20, с. 790]; ст. 258-1 КК суб'єкт втягнення у вчинення терористичного акту, як і злочинів, передбачених статтями 258-2– 258-4 – загальний [20, с. 792]; ст. 258-5 КК з суб'єктом не визначився автор [20, с. 796-798]; ст. 259 КК – загальний [20, с. 799]; ст. 260 КК – загальний (за окремі злочини, вчинювані в ході нападів у складі воєнізованого чи збройного формуванні у випадках, передбачених ч.2 ст. 22, відповідальність настає з 14-річного віку) [22, с. 800]; ст. 261 КК – загальний [20, с. 802]; ст. 262 КК – вчинення цього злочину шляхом крадіжки, грабежу, розбою і вимагання, може бути осудна особа, яка досягла 14-річного віку, а у разі його вчинення в інший спосіб – 16-річного віку [22, с. 804]; ст. 263 КК – загальний [20, с. 807]; ст. 263-1 будь-яка особа, якій виповнилося 16 років [20, с. 311]; ст. 264 КК – загальний [20, с. 808]; ст. 265 КК – загальний [20, с. 810]; ст. 265-1 КК – загальний [20, с. 811]; ст. 266 КК – загальний [20, с. 812]; ст. 267-1 КК – загальний (вчинення вказаних діянь службовою особою є підставою для застосування ч.4 ст. 267-1) [20, с. 815]; ст. 268 КК – загальний [20, с. 816]; ст. 269 КК – загальний [20, с. 817]; ст. 270-1 КК – загальний [20, с. 817]; ст. 270-1 КК – загальний [20, с. 821]. У той же час В.П. Тихий під суб'єктами цієї групи злочинів розуміє наступні положення: ст. 255 КК – фізична особа, яка досягла 16-річного віку [18, с. 290]; ст. 256 КК за ч.1 цієї статті – будь-яка особа, яка досягла 16-річного віку (за ч. 2 цієї статті – тільки службова особа або особа, яка вчинила злочин, передбачений ст. 256 КК, повторно – ч. 1 ст. 32 КК) [18, с. 291]; ст. 257 КК – будь-яка особа, яка досягла 14-річного віку (оскільки законом встановлено відповідальність за сам факт організації банди, то особа, яка була одним із її організаторів, визнається виконавцем злочину, передбаченого ст. 257 КК, навіть якщо вона в подальшому не брала участі в діяльності банди) [18, с. 295]; ст. 258 КК – будь-яка особа, яка досягла 14-річного віку [18, с. 296]; ст. 258-1 КК – загальний – особа, що досягла 16-річного віку [18, с. 298]; ст. 258-2 КК – будь-яка особа, якій виповнилося 16-ть років [18, с. 299]; ст. 258-3 КК будь-яка особа, якій до вчинення злочину виповнилося 16 років [18, с. 301]; ст. 258-4 КК – будь-яка особа, яка досягла 16-річного віку [18, с. 302]; ст. 258-5 КК – будь-яка особа, яка досягла 16-річного віку [18, с. 304]; ст. 259 КК – будь-яка

особа, яка досягла 16-річного віку [18, с. 304]; ст. 260 КК – будь-яка особа, яка досягла 16-річного віку [18, с. 305]; ст. 261 КК – будь-яка особа, яка досягла 16-річного віку [18, с. 307]; ст. 262 КК – за умови викрадення, вимагання і розбою – будь-яка особа, яка досягла 14-річного віку, за умови привласнення і заволодіння шляхом шахрайства – особа, яка досягла 16-річного віку (суб'єкт привласнення – спеціальний, а саме особа, у правомірному віданні якої були зазначені вище предмети) [18, с. 308]; ст. 263 КК – будь-яка особа, яка досягла 16-річного віку [18, с. 309]; ст. 263-1 КК – будь-яка особа, якій виповнилося 16 років [18, с. 311]; ст. 264 КК – особа, яка досягла 16-річного віку [18, с. 312]; ст. 265 КК – будь-яка особа, яка досягла 16-річного віку [18, с. 312]; ст. 265-1 КК – будь-яка особа, яка досягла 16-річного віку [18, с. 313]; ст. 266 КК – будь-яка особа [18, с. 314]; ст. 267 КК – суб'єктом незаконного пересилання поштою або вантажем вибухових, легкозаймистих та їдких речовин або радіоактивних матеріалів може бути будь-яка особа [18, с. 315]; ст. 267-1 КК за ч.1-3 ст. 267-1 КК – будь-яка особа, яка досягла 16-річного віку [18, с. 317]; ст. 268 КК – будь-яка особа, яка досягла 16-річного віку [18, с. 318]; ст. 269 КК – будь-яка особа, яка досягла 16-річного віку [18, с. 318]; ст. 270 КК – будь-яка особа, яка досягла 16-річного віку [18, с. 319]; ст. 270-1 КК – будь-яка особа, яка досягла 16-річного віку [18, с. 323].

Аналіз існуючих точок зору щодо діянь, де суб'єктами злочину можуть бути як неслужбові, так і приватні особи в розділі IX Особливої частини Кримінального кодексу України свідчить, що їх автори, зокрема Т.М. Приходько, О.В. Смаглюк, В.О. Навроцький, В.П. Тихий, мають подібні погляди стосовно суб'єкта деяких злочинів. Це стосується суб'єкта таких злочинів: ст. 255 КК – фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку; ст. 257 – осудна особа, котра досягла 14-річного віку; ст. 258 КК – особа, яка досягла 14-річного віку; ст. 262 КК – вчинення цього злочину шляхом крадіжки, грабежу, розбою і вимагання, може бути особа, яка досягла 14-річного віку, а в разі його вчинення в інший спосіб – 16-річного віку. Крім того, мають подібні погляди на суб'єкт злочинів у деяких діяннях, зокрема Т.М. Приходько, О.В. Смаглюк та В.О. Навроцький. Це стосується суб'єкта таких злочинів: ст. 256 КК – загальний суб'єкт; ст. 258-1, 258-2, 258-3, 258-4 КК – загальний суб'єкт; ст. 259 КК – загальний суб'єкт; ст. 260 КК – загальний суб'єкт; ст. 261 КК – загальний суб'єкт; ст. 263 КК – загальний суб'єкт; ст. 265 КК – загальний суб'єкт; ст. 265-1 КК – загальний суб'єкт; ст. 266 КК – загальний суб'єкт; ч. 1-3 ст. 267-1 КК – загальний суб'єкт; ст. 268 КК – загальний суб'єкт; ст. 269 КК – загальний суб'єкт; ст. 270 КК – загальний суб'єкт.

Певною мірою інше тлумачення суб'єкта деяких злочинів цієї групи пропонує В.П. Тихий. Так, за ч. 1 ст. 256 КК таким суб'єктом є будь-яка особа, яка досягла 16-річного віку; за ст. 258-2 КК – будь-яка особа, якій виповнилося 16 років; за ст. 258-3 КК будь-яка особа, якій до вчинення злочину виповнилося 16 років; за ст. 258-4 КК – будь-яка особа, яка досягла 16-річного віку; за ст. 258-5 КК – будь-яка особа, яка досягла 16-річного віку; за ст. 259 КК – будь-яка особа, яка досягла 16-річного віку; за ст. 260 КК – будь-яка особа, яка досягла 16-річного віку; за ст. 261 КК – особа, яка досягла 16-річного віку; за

ст. 263 КК – будь-яка особа, яка досягла 16-річного віку [18, с. 309]; за ст. 263-1 КК – будь-яка особа, якій виповнилося 16 років; за ст. 264 КК – особа, яка досягла 16-річного віку; за ст. 265 КК – будь-яка особа, яка досягла 16-річного віку; за ст. 265-1 КК – будь-яка особа, яка досягла 16-річного віку; за ст. 266 КК – будь-яка особа; за ст. 267 КК – за незаконне пересилання поштою або вантажем вибухових, легкозаймистих та їдких речовин або радіоактивних матеріалів може бути будь-яка особа; за ст. 267-1 КК за ч.1-3 ст. 267-1 КК – будь-яка особа, яка досягла 16-річного віку; за ст. 268 КК – будь-яка особа, яка досягла 16-річного віку; за ст. 269 КК – будь-яка особа, яка досягла 16-річного віку; за ст. 270 КК – будь-яка особа, яка досягла 16-річного віку; за ст. 270-1 КК – будь-яка особа, яка досягла 16-річного віку.

Аналіз існуючих точок зору стосовно суб'єкта злочинів зазначеної групи та їх зіставлення й об'єднання за подібністю у поглядах авторів і виділення відмінних за формулюванням надає нам можливість звернути увагу на помилки, які трапляються у цих судженнях. Так, Т.М. Приходько, О.В. Смаглюк, В.П. Тихий, звертаючись до визначення суб'єкта злочинів, передбачених стст. 255, 257, 258 та 262 КК, відносять до них фізичну осудну особу, яка досягла певного віку кримінальної відповідальності. Незважаючи на значний доробок у цьому питанні, ці автори не звернули увагу на те, що такі визначення мали б бути доповненими такими ознаками, як «громадяни України, особа без громадянства та громадянин іноземної держави». Тоді визначення суб'єктів злочинів, передбачених стст. 255, 257, 258 та 262 КК, мало б таке формулювання: «суб'єктом цих злочинів є фізична осудна, неслужбова або приватна особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину, зокрема для стст. 257, 258 КК, виповнилося 14 років, а для ст. 262 при вчиненні цього злочину шляхом крадіжки, грабежу, розбою, вимагання до моменту вчинення злочину виповнилося 14 років, а в разі його вчинення в інший спосіб виповнилося 16 років». У той же час Т.М. Приходько, О.В. Смаглюк, В.О. Навроцький при визначенні суб'єкта злочинів, передбачених статтями 258-1, 258-2, 258-3, 258-4, 259, 260, 261, 264, 265, 265-1, 266, чч. 1–3 ст. 267-1, 269, 270-1 КК, формулюють його словами «загальний суб'єкт». Таке визначення суб'єкта є незрозумілим і таким, що не слугує правозастосовцям.

Певною мірою більш повне визначення суб'єкта злочинів, передбачених ч.1 ст. 256, ст. 258-2, ст. 258-3, ст. 258-4, ст. 258-5, ст. 259, ст. 260, ст. 261, ст. 263, ст. 263-1, 264, 265, 265-1, ст. 266, ст. 267, ч.1-3 ст. 267-1, ст. 268, ст. 269, ст. 270, ст. 270-1 КК: «будь-яка особа, яка досягла певного віку кримінальної відповідальності». Проте термін «будь-яка особа» може свідчити про те, що це приватна, неслужбова, службова особа, що не відповідає ні законодавчому формулюванню, ні існуючим поглядам та існуючій практиці досудового слідства й судового розгляду справ цієї категорії. Крім того, таке судження позбавлене таких положень: «це фізична осудна, приватна, неслужбова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави)». Тому суб'єктом перерахованих вище злочинів є «фізична осудна, неслужбова, приватна особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин інозем-

ної держави), якій за стст. 256, 258-2, 258-3, 258-4, 258-5, 259, 260, 261, 263-1, 264, 265, 265-1, 266, 267, ч.1–3 ст. 267-1, 268, 269, 270, 270-1 КК до моменту вчинення виповнилося 16 років».

У з'ясуванні проблеми суб'єкта складів злочинів проти громадської безпеки істотне значення мають заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, у нашому випадку вчинення її уповноваженою особою від імені юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених у стст. 258–258-5 (п. 3 ч. 1 ст. 96-3 КК України), а також вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених стст. 260 та 262 КК України (п. 4 ч. 1 ст. 96-3 КК України) [21]. Ми зазначили підстави для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру, передбачених пп. 3 і 4 ч. 1 ст. 96-3 КК України. Ці заходи кримінально-правового характеру можуть бути застосовані судом до суб'єктів приватного та публічного права, резидентів і нерезидентів України, включаючи підприємства, установи чи організації, державні органи, органи влади Автономної республіки Крим, органи місцевого самоврядування, організації, створені ними у встановленому порядку, фонди, а також міжнародні організації, інші юридичні особи, що створені у відповідності до вимог національного чи міжнародного права [21].

Відповідно до ч. 2 ст. 81 ЦК України, юридичні особи, залежно від порядку їх створення, поділяються на юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права [24].

Згідно з приміткою до ст. 96-3 КК, під уповноваженими особами юридичної особи слід розуміти службових осіб юридичної особи, а також інших осіб, які відповідно до закону, установчих документів юридичної особи чи договору мають право діяти від імені юридичної особи [21].

Фізична особа вчиняє дії від імені юридичної особи в тому випадку, коли вона в установленому законом порядку наділена юридичною особою правом виражати волю юридичної особи щодо виникнення, зміни чи припинення її прав та обов'язків [22, с. 235]. Таке право фізичної особи може виникати на підставі: 1) установчих документів, зокрема, на підставі статуту, де у ст. 48 Закону України «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 року № 1576-ХІІ зазначено, що голова правління акціонерного товариства вправі без довіреності здійснювати дії від імені товариства (інші члени правління також можуть бути наділені цим правом згідно із статутом) [25]; 2) положень закону, наприклад, згідно зі ст. 122 ЦК України кожний учасник повного товариства має право діяти від імені товариства, якщо засновницьким договором не визначено, що всі учасники ведуть справи спільно або що ведення справ доручено окремим учасникам [24]; 3) договору доручення або іншого договору, яким конкретній фізичній особі уповноваженим органом юридичної особи доручається діяти як її представникові, зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 136 ЦК вкладники командитного товариства можуть діяти від імені товариства тільки за довіреністю (управління діяльністю командитного товариства здійснюється повними учасниками у порядку, встановленому цим Кодексом для повного товариства, а отже довіреність від імені юридичної особи видається її органом

або іншою особою, уповноваженою на це її установчими документами, тобто засновницьким договором командитного товариства, передбаченого ст. 135 ЦК України) [24; 26, с. 87, 89].

Підстава, передбачена п. 3 ч. 1 ст. 96-3 КК, виникає за наявності таких трьох умов: перша – це вчинення суспільно небезпечного діяння уповноваженою особою юридичної особи; друга – таке діяння має бути вчинене від імені юридичної особи, яка уповноважила її на вчинення дій (слід погодитися з твердженням Т.М. Приходько та О.В. Смаглюком, що у цьому разі вчинення діянь в інтересах юридичної особи як умови застосування до неї заходів кримінально-правового характеру, КК не передбачено) [22, с. 237]; третя – вчинення уповноваженою особою будь-якого з перерахованих у п. 3 ч. 1 ст. 96-3 КК злочинів: терористичного акту (ст. 258 КК); втягнення у вчинення терористичного акту (ст. 258-1); публічних закликів до вчинення терористичного акту (ст. 258-2 КК); створення терористичної групи чи організації (ст. 258-3 КК); сприяння вчиненню терористичного акту (ст. 258-4 КК); фінансування тероризму (ст. 258-5) [21].

Підстава, передбачена п. 4 ч. 1 ст. 96-3 КК, виникає за наявності таких трьох умов: 1) юридична особа підлягає зазначеним заходам виключно за діяння, вчинені уповноваженою нею фізичною особою; 2) суспільно небезпечне діяння має бути вчинене особою від імені та в інтересах юридичної особи, що уповноважила її на його вчинення; 3) уповноважена особа повинна вчинити будь-які зі злочинів, передбачених статтями 260, 262 КК [21].

Відповідно до ч. 2 ст. 96-3 КК злочини, передбачені, у нашому випадку, стст. 260, 262 КК, визнаються вчиненими в інтересах юридичної особи, якщо вони призвели до отримання нею неправомірної вигоди або створили умови для отримання такої вигоди, або були спрямовані на ухилення від передбаченої законом відповідальності [21]. Слід погодитися з існуючою в юридичній літературі думкою, що під неправомірною вигодою в цьому випадку слід розуміти грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, які пропонують, обіцяють або надають на користь юридичної особи без законних на те підстав (оскільки законодавець не визначив мінімального розміру неправомірної вигоди, яку має отримати юридична особа внаслідок вчинення її уповноваженою особою злочину, то розмір такої вигоди не впливає на кваліфікацію вчиненого злочинного діяння) [22, с. 236].

Враховуючи викладене вище, а також примітку до ст. 96-3 КК України, слід зазначити, що у випадку, коли уповноважена особа (службова особа юридичної особи) вчиняє злочин втягнення у вчинення терористичного акту або примушування до вчинення терористичного акту з використанням обману, шантажу, уразливого стану особи або із застосуванням чи погрозою застосування насильства (ст. 258-1 КК) або вербування, озброєння, навчання особи з метою вчинення терористичного акту, а так само використання особи з цією метою, тобто вчиняє названі нами вище дії з використанням службового становища, то їх дії слід кваліфікувати за ч. 2 ст. 258-1 та за ч. 2 ст. 258-4 КК України, за ознакою «ті самі дії, вчинені ... службовою особою з використанням свого службового становища».

Стосовно інших злочинів, коли уповноважена особа (службова особа юридичної особи) вчиняє дії, передбачені статтями 258, 258-2, 258-3, 258-5 КК України, то такі дії слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. 258-2 та ст. 364 або ст. 364-1 КК; ст. 258-3 та 364 або ст. 364-1 КК; ст. 258-5 КК та ст. 364 або ст. 364-1. У тому випадку, коли уповноважена особа (інші особи, які відповідно до закону, установчих документів юридичної особи чи договору мають право діяти від імені юридичної особи), вчиняє злочини, передбачені ст. 258, ст. 258-1, ст. 258-2, ст. 258-3, ст. 258-4, ст. 258-5 КК України, то суб'єктом злочину буде приватна або неслужбова особа і її дії слід кваліфікувати як дії, передбачені цими статтями, за винятком «тих самих дій, вчинених службовою особою з використанням свого службового становища» у ч. 2 ст. 258-1 та 258-4 КК України.

Враховуючи положення п. 4 ч. 1 ст. 96-3 КК України та наявність трьох умов, сформульованих нами вище, а також примітки до цієї статті, слід зазначити, що вчинення уповноваженою особою (службовою особою юридичної особи) злочину створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань слід кваліфікувати як дії, вчинені відповідною частиною ст. 260 КК та відповідний службовий злочин, якщо такі дії, вчинені особою від імені та в інтересах юридичної особи, що уповноважила її на його вчинення. Цей злочин вважається вчиненим в інтересах юридичної особи, якщо такі дії призвели до отримання нею неправомірної вигоди або створили умови для отримання такої вигоди, або були спрямовані на ухилення від передбаченої законом відповідальності (у нашому випадку ліквідації юридичної особи – ст. 96-9 КК). У випадку вчинення злочину уповноваженою особою (службовою особою уповноваженою від імені та в інтересах юридичної особи), передбаченого ст. 262 КК, дії такої особи слід кваліфікувати лише за ознакою «Ті самі дії, вчинені... шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем» (ч. 2 ст. 262 КК). Цей злочин вважається вчиненим в інтересах юридичної особи, якщо такі дії призвели до отримання нею неправомірної вигоди або створили умови для отримання такої вигоди, або були спрямовані на ухилення від передбаченої законом відповідальності (у нашому випадку ліквідації юридичної особи – ст. 96-9 КК).

У тому випадку, коли уповноважена особа (інші особи, які відповідно до закону, установчих документів юридичної особи чи договору мають право діяти від імені юридичної особи) вчиняє від імені та в інтересах юридичної особи злочини, передбачені ст. 260 або 262 КК (за винятком ознаки «ті самі дії, вчинені ... шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем»), може бути приватна або неслужбова особа. Певною мірою питання визначення суб'єктів подібних злочинів на законодавчому рівні знайшло вирішення у законодавстві деяких зарубіжних держав (КК Республіки Польща [27], КК Республіки Болгарія [28], КК Швеції [29], КК Японії [30], КК Норвегії [31]).

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна констатувати: 1) що діяння проти громадської безпеки, суб'єктом яких можуть бути тільки службові особи: а) це «дії, передбачені частиною першою цієї статті ... вчинені

службовою особою з використанням свого службового становища» (ч.2 ст. 258-1 КК); б) «ті самі дії, вчинені ... службовою особою з використанням свого службового становища» (ч. 2 ст. 258-4 КК); в) «а також заволодіння предметами, що передбачені в частині першій цієї статті, шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем» (ч. 2 ст. 262 КК); г) «дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, вчинені службовою особою...» (ч. 4 ст. 267-1 КК); д) яким до моменту вчинення злочину виповнився вік, з якого настає кримінальна відповідальність; е) уповноважена особа (службова особа юридичної особи), яка вчиняє названі вище дії, передбачені в ч. 1 ст. 258-1 КК, ч. 1 ст. 258-4 та ч. 1 ст. 262 КК з використанням службового становища (ч. 2 ст.ст. 258-1, 258-4; ч. 2 ст. 262 КК); 2) що діяння проти громадської безпеки, суб'єктами яких можуть бути спеціальні суб'єкти: а) ст. 267 КК. Це фізична осудна, службова, неслужбова або приватна особа, на яких покладені обов'язки щодо дотримання спеціальних правил, а для ст. 270 КК дотримання правил пожежної безпеки, та яким до моменту вчинення злочину виповнився вік кримінальної відповідальності; 3) що діяння проти громадської безпеки (службова особа юридичної особи) вчиняє дії, передбачені ст.ст. 258, 258-2, 258-3, 258-5 КК, то їх дії слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст.ст. 258 та ст. 364 або ст. 364-1 КК; ст. 258-2 та ст. 364 або ст. 364-1 КК; ст. 258-3 та ст. 364 або ст. 364-1 КК; ст. 258-5 та ст. 364 або 364-1 КК. У тому випадку, коли уповноважена особа (інші особи, які відповідно до закону, установчих документів юридичної особи чи договору мають право діяти від імені юридичної особи) вчиняє злочини, передбачені перерахованими нами статтями, то суб'єктом злочину буде приватна або неслужбова особа.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Сташис В.В., Тацій В.Я.* Суб'єкт преступлення / В.В. Сташис, В.Я. Тацій // Уголовное право Украинской ССР на современном этапе. Общая часть. – К.: Наукова думка, 1985. – С. 142–157.
2. *Павлов В.Г.* Суб'єкт преступлення / В.Г. Павлов. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 318 с.
3. *Розенко В.І., Матвійчук В.К.* Суб'єкт злочину / В.І. Розенко, В.К. Матвійчук // Лекція. – Київ: Українська академія внутрішніх справ, 2004. – 37 с.
4. *Вольфман Г.* Уголовно-правовая охрана леса / Г. Вольфман // Радянське право. – 1981. – №11. – С. 23–24.
5. *Писарев А.* Правовая охрана и защита лесов / А. Писарев // Советская юстиция. – 1982. – №7 – С. 7–10.
6. *Пакутин В.* Ответственность за незаконную порубку леса / В.Пакутин // Социалистическая законность. – 1978. – №11. – С. 40–42.
7. *Наумов А.В.* Российское уголовное право. Курс лекций: В 3 т.; Т.1. Общ. часть / А.В. Наумов. – М.: Волтерс. Клувер, 2007. – 736 с.
8. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка / Под ред. – корр. НН СССР Н.Ю. Шведовой. – 19 изд. испр. – М.: Рус.яз., 1987. – 846 с.
9. *Даль В.* Толковый словарь живого великорусского языка. – М.: Рус.яз., 1999. – Т.IV. – 779 с.

10. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Укладач і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

11. *Матвійчук В.К.* Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : Монографія / В.К. Матвійчук. – К. : Азимут – Україна, 2005. – 464 с.

12. *Матвійчук В.К.* Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища : Монографія / В.К. Матвійчук. – К. : Національна академія управління, 2011. – 368 с.

13. *Жевлаков Э.Н.* Общие вопросы квалификации преступлений в области охраны окружающей среды: Учебное пособие / Э.Н. Жевлаков. – М.: ВЮЗИ, 1986. – 86 с.

14. *Тихий В.П.* Преступление против общественной безопасности / В.П. Тихий // Уголовное право Украины. Особенная часть : [учебник] / М.И. Бажанов, Ю.В. Баулин, В.І. Борисов и др.; под ред. М.И. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К.: Юринком Интер, 2003. – С. 316–342.

15. *Шевчук В.Н.* Преступление против общественной безопасности / В.Н. Шевчук // Уголовное право Украины. Общая и Особенная части : [учебник] / Под ред. заслуженного деятеля науки и техники Украины, докт. юрид. наук., профессора Е.Л. Стрельцова. – Х.: ООО «Одиссей», 2002. – С. 426–441.

16. *Навроцький В.О.* Злочини проти громадської безпеки / В.О. Навроцький // Кримінальне право України. Особлива частина : [підручник] / (Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.) – Вид. 2-ге, переробл. Та допов.; за ред. М.І. Мельника, В.І. Клименка. – К. : Атіка, 2008. – С. 354–384.

17. *Гнетнев М.К., Данілевський А.О.* Злочини проти громадської безпеки / М.К. Гнетнев, А.О. Данілевський // Кримінальне право (Особлива частина): [підручник]; за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. – [2-ге вид.]. – К. : ВД «Дакор», 2013. – С. 394–430.

18. *Тихий В.П.* Злочини проти громадської безпеки / В.П. Тихий // Кримінальне право України: Особлива частина: [підручник] / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид., переробл. і допов. – Х.: Право, 2015. – С. 285–324.

19. *Вознюк А.А., Хуторянський О.В.* Злочини проти громадської безпеки / А.А. Вознюк, О.В. Хуторянський // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. – К. : Юрінком Интер, 2016. – С. 579–617.

20. *Навроцький В.О.* Злочини проти громадської безпеки / В.О. Навроцький // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України; за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-те вид. переробл. та допов. – К.: Юридична думка, 2012. – С. 783 – 821.

21. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року №2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.

22. *Приходько Т.М., Смаглюк О.В.* Злочини проти громадської безпеки / Т.М. Приходько, О.В. Смаглюк // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. / Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. – К. : Юрінком Интер, 2016. – С. 579–617.

23. *Антипов В.І.* Злочини проти громадської безпеки / В.І. Антипов // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України: за станом законодавства та постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 грудня 2001 р.; за ред. С.С. Яценко. – К.: А.С.К., 2002. – С. 579–623.

24. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№40-44. – Ст. 356.

25. Про господарські товариства: Закон України від 19 вересня 1991 року № 1576-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – №49. – Ст. 682 (Із змінами, внесеними згідно із Законом №2692-XII (2692-12) від 14.10.92 // Відомості Верховної Ради України. – 1992. - №48. – Ст. 662; Декретом № 24-92 від 31.12.92 // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – №11. – Ст. 94.

26. Цивільний кодекс України: Коментар / Харитонов Є.О., Зубар В.М., Білоусов Ю.Ю. та ін.; відповідальний ред. д.ю.н., професор Є.О. Харитонов. Х.: ТОВ «Одисей», 2003. – 856 с.

27. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A I Lukashov, and D j, prof N F Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A I Lukashov and candidate of law E A Sarkisova, translated from Polish by D A Barilovitch. – St. Petersburg: "Yuridicheskyy Centei Press", 2001. – 234 p.

28. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. – St. Petersburg: "Yuridicheskyy Center – Press", 2001. – 298 p.

29. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. – St. Petersburg: "Yuridicheskyy Center – Press", 2002. – 366 p.

30. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. – St. Petersburg: "Yuridicheskyy Center – Press", 2002. – 226 p.

31. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. – St. Petersburg: "Yuridicheskyy Center – Press", 2002. – 366 p.

REFERENCES

1. *Stashys V.V., Tatsii V.Ya.* Subekt prestuplenija / V.V. Stashys, V.Ya. Tatsii // Ugolovnoe pravo Ukrainskoj SSR na sovremennom jetape. Obshhaja chast'. – K.: Naukova dumka, 1985. – S. 142–157.

2. *Pavlov V.G.* Subekt prestuplenija / V.G. Pavlov. – SPb.: Izd-vo «Juridicheskij centr Press», 2001. – 318 s.

3. *Rozenko V.I., Matviichuk V.K.* Subiekt zlochynu / V.I. Rozenko, V.K. Matviichuk // Lektsiia. – Kyiv: Ukrainaska akademiia vnutrishnikh sprav, 2004. – 37 s.

4. *Vol'fman G.* Ugolovno-pravovaja ohrana lesa / G. Vol'fman // Radianske pravo. – 1981. – №11. – S. 23–24.

5. *Pisarev A.* Pravovaja ohrana i zashhita lesov / A. Pisarev // Sovetskaja justicija. – 1982. – №7 – S. 7–10.

6. *Pakutin V.* Otvetstvennost' za nezakonnuju porubku lesa / V.Pakutin // Socialisticheskaja zakonnost'. – 1978. – №11. – S. 40–42.

7. *Naumov A.V.* Rossijskoe ugolovnoe pravo. Kurs lekcij : V 3 t.; T.1. Obshh. chast' / A.V. Naumov. – M. : Volters. Kluver, 2007. – 736 s.

8. *Ozhegov S.I.* Slovar' russkogo jazyka / Pod red. – korr. NN SSSR N.Ju. Shvedovoj. – 19 izd. ispr. – M. : Rus.jaz., 1987. – 846 s.

9. *Dal' V.* Tolkovij slovar' zhivogo velikoruskogo jazika. – M. : Rus.jaz., 1999. – T. IV. – 779 s.

10. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. I dopov.) / Ukladach i holov. red. V.T. Busel. –K.: Irpin: VTF «Perun», 2005. – 1728 s.

11. *Matviichuk V.K.* Kryminalno-pravova okhorona navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha (kryminalno-pravove ta kryminolohichne doslidzhennia) : Monohrafiia / V.K. Matviichuk. – K. : Azymut – Ukraina, 2005. – 464 s.

12. *Matviichuk V.K.* Teoretychni ta prykladni problemy kryminalno – pravovoi okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha : Monohrafiia / V.K. Matviichuk. – K. : Natsionalna akademiia upravlinnia, 2011. – 368 s.

13. *Zhevlakov Je.N.* Obshhie voprosy kvalifikatsii prestuplenij v oblasti ohrany okruzhajushhej sredey: Uchebnoe posobie / Je.N. Zhevlakov. – M.: VJuZI, 1986. – 86 s.

14. *Tihij V.P.* Prestuplenie protiv obshhestvennoj bezopasnosti / V.P. Tihij // Ugolovnoe pravo Ukrainy. Osobennaja chast' : [uchebnik] / M.I. Bazhanov, Ju.V. Baulin, V.I. Borisov i dr.; pod red. M.I. Bazhanova, V.V. Stashisa, V.Ja. Tacija. – K.: Jurinkom Inter, 2003. – S. 316–342.

15. *Shevchuk V.N.* Prestuplenie protiv obshhestvennoj bezopasnosti / V.N. Shevchuk // Ugolovnoe pravo Ukrainy. Obshhaja i Osobennaja chasti : [uchebnik] / Pod red. zaslužennoho dejatelja nauki i tehniki Ukrainy, dokt. jurid. nauk., professora E.L. Strel'cova. – H.: OOO «Odyssey», 2002. – S. 426–441.

16. *Navrotskyi V.O.* Zlochyny proty hromadskoi bezpeky / V.O. Navrotskyi // Kryminalne pravo Ukrainy. Osoblyva chastyna : [pidruchnyk] / (Yu.V. Aleksandrov, O.O. Dudorov, V.A. Klymenko ta in.) – Vyd. 2-he, pererobl. Ta dopov.; za red. M.I. Melnyka, V.I. Klymenka. – K. : Atika, 2008. – S. 354–384.

17. *Hnietniev M.K., Danilevskiy A.O.* Zlochyny proty hromadskoi bezpeky / M.K. Hnietniev, A.O. Danilevskiy // Kryminalne pravo (Osoblyva chastyna): [pidruchnyk]; za red. O.O. Dudorova, Ye.O. Pysmenskoho. – [2-he vyd.]. – K. : VD «Dakor», 2013. – S. 394–430.

18. *Tykhyi V.P.* Zlochyny proty hromadskoi bezpeky / V.P. Tykhyi // Kryminalne pravo Ukrainy: Osoblyva chastyna: [pidruchnyk] / Yu.V. Baulin, V.I. Borisov, V.I. Tiutiuhin ta in.; za red. prof. V.Ya. Tatsiia, V.I. Borisova, V.I. Tiutiuhina. – 5-te vyd., pererobl. I dopov. – Kh.: Pravo, 2015. – S. 285–324.

19. *Vozniuk A.A., Khutorianskyi O.V.* Zlochyny proty hromadskoi bezpeky / A.A. Vozniuk, O.V. Khutorianskyi // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy. / D.S. Azarov, V.K. Hryshchuk, A.V. Savchenko [ta in.]; za zah. red. O.M. Dzhuzhi, A.V. Savchenka, V.V. Cherneia. – K. : Yurinkom Inter, 2016. – S. 579–617.

20. *Navrotskyi V.O.* Zlochyny proty hromadskoi bezpeky / V.O. Navrotskyi // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy; za red. M.I. Melnyka, M.I. Khavroniuka. – 9-te vyd. pererobl. ta dopov. – K.: Yurydychna dumka, 2012. – S. 783–821.

21. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 roku № 2341-III // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2001. – № 25–26. – St. 131.

22. *Prykhodko T.M., Smahliuk O.V.* Zlochyny proty hromadskoi bezpeky / T.M. Prykhodko, O.V. Smahliuk // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy. / D.S. Azarov, V.K. Hryshchuk, A.V. Savchenko [ta in.]; za zah. red. O.M. Dzhuzhi, A.V. Savchenka, V.V. Cherneia. – K. : Yurinkom Inter, 2016. – S. 579–617.

23. *Antypov V.I.* Zlochyny proty hromadskoi bezpeky / V.I. Antypov // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy: za stanom zakonodavstva ta postanov Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy na 1 hrudnia 2001 r.; za red. S.S. Yatsenko. – K.: A.S.K., 2002. – S. 579–623.

24. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 № 435-IV // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2003. – №№40-44. – St. 356.

25. Pro hospodarski tovarystva: Zakon Ukrainy vid 19 veresnia 1991 roku № 1576-XII // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 1991. – №49. – St. 682 (Iz zminamy, vneseny my zghidno iz Zakonom №2692-XII (2692-12) vid 14.10.92 // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 1992. – №48. – St. 662; Dekretom № 24-92 vid 31.12.92 // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 1993. – №11. – St. 94.

26. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Komentar / Kharytonov Ye.O., Zubar V.M., Bilousov Yu.Yu. ta in.; vidpovidalnyi red.. d.iu.n., profesor Ye.O. Kharytonov. Kh.: TOV «Odysei», 2003. – 856 s.

27. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A I Lukashov, and D j, prof N F Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A I Lukashov and candidate of law E A Sarkisova, translated from Polish by D A Barilovitch. – St. Petersburg: "Yundicheskyy Centei Press", 2001.– 234 p.

28. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. – St. Petersburg: "Yuridicheskyy Center – Press", 2001.– 298 p.

29. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. – St. Petersburg: "Yuridicheskyy Center – Press", 2002.– 366 p.

30. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. – St. Petersburg: "Yuridicheskyy Center – Press", 2002.– 226 p.

31. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. – St. Petersburg: "Yuridicheskyy Center – Press", 2002. – 366 p.

Харь І.О. Теоретичні і прикладні проблеми суб'єкта складів злочинів проти громадської безпеки

У статті проводиться ґрунтовне дослідження складів злочинів проти громадської безпеки, передбачених розділом IX Особливої частини Кримінального кодексу України, та доводиться істотна значимість такого аналізу для теорії кримінального права й правозастосовної практики, що зумовлює подальше їх дослідження та переосмислення.

Ключові слова: злочини проти громадської безпеки, суб'єкт злочину, службова особа, неслужбова особа, приватна особа, використання свого службового становища, юридична особа, заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

Харь И.А. Теоретические и прикладные проблемы субъекта составов преступлений против общественной безопасности

В статье проводится детальное исследование составов преступлений против общественной безопасности, предусмотренных разделом IX Особенной части Уголовного кодекса Украины, и доказывается существенная значимость такого анализа для теории уголовного права и правоприменительной практики, что обуславливает дальнейшее их исследование и переосмысление.

Ключевые слова: преступления против общественной безопасности, субъект преступления, должностное лицо, неслужебное лицо, частное лицо, использование своего служебного положения, юридическое лицо, меры уголовно-правового характера в отношении юридических лиц.

Khar I. Theoretical and Applied Problems of a Subject of Crimes against Public Security

In this article subjects of crimes against public security, provided for by the Chapter IX of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine, are researched. The importances of such analyze for the criminal law theory and law enforcement practice, which determines further research and realization, is proved.

Key words: *Crimes against Public Security; Subject of a Crime; Administrative Official; Nonpublic Individual; Private Individual; Appropriation of the Official Position; Legal Entity; Criminal Prosecution of Legal Entities*

Стаття надійшла до редакції 22.09.2016.

УДК 343.85

A. Miroshnichenko

**THE EXPERIENCE OF FOREIGN COUNTRIES
IN PREVENTION OF CRIMES COMMITTED
ON GROUNDS OF REVENGE ON LAW ENFORCEMENT
AND COURT OFFICERS**

*А.К. Мирошніченко,
аспірант кафедри кримінального права
Класичний приватний університет
м. Запоріжжя*

**ДОСВІД ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ ІЗ ЗАПОБІГАННЯ
ЗЛОЧИНАМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ З МОТИВУ
ПОМСТИ ЩОДО ПРАЦІВНИКІВ
ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ І СУДУ**

Актуальність теми дослідження. Гучні злочини останніх років, учасниками яких усе частіше стають правоохоронці та судді, вкотре підтверджують необхідність держави активно втручатися в процес становлення нової судової влади й органів поліції. Незалежність створила умови для верховенства права та поваги до прав людини, розширення в країні прав і свобод людини, наповнення їх новим змістом та створення гарантій повноцінної реалізації. Як зазначено у ст. 3 Конституції України, людина, її життя та здоров'я, права та свободи, недоторканність і безпека, нарешті стали найвищою соціальною цінністю [1].

Необхідно відзначити, що на сучасному етапі розвитку суспільства професійна діяльність працівників суду та правоохоронних органів базується на реалізації правових і моральних вимог, а дотримання законності та запобігання правопорушенням є головним показником їх зрілості і надійності. Одночасно професійна діяльність працівників суду та правоохоронних органів потребує сумлінного виконання посадових обов'язків, моральної чистоти, непідкупності, правдивості.

Варто зауважити, що поведінка працівників правоохоронних органів та суду за певних умов може призвести до помсти. Приводів для такої помсти є

достатньо, зокрема, сумлінне ставлення до виконання обов'язків, безкомпромісність або, навпаки, порушення процесуальних термінів розслідування і розгляду кримінальних справ, порушення законності, упередженість, жорстоке поводження тощо. Усі вищевикладені обставини утворюють дуже несприятливу, негативну ситуацію і лише кваліфіковані дії фахівців галузі можуть бути насправді дієвим фактором у вирішенні цього вкрай нелегкого питання та запобігти злочинам, що вчиняються з метою помсти.

Відтак вибір теми публікації, а також її актуальність є виправданими та зумовленими вагомим практичним значенням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми злочинів, вчинених з помсти, досліджували філософи, історики, психологи, соціологи, юристи. Проте більшість проблем була пов'язана з виникненням помсти у стародавньому праві, визначення поняття помсти та її трансформації тощо. Значна увага приділялась помсті, що виникає з релігійних мотивів та мотиву ненависті й ворожнечі. Так, К. Калідова вказує, що проблема помсти пов'язана з різними категоріями злочинів і виділяє політично та расистсько вмотивовані [2]. Дійсно, низка країн має схожі норми у кримінальному законодавстві, а в останні два десятиліття в рамках ООН триває дискусія щодо злочинів, вчинених з помсти на релігійному ґрунті [3]. До речі, українськими кримінологами також неодноразово порушувалося це питання, зокрема К. Босак [4] та Т. Леоненко [5]. Самі по собі ці норми не є предметом нашого дослідження і, як вбачається, вони достатньо проаналізовані на прикладі країн-членів Ради Європи [6; 7; 8; 9], однак якщо співробітники правоохоронних органів беруть навіть опосередковану участь у захисті прав віруючих (вирішення конфліктних ситуацій, охорона громадського порядку тощо), їх дії можуть слугувати поштовхом до помсти.

До вказаного варто додати, що проблемам кримінальної відповідальності за діяння, що містять мотиви агресії, ненависті, ворожнечі, ревності тощо, присвячені праці Р. Вереші, В. Голіни, В. Грищука, І. Даньшина, С. Денисова, А. Закалюка, В. Зеленецького, А. Зелінського, В. Коновалової, О. Костенка, Т. Леоненко, В. Лунєєва, У. Мак-Келланда, О. Мартиненка, А. Маслоу, П. Михайленка, В. Навроцького, М. Панова, А. Савченка, А. Тузова, В. Тютюгіна, З. Фрейда, Е. Фрома, В. Шакуна та інших.

Метою статті є огляд досвіду іноземних держав з правового регулювання запобігання злочинам, що вчинені з метою помсти, ненависті, ворожнечі, а також акцентуація уваги на вказаних злочинах щодо працівників правоохоронних органів і суду.

Основні результати дослідження. Злочин, як і взагалі будь-яка людська поведінка, є складною за своєю психологічною структурою діяльністю, адже людина – це самостійна та найвища соціальна цінність. Регулятором цієї діяльності виступає свідомість. Як слушно зазначає І.М. Даньшин, вольова сфера діяльності не може розглядатися поза свідомістю, поза ставленням до дійсності. У структурі особистості сучасного злочинця перше місце посідають загострена егоїстична, паразитарна, антисусільна настанови, готовність до ціленаправленої стійкої протиправної діяльності. Далі вчений акцентує увагу

на тому, що таким особам притаманна або прихована, або, навпаки, активна діяльність [10, с. 5–6].

Дійсно, саме у свідомості укладена специфіка будь-якої людської поведінки. Завдяки свідомості людина виявляється здатною регулювати свою діяльність, підпорядковувати свою поведінку певним намірам і цілям.

Свідомість завжди пов'язана з визначенням цілей. Мета не тільки виражає здатність людини вибирати за даних обставин той або інший варіант поведінки, але й визначає засоби і спосіб, якими воно може бути здійснено. Як слушно зазначає А.В. Савченко, «майбутнє відкриває неосяжний простір для виникнення і розповсюдження у злочинців різноманітних мотивів, оскільки очевидно, що злочинність на планеті не буде, на жаль, знищена у найближчі десятиліття» [11, с. 26]. Серед розмаїття злочинних мотивів особливе місце займає помста.

Мотив помсти визначає діяльність і сам визначається діяльністю, в поведінці він виконує передусім спонукальну роль. Виникаючи безпосередньо під впливом потреб та інтересів злочинця, мотив помсти визначає динамічну сторону особи, джерело її активності, енергетичний характер дії.

Незважаючи на те, що у стст. 345–349 КК України (погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу; умисне знищення або пошкодження майна; посягання на життя; захоплення як заручника) окремо не вказується на мотив помсти, в коментарях до законодавства зазначається, що мотивами злочину можуть бути: 1) прагнення перешкодити потерпілому у момент посягання або в майбутньому виконувати свої службові обов'язки, або здійснювати діяльність щодо охорони громадського порядку; 2) помста за виконання цих обов'язків або таку діяльність у минулому [12, с. 793–802]. Більш того, підтвердженням такого ставлення законодавця є постанова Пленуму Верховного Суду України № 8 від 26.06.1992 «Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів», де звернуто увагу судів у п. 5, що «судам слід мати на увазі, що в таких випадках працівники правоохоронних органів та військовослужбовці можуть визнаватись потерпілими не тільки тоді, коли вони виконували свої службові обов'язки, перебуваючи безпосередньо на службі, та коли застосовували заходи по охороні правопорядку у відповідності зі своїми службовими обов'язками, за наказом чи розпорядженням, а й тоді, коли вони вжили зазначених заходів в межах своїх повноважень з власної ініціативи (наприклад, перепиняли правопорушення у неробочий час)» [13]. Таким чином, вчинення злочину за часом може не збігатися із службовою діяльністю або діяльністю з охорони громадського порядку, яка зумовила посягання.

На жаль, мотив помсти працівникам правоохоронного органу та суду все частіше є предметом обговорення суспільства, у ЗМІ, серед окремих громадян. Так, нещодавно через безкомпромісність при виконанні службового обов'язку у м. Ромни Сумської області був побитий і підпалений майор поліції. Про цей ганебний факт, що стався в ніч з 16 на 17 жовтня повідомив майстер спорту міжнародного класу, багатократний чемпіон світу, Європи, Олімпійських

ігор, СРСР та України С.П. Гаврась: «Вопиющий случай расправы с правоохранителем произошёл в г.Ромны Сумской области. Майора полиции Сергея Григорьевича Новака в ночь с 16 на 17 октября с.г. у его дома неизвестные зверски избили, облили бензином и подожгли. Вот уже месяц врачи борются за его жизнь... Страшно то, что никакого резонанса в обществе нет – ни в городе Ромны, ни в Сумской области, ни в Украине в целом. До сих пор преступников не нашли» [14].

На важливості точного встановлення мотиву неодноразово вказувалось у юридичній літературі. Особливого значення мотив набуває для кваліфікації злочину, вчиненого з помсти, що підкреслює підвищений ступінь суспільної небезпеки особи, яка вчинила вказаний злочин. Поряд з юридичними поглядами, в зарубіжних джерелах розкривається низка різноманітних неюридичних підходів до цієї проблематики і порівняльний аналіз таких підходів та практики їх застосування у різних країнах безумовно представляє великий інтерес [15]. До того ж нам важливо виявити співвідношення мотиву помсти і таких проявів, як хуліганство, ревності, користь тощо.

Аналіз спеціальної літератури дає підстави стверджувати, що у європейських країнах по-різному вирішується питання регулювання діяльності правоохоронних органів і суду, а також захисту їх законних інтересів при виконанні службових обов'язків від злочинних та інших протиправних погроз. Нами було досліджено нормативно-правову базу держав колишнього Радянського Союзу та Німеччини, Польщі, Словаччини, Словенії, Угорщини, Франції та Чехії.

Наприклад, завданнями латвійської поліції є забезпечення індивідуальної та громадської безпеки, запобігання кримінальним злочинам та іншим правопорушенням, розкриття злочинів, розшук осіб, які вчинили кримінальні злочини, надання допомоги установам і приватним особам щодо захисту своїх прав. До структури поліції входить державна поліція, поліція безпеки, муніципальна поліція та поліція порту. При цьому державна поліція і поліція безпеки в межах своєї компетенції виконують свої обов'язки на території Латвійській республіки, муніципальна поліція - на відповідній адміністративній території, а портова поліція - на території портів. Характерним є те, що запобігання злочинам щодо працівників поліції здійснюється на всіх рівнях, а саме: державному, муніципальному й територіальному [15].

Найбільший інтерес викликає модель реформування та діяльності правоохоронної системи Польщі, що поєднує пов'язано із схожістю функціонування правоохоронних інститутів, ментальності та свідомості громадян України й Польщі. Правову основу діяльності польської поліції складають спеціальний закон «Про поліцію» від 06.04.1990, а також низка підзаконних нормативно-правових актів, а саме: розпорядження Ради Міністрів «Про способи провадження при виконанні деяких повноважень поліцейських» від 26.07.2005, розпорядження Ради Міністрів «Про визначення випадків, а також умов і способів застосування поліцейськими засобів безпосереднього примусу» від 17.09.1990, розпорядження Міністра внутрішніх справ і адміністрації «Про озброєння поліції» від 15.11.2000, розпорядження Ради Міністрів «Про

особливі умови та способи провадження при застосуванні поліцейськими вогнепальної зброї та засади застосування вогнепальної зброї відділами та підвідділами поліції» від 19.07.2005, розпорядження Міністра внутрішніх справ і адміністрації «Про обмундирування поліцейських» від 20.05.2009 [16; 17; 18]. Оскільки коло завдань польської поліції є досить широким, так само, життя, здоров'я, охорона майна поліцейського, правомірність застосування ним зброї, організація заходів безпеки щодо поліцейського є такою, що зменшує ризики вчинення проти нього правопорушень і злочинів.

У деяких країнах, зокрема, Німеччині, Франції, Швеції та ін., немає прямої вказівки про кримінальну відповідальність працівників суду та правоохоронних органів за мотивом помсти. Проте ця обставина враховується при призначенні покарання як така, що обтяжує відповідальність [19; 20; 21; 22].

Стосовно законодавства РФ і пострадянських країн, можна зазначити, що більшість країн застосовує підхід, який використовує український законодавець, про що нами зазначалось вище.

У роки незалежності України зневіра до суду та правоохоронної системи повною мірою позначається на результативності та ефективності їх діяльності з виконання покладених на них завдань. Більшість українських громадян з недовірою ставиться до працівників суду та правоохоронних органів. У свою чергу, останні все частіше стають незахищеними перед натовпом та окремими громадянами і потенційно можуть стати жертвами помсти. Невдоволення прийнятими рішеннями правоохоронних органів (слідчих, оперативних підрозділів тощо), ставлення під сумнів правомірність вироку суду підтримують зухвалі дії злочинців.

Висновки. Прагнучи до здобуття європейських цінностей і стандартів, держава й суспільство повинні дбати про своїх громадян. На нашу думку, найбільш вдалим висновком можуть слугувати слова Міклоша Харапті, колишнього представника голови ОБСЄ з питань свободи мас-медіа, який зазначив, що язик ворожнечі та ненависті наближає смерть міжнародних стандартів ще до їх зародження [23]. Незважаючи на те, що цей вислів стосувався свободи слова, дослідник стверджував, що обмеження такої свободи повинно були виключним. Ми переконані в тому, що безпідставна протидія правоохоронним органам, зневажливе ставлення до суду також можуть призвести до негативних наслідків, які наближатимуть смерть міжнародних стандартів в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Основний Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141 зі змінами станом на 15.03.2016.
2. *Kalibova Klara*. Zpráva o násilí z nenávisti v České republice pro rok 2011. – Prague: In IUSTITIA, 2012. – P. 26–27.
3. *Leo Leonard, Gaer Felice, Cassidy Elizabeth*. Protecting religions from «defamation»: a threat to universal human rights standards // Harvard Journal of Law & Public Policy. – 2011. – Vol. 34, No. 2. – P. 769–784.

4. Босак К.С. Співвідношення традицій зі звичаями та їх запобіжна роль у профілактиці злочинності / К. С. Босак // Держава та регіони. Сер. : Право. – 2013. – № 4. – С. 88–91.

5. Леоненко Т.Є. Злочини, що вчиняються на релігійному ґрунті. Проблеми кваліфікації та класифікації / Т.Є. Леоненко // Вісник прокуратури. – № 3 (153). – Київ : Істина, 2014. – С. 61–68.

6. Blasphemy, insult and hatred: finding answers in a democratic society. – P. 11–33.

7. Hate Crime Report Card : Сайт Human Rights First. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.humanrightsfirst.org/our-work/fighting-discrimination/hate-crime-report-card/>.

8. Expert workshops on the prohibition of incitement to national, racial or religious hatred. – Workshop for Europe (Vienna, 9–10 February 2011). Annexes to the study containing country-specific information // UN web-site (<http://www.ohchr.org/EN/Issues/FreedomOpinion/Articles19-20/Pages/AnnexesCountryVienna.aspx>).

9. LegislatiOnLine. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://legislationline.org/>.

10. Даньшин І.М. Усталені форми злочинності (кримінологічний нарис) / І.М. Даньшин. – Харків : Атіка, 2002. – 110 с.

11. Савченко А.В. Мотив і мотивація злочину : Монографія / А.В. Савченко. – Київ : Атіка, 2002. – 144 с.

12. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Черня. – Київ : Юрінком Інтер, 2016. – 1064 с.

13. Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 8 від 26.06.1992 (із змінами, внесеними згідно з Постановою Пленуму Верховного Суду № 12 (v0012700-97) від 03.12.1997 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-92>.

14. Гаврась С.П. В Ромнах избили и подожгли майора полиции. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ok.ru/video/202298036728>.

15. Чумак В.В. Організаційне та правове забезпечення функціонування поліції Латвійської республіки / В.В. Чумак // Форум права. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index/http_2014_4_62.pdf.

16. Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie okeslenia przypadkow oraz warunkow i sposobow uzycia przez policjantow srodkow przymusu bezposredniego z dnia 17 wrzesnia 1990 r. // Dzennik Ustawowy. – 1990. – Nr. 70. – Poz. 410.

17. Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie sposobu postępowania przy wykonywaniu niektorych uprawnień policjantow z dnia 26 lipca 2005 r. // Dzennik Ustawowy. – 2005. – Nr. 141. – Poz. 1186.

18. Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie szczegolowych warunkow i sposobu postępowania przy użyciu broni palnej przez policjantow oraz zasad użycia broni palnej przez oddziały i pododdziały zwarte Policji z dnia 19 lipca 2005 r. // Dzennik Ustawowy. – 2005. – Nr. 135. – Poz. 1132.

19. Уголовный кодекс Франции / [науч. ред. канд. юрид. наук, доц. Л.В. Головки, канд. юрид. наук, доц. Н.Е. Крыловой ; пер. с фр. и предислов. канд. юрид. наук, доц. Н.Е. Крыловой]. – СПб. : Пресс, 2002. – 650 с.

20. Уголовный кодекс ФРГ. – М. : Зерцало, 2000. – 208 с.

21. Уголовный кодекс Швеции / [науч. ред. проф. Н.Ф. Кузнецова и канд. юрид. наук С.С. Беляев ; пер. на рус. С.С. Беляева]. – СПб. : Пресс, 2001. – 320 с.
22. *Weber Anne*. Manual on Hate speech. Council of Europe Publishing, 2009. – P. 80–87.
23. *Haraszti Miklos*. Hate Speech and the Coming Death of the International Standard before It Was Born (Complaints of a Watchdog) // The content and context of hate speech. P. 12–18.

REFERENCES

1. Konstyutsiia Ukrainy: Osnovnyi Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR // Vidom. Verkhov. Rady Ukrainy. – 1996. – № 30. – St. 141 zi zminamy stanom na 15.03.2016.
2. Kalibova Klara. Zpráva o násilí z nenávisti v České republice pro rok 2011. – Prague: In IUSTITIA, 2012. – P. 26–27.
3. Leo Leonard, Gaer Felice, Cassidy Elizabeth. Protecting religions from “defamation”: a threat to universal human rights standards // Harvard Journal of Law & Public Policy. – 2011. – Vol. 34, No. 2. – P. 769–784.
4. *Bosak K.S.* Spivvidnoshennia tradytsii zi zvychaiamy ta yikh zapobizhna rol u profilaktytsi zlochynnosti / K. S. Bosak // Derzhava ta rehiony. Ser. : Pravo. – 2013. – № 4. – S. 88–91.
5. *Leonenko T.Ye.* Zlochyny, shcho vchyniaiuetsia na relihiinomu grunti. Problemy kvalifikatsii ta klasyfikatsii / T.Ye. Leonenko // Visnyk prokuratury. – № 3 (153). – Kyiv : Istyna, 2014. – S. 61–68.
6. Blasphemy, insult and hatred: finding answers in a democratic society. – P. 11–33.
7. Hate Crime Report Card : Sait Human Rights First. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.humanrightsfirst.org/our-work/fighting-discrimination/hate-crime-report-card/>.
8. Expert workshops on the prohibition of incitement to national, racial or religious hatred. – Workshop for Europe (Vienna, 9–10 February 2011). Annexes to the study containing country-specific information // UN web-site (<http://www.ohchr.org/EN/Issues/FreedomOpinion/Articles19-20/Pages/AnnexesCountryVienna.aspx>).
9. LegislatiOnLine. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://legislationline.org/>.
10. *Danshyn I.M.* Ustaleni formy zlochynnosti (kryminolohichni narys) / I.M. Danshyn. – Kharkiv : Atika, 2002. – 110 s.
11. *Savchenko A.V.* Motyv i motyvatsiia zlochynu : Monohrafiia / A.V. Savchenko. – Kyiv : Atika, 2002. – 144 s.
12. Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnogo kodeksu Ukrainy / D.S. Azarov, V.K. Hryshchuk, A.V. Savchenko [ta in.]; za zah. red. O.M. Dzhuzhi, A.V. Savchenka, V.V. Chernieia. – Kyiv: Yurinkom Inter, 2016. – 1064 s.
13. Pro zastosuvannia sudamy zakonodavstva, shcho peredbachaie vidpovidalnist za posiahannia na zhyttia, zdorovia, hidnist ta vlasnist suddiv i pratsivnykyv pravookhoronnykh orhaniv : Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy № 8 vid 26.06.1992 (iz zminamy, vnesenymy zghidno z Postanovoiu Plenumu Verkhovnoho Sudu № 12 (v0012700-97) vid 03.12.1997 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-92>.

14. *Gavras' S.P.* V Romnah izbili i podozhgli majora policii. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://ok.ru/video/202298036728>.
15. *Chumak V.V.* Orhanizatsiine ta pravove zabezpechennia funktsionuvannia politsii Latviiskoi respubliky / V.V. Chumak // Forum prava. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index/htp_2014_4_62.pdf.
16. Rozporzadzenie Rady Ministrow w sprawie okeslenia przypadkow oraz warunkow i sposobow uzycia przez policjantow srodkow przymusu bezposredniego z dnia 17 wrzesnia 1990 r. // Dzennik Ustawowy. – 1990. – Nr. 70. – Poz. 410.
17. Rozporzadzenie Rady Ministrow w sprawie sposobu postępowania przy wykonywaniu niektorych uprawnień policjantow z dnia 26 lipca 2005 r. // Dzennik Ustawowy. – 2005. – Nr. 141. – Poz. 1186.
18. Rozporzadzenie Rady Ministrow w sprawie szczegolowych warunkow i sposobu postępowania przy uzyciu broni palnej przez policjantow oraz zasad uzycia broni palnej przez oddziały i pododdziały zwarte Policji z dnia 19 lipca 2005 r. // Dzennik Ustawowy. – 2005. – Nr. 135. – Poz. 1132.
19. Ugolovnyj kodeks Francii / [nauch. red. kand. jurid. nauk, doc. L.V. Golovko, kand. jurid. nauk, doc. N.E. Krylovoj ; per. s fr. i predislov. kand. jurid. nauk, doc. N.E. Krylovoj]. – SPb. : Press, 2002. – 650 s.
20. Ugolovnyj kodeks FRG. – M. : Zercalo, 2000. – 208 s.
21. Ugolovnyj kodeks Shvecii / [nauch. red. prof. N.F. Kuznecova i kand. jurid. nauk S.S. Beljaev ; per. na rus. S.S. Beljaeva]. – SPb. : Press, 2001. – 320 s.
22. Weber Anne. Manual on Hate speech. Council of Europe Publishing, 2009. – P. 80–87.
23. *Haraszti Miklos.* Hate Speech and the Coming Death of the International Standard before It Was Born (Complaints of a Watchdog) // The content and context of hate speech. P. 12–18.

Мирошниченко А.К. Досвід іноземних держав із запобігання злочинам, що вчиняються з мотиву помсти працівникам правоохоронних органів і суду

У статті проведений огляд сучасного стану запобігання злочинам, що вчиняються з мотиву помсти щодо працівників правоохоронних органів і суду України. Розглянуто законодавство й проаналізовано досвід іноземних держав з регулювання та запобігання злочинам, що вчинені з мотивів помсти, ненависті, ворожнечі. Акцентовано увагу на вказаних злочинах щодо працівників правоохоронних органів і суду.

Ключові слова: запобігання злочинам, мотив, помста, працівники правоохоронних органів, працівники суду.

Мирошниченко А.К. Опыт иностранных государств по предупреждению преступлений, совершаемых по мотивам мести сотрудникам правоохранительных органов и суда

Автор дает краткий обзор современного состояния предупреждения преступлений, совершаемых по мотиву мести сотрудникам правоохранительных органов и суда в Украине. Рассмотрено законодательство и проанализирован опыт иностранных государств по вопросам регулирования и предупреждения преступлений, совершаемых на почве мести, ненависти, вражды. Акцентировано внимание на указанных преступлениях, совершаемых в отношении сотрудников правоохранительных органов и суда.

Ключевые слова: предупреждение преступлений, мотив, месть, сотрудник правоохранительных органов, сотрудник суда.

Miroshnichenko A. The Experience of Foreign Countries in Prevention of Crimes Committed on Grounds of Revenge on Law Enforcement and Court Officers

The author gives an overview of the current state of the prevention of crimes committed due to revenge on law enforcement and court officers in Ukraine. It is noted that the independence of Ukraine has created the conditions for the rule of law and respect for human rights, expansion of citizens' rights and freedoms, filling them with new content and the creation of guarantees for their full implementation. However, crimes of recent years, with increasing level of crimes against law enforcement officers and judges, confirm the need for the state to intervene actively in the process of establishing a new judiciary and police.

Key words: *Prevention of Crime; Motive; Revenge; Law Enforcement Officer; Court Officer*

Стаття надійшла до редакції 21.09.2016.

УДК 343.85

О. Sheremet

FINANCIAL SUPPORT OF THE CRIME-PREVENTING MEASURES BY LOCAL AUTHORITIES: REGIONAL EXPERIENCE

О.С. Шеремет

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права
Класичного приватного університету,
депутат Чернігівської міської ради*

ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА ЗАХОДІВ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД

Актуальність теми дослідження. Становлення України як правової держави, головним завданням якої є захист прав і свобод людини, потребує докорінної зміни пріоритетів діяльності. Після прийняття Верховною Радою першого з пакету «децентралізаційних законів», а саме: Закону України «Про співробітництво територіальних громад» [1], в Україні розпочався процес реформування територіального управління в державі, а також фінансового перерозподілу для здійснення соціально-економічних, організаційних та управлінських функцій на місцях. За вказаними положеннями закону місцеві громади отримали реальні фінансові можливості вирішувати власні локальні питання відповідно до своїх повноважень.

Розуміючи важливість цієї проблеми, на сучасному етапі розвитку всіх гілок влади постає питання про необхідність вдосконалення усієї діяльності органів місцевого самоврядування і, зокрема, здійснення такої функції, як забезпечення безпеки громади та правопорядку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми протидії злочинності з боку органів місцевого самоврядування традиційно привертають до себе пильну увагу науковців. Особливо цікавими в науковому плані є праці вітчизняних і зарубіжних вчених, які представляють різні підходи до запобігання злочинам: О. Бандурки, В. Голіни, В. Грищука, І. Даньшина, С. Денисова, О. Джужи, А. Долгової, В. Ємельянова, А. Закалюка, О. Кальмана, Н. Крісті, М. Корнієнка, О. Костенка, В. Кудрявцева, Х. Курі, О. Литвака, О. Литвинова, В. Лунєєва, О. Мартиненка, М. Мельника, А. Музики, Дж. Ньюмана, П. Фріса та інших. Вітчизняні науковці зазвичай досліджують злочинність та її запобігання на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуаль-

ному рівнях. Низка зарубіжних праць в рамках запобігання злочинам, розглядає боротьбу зі злочинністю як індустрією [2; 3]. Зокрема, як зазначають Н. Крісті [4], Дж. Ньюман [5] та Дж. Рейман [6], суспільство прагне зняти з себе відповідальність за існування злочинності та перекласти її на окремих людей. Особливої уваги заслуговують питання щодо впровадження відновлюваного правосуддя та медіації [7; 8].

Незважаючи на значну кількість праць з названої проблематики, маємо повне право констатувати, що вивчення злочинності та її запобігання залишається актуальним завданням, адже наші знання про сутність та генезу через призму синергетичного підходу, тенденції її розвитку й трансформації, ознаки й характер загроз процесам формування громадянського суспільства є фрагментарними, а кримінологічні аспекти проблеми побудови моделі запобігання цьому соціальному феномену на рівні участі місцевих громад залишилися поза увагою науковців.

Метою статті є спроба виявити можливості органів місцевого самоврядування у забезпеченні фінансового супроводу заходів щодо запобігання злочинності.

Основні результати дослідження. Як слушно зазначають науковці, розвиток місцевого самоврядування є одним із пріоритетних напрямків державної політики, оскільки розвиток держави неможливий без розвитку регіонів [9, с. 3; 10, с. 8]. Дійсно, від того, наскільки сильною є регіональна влада, як вона забезпечує надання соціальних послуг населенню, залежить розвиток демократії в Україні, забезпечення безпеки й правопорядку.

Конституція України визначає людину, її права, свободи, честь і гідність головною цінністю держави [11]. Однією з важливих функцій органів місцевого самоврядування відповідно до ст. 38 є забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян [12]. Зазначимо, що при загрозі криміналізації суспільства даний напрямок діяльності місцевої влади є одним із пріоритетних.

Безумовно, основний тягар запобігання та боротьби із злочинами покладено на правоохоронні органи, в т.ч. новоствореної поліції, але злочинність традиційно знаходиться під впливом особливостей громади і часто залежить від економічного стану регіону, національного складу, місцевих традицій. Більшості злочинів можливо запобігти чи протидіяти при тісній співпраці органів місцевого самоврядування з правоохоронними структурами, особливо на рівні області й обласних центрів зокрема.

Покажемо на цьому фоні є досвід ряду обласних центрів України, зокрема м. Чернігова, а саме: прийняття програм забезпечення громадської безпеки та правопорядку на декілька років вперед. Основою метою таких програм є підвищення координуючої ролі органів місцевого самоврядування в розв'язанні проблем боротьби із злочинністю та її негативними наслідками, усунення передумов для вчинення правопорушень і забезпечення конституційних прав та свобод людини на основі чіткого визначення пріоритетів поступового нарощування у цій справі зусиль правоохоронних органів, органів місцевого самоврядування і громадськості та підняття престижу Національної

поліції України. Зокрема, Чернігівська міська рада 29.09.2016 прийняла рішення № 11/VII-3 «Про програму забезпечення громадської безпеки та правопорядку на території м. Чернігова на 2016–2017 роки».

Прийняття такого рішення стало можливим тільки завдяки спроможності бюджету обласного центру фактично фінансово супроводжувати заходи запобігання злочинам у місті. Серед основних завдань, які поставили перед собою правоохоронці і структурні підрозділи міської ради такі:

- здійснення превентивної та профілактичної діяльності, спрямованих на запобігання вчиненню злочинів;
- виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень;
- вжиття заходів, спрямованих на усунення загрози життю та здоров'ю фізичних осіб;
- здійснення своєчасного реагування та заяви та повідомлення про кримінальні й адміністративні правопорушення;
- вжиття заходів щодо забезпечення публічної безпеки і порядку на вулицях, площах, у парках, скверах, на стадіонах та в інших публічних місцях;
- здійснення контролю за дотриманням законодавства щодо опіки, піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, вжиття заходів щодо дитячої бездоглядності правопорушенням серед дітей;
- вжиття заходів щодо запобігання та припинення насильства в сім'ї тощо.

Ефективності реалізації спільної програми надасть склад виконавців, серед яких, крім правоохоронних органів, входять і управління, і відділи міської ради, зокрема, фінансове управління, управління житлово-комунального господарства, управління у справах сім'ї, молоді та спорту, управління освіти тощо. Головним координатором програми було визначено відділ взаємодії з правоохоронними органами, мобілізації, оборонної та спеціальної роботи міської ради. Прийнято рішення про систематичні консультації з громадськістю шляхом проведення семінарів, громадських слухань, круглих столів.

Відповідно до п. 27 Державної програми вирішено «залучити громадські формування з охорони громадського порядку та органів самоорганізації населення до охорони публічної безпеки і правопорядку».

Дуже важливим чинником є фінансовий супровід (забезпечення) даної програми за рахунок коштів міського бюджету в межах видатків, затверджених рішенням міської ради про міський бюджет. Такий супровід став можливим завдяки процесам децентралізації фінансів, результатом якої став профіцит бюджету обласного центру, подібна ситуація складалась у багатьох областях України, що дає право говорити про можливість загальнодержавного процесу об'єднання зусиль місцевих громад і правоохоронців з метою стабілізації криміногенної ситуації. Цей процес підвищить роль органів місцевого самоврядування, місцевих громадських формувань з охорони громадського порядку та органів самоорганізації населення в запобіганні злочинності.

Оскільки процеси фінансової децентралізації довели свою ефективність, то цілком можливо розвивати тему часткової децентралізації державної функції правоохоронних органів і, зокрема, Національної поліції, особливо в питання громадської безпеки (патрульної поліції) та охоронної поліції, а в перспективі і впливу органів місцевого самоврядування на формування кримінальної поліції на місцях.

Реальною перспективою може бути часткова передача функцій центрального правоохоронного органу структурним підрозділам органам місцевого самоврядування, аж до створення муніципальних правоохоронних утворень (прикладом можуть бути країни Європи (Німеччина), а також практика радянських часів, коли місцеві ради народних депутатів вирішували, крім питань соціально-економічного місцевого значення, питання забезпечення виконання законів, охорони державного і громадського порядку, прав громадян.

На жаль, Закон України «Про Національну поліцію» обмежився загальним формуванням щодо співпраці з органами місцевого самоврядування. Так, у ст. 5 зазначається: «поліція в процесі своєї діяльності взаємодіє з органами правопорядку та іншими органами державної влади, а також органами місцевого самоврядування відповідно до Закону та інших нормативно-правових актів» [13]. Хоча варто зазначити, що у п. 2 ст. 11 зазначається, що з метою визначення причин або умов учинення правопорушень планування службової діяльності органів і підрозділів поліції здійснюються з урахуванням специфіки регіону та проблем територіальних громад. Таким чином, фактично визнається й визначається необхідність не тільки «взаємодії», а й співпраці і повної координації зусиль при забезпеченні безпеки, запобіганні правопорушенням та злочинам, що може стати визначальним у стратегії боротьби зі злочинністю. Наведений досвід Чернігівської міської ради є позитивним прикладом співпраці на регіональному рівні й підтверджує реальність фінансового супроводу на рівні органів місцевого самоврядування.

Висновки. На нашу думку, подібна співпраця на регіональному рівні між органами місцевого самоврядування та правоохоронними структурами, результатами якої є прийняття і реалізація подібних програм забезпечення громадської безпеки та правопорядку на певних територіях, а особливо, їх фінансовий супровід коштом місцевих громад, може стати елементом загальнодержавної стратегії запобігання та боротьби зі злочинністю.

Місцева влада, яка представляє інтереси певної територіальної громади, може більш активно і швидше реагувати на криміногенну ситуації в регіоні, а роль органів місцевого самоврядування в запобіганні злочинності на власних територіях важко підмінити.

Разом з тим, теза про часткову децентралізацію державної функції правоохоронних органів на користь місцевих органів влади потребує додаткового вивчення як науковцями-правниками, так і практиками правоохоронних структур та органів місцевого самоврядування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про співробітництво територіальних громад : Закон України від 17.06.2014 № 1508-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 34. – Ст. 1167.
2. *Garland David*. The punitive mentality: Its socio-historic development and de-cline. *Contemporary Crises*. – 1986. – Vol. 10. – P. 305–320.
3. *Jasinski Jerzy*. The Punitiveness of the Criminal Justice System // *The Polish Sociological Bulletin*. – 1976. – P. 43–51.
4. *Christie N*. Conflicts as Property. – *Br.j. Crim.*, 1977. – P. 1–19.
5. *Newman G*. Rhomeini and Criminal Justice: Notes on Crime and Culture // *The Journal Law and Criminology*, 1982. – V. 73, № 2. – P. 580.
6. *Reiman G*. Rich Get Richer and The Poor Get in Prison. – N.-Y., 1979. – P. VII.– P. 22–27.
7. *Hopt K.J., Steffek F*. Mediation. Rechtstatsachen, Rechtsvergleich, Regelungen. – Tübingen: Mohr Siebeck, 2008. – P. 483–566.
8. Lotke Eric. The Prison-Industrial Complex // *Multinational Monitor*. – November. 1996. – P. 18–21.
9. Місцеве самоврядування в Україні: сучасний стан та основні напрями модернізації : наук. доп. / [редкол.: Ю.В. Ковбасюк, К.О. Ващенко, В.В. Толкованов та ін.]; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Ю.В. Ковбасюка. – Київ.: НАДУ, 2014. – 128 с.
10. *Бабенко А.М.* Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір: монографія / А.М. Бабенко. – Одеса: ОДУВС, 2014. – 416 с.
11. Конституція України [Текст] : прийнята на п'ятій сес. Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відом. Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
12. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР (Редакція від 08.10.2016 р.). // Відомості Верховної Ради України. – 2016 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>.
13. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

REFERENCES

1. Pro spivrobitnytstvo terytorialnykh hromad: Zakon Ukrainy vid 17.06.2014 № 1508-VII // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2014. – № 34. – St. 1167.
2. *Garland David*. The punitive mentality: Its socio-historic development and de-cline // *Contemporary Crises*. – 1986. – Vol. 10. – P. 305 – 320.
3. *Jasinski Jerzy*. The Punitiveness of the Criminal Justice System // *The Polish Sociological Bulletin*. – 1976. – P. 43–51.
4. *Christie N*. Conflicts as Property. – *Br.j. Crim.*, 1977. – P. 1–19.
5. *Newman G*. Rhomeini and Criminal Justice: Notes on Crime and Culture // *The Journal Law and Criminology*, 1982. – V. 73, № 2. – P. 580.
6. *Reiman G*. Rich Get Richer and The Poor Get in Prison. – N.-Y., 1979. – P. VII. – P. 22–27.

7. Hopt K.J., Steffek F. Mediation. Rechtstatsachen, Rechtsvergleich, Regelungen. – Tubingen: Mohr Siebeck, 2008. – P. 483–566.
8. Lotke Eric. The Prison-Industrial Complex // Multinational Monitor. – 1996. – November. – P. 18–21.
9. Mistseve samovriaduvannia v Ukraini: suchasnyi stan ta osnovni napriamy modernizatsii : nauk. dop. / [redkol. : Yu.V. Kovbasiuk, K.O. Vashchenko, V.V. Tolkovanov ta in.] ; za zah. red. d-ra nauk z derzh. upr., prof. Yu.V. Kovbasiuka. – Kyiv: NADU, 2014. – 128 s.
10. Babenko A.M. Zapobihannia zlochynnosti v rehionakh Ukrainy: kontseptualno-metodolohichniy ta prakseolohichniy vymir: monohrafiia / A.M. Babenko. – Odesa: ODUVS, 2014. – 416 s.
11. Konstytutsiia Ukrainy [Tekst] : pryiniata na piatii ses. Verkhov. Rady Ukrainy 28 chervnia 1996 roku // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 1996. – № 30. – St. 141.
12. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini : Zakon Ukrainy vid 21.05.1997 № 280/97-VR (Redaktsiia vid 08.10.2016) // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2016 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>.
13. Pro Natsionalnu politsiiu: Zakon Ukrainy vid 02.07.2015 № 580-VIII // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2015 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

Шермет О.С. Фінансова підтримка заходів щодо запобігання злочинності органами місцевого самоврядування: регіональний досвід

У статті зроблено короткий огляд однієї з важливих функцій органів місцевого самоврядування – забезпечення фінансової підтримки заходів щодо запобігання злочинам. Акцентовано увагу на тісній співпраці органів місцевого самоврядування з правоохоронними структурами, особливо на рівні області та обласних центрів. Підкреслено необхідність фінансового супроводу заходів щодо запобігання злочинності не тільки державою, а й органами місцевого самоврядування. Показовим на цьому фоні є досвід ряду обласних центрів України, зокрема досвід м. Чернігова з прийняття програм фінансового супроводу забезпечення громадської безпеки та правопорядку в місті.

Ключові слова: громада, органи місцевого самоврядування, запобігання злочинам, правоохоронні органи, регіональні програми, фінансування.

Шермет О.С. Финансовая поддержка мер по предупреждению преступности органами местного самоуправления: региональный опыт

В статье проведен краткий обзор одной из приоритетных функций органов местного самоуправления, а именно: обеспечение законности, правопорядка, охраны прав, свобод и законных интересов граждан. Акцентируется внимание на взаимодействии органов местного самоуправления и правоохранительных органов, особенно на уровне областей и областных центров. Обмечается необходимость финансового сопровождения основных мероприятий предупреждения преступности не только государством, но и органами местного самоуправления. На примере опыта областных центров Украины и, в частности, г.Чернигова, предлагается опыт принятия программ по обеспечению финансового сопровождения деятельности по общественной безопасности и правопорядка в городе.

Ключевые слова: община, органы местного самоуправления, предупреждение преступности, правоохранительные органы, региональные программы, финансируемые.

Sheremet O. Financial Support of the Crime-Preventing Measures by Local Authorities: Regional Experience

The author provides a brief overview of one of the most important functions of local authorities which is insuring law and order, protection of rights, freedoms and legitimate interests of citizens. Special attention is focused on close collaboration between local authorities and law-enforcement agencies especially at the regional level and at the level of regional centers. The author insists on the financial support of the measures for crime prevention not only by the state government, but by the local authorities as well. The author demonstrates the experience of the City of Chernihiv in the implementation of the program of financial support of ensuring public safety and order in the city.

Key words: Community; Local Authorities; Crime Prevention; Law Enforcement Agencies; Regional Programs; Funding

Стаття надійшла до редакції 22.09.2016.

ЮРИДИЧНА НАУКА

JURIDICAL SCIENCE

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

ЗАПРОШУЄМО ДО СПІВРОБІТНИЦТВА

Вищий навчальний заклад «Національна академія управління» видає з 2010 року періодичний науковий юридичний журнал «Юридична наука». Журнал внесено в оновлений перелік фахових видань з юридичних наук постановою Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України № 153 від 14.02.2014, крім того, журнал 20 квітня 2011 року зареєстровано в Міжнародному центрі періодичних видань (ISSN International Centre м. Парижі); журнал зареєстровано та проіндексовано у таких міжнародних наукометричних каталогах і базах даних: Index Copernicus – з 1 січня 2014 року; Safetylit – з 17 серпня 2016 року.

З моменту свого заснування журнал став сполучною ланкою між науковцями і практиками, які працюють у науково-дослідних закладах, вищій школі, юриспруденції, державних установах України і зарубіжжя, між усіма тими, хто переймається проблемами розвитку юридичної науки, європейськими інтеграційними прагненнями. Журнал має на меті пропагувати публікації авторів як всередині держави Україна, так і за кордоном, а тому в списку поданих джерел має бути не менше п'яти англомовних посилань. Активна участь у наукових публікаціях на шпальтах журналу сприяє розвитку фундаментальних і прикладних досліджень з усіх напрямків юридичних наук, посиленню впливу права на вирішення правових, політичних, соціальних, екологічних, організаційних та інших проблем розвитку суспільства, держави, входженню України в європейський і світовий простір.

Журнал є дуже цікавим для науковців, докторантів, аспірантів, здобувачів, студентів, національного господарства, працівників правоохоронних органів, суддів, державних службовців і всіх тих, хто цікавиться правом.

РУБРИКИ ЖУРНАЛУ «ЮРИДИЧНА НАУКА»

- Загальні проблеми розвитку юридичної науки
- Методологія сучасної юридичної науки
- Питання теорії прав людини та правої держави
- Теорія та історія держави і права
- Філософія та соціологія права
- Міжнародне право. Право Європейського Союзу та порівняльне правознавство
- Конституційне право
- Адміністративне, фінансове, податкове право та адміністративне судочинство
- Цивільне, сімейне, міжнародне приватне право та цивільне процесуальне право
- Національна безпека та військове право
- Кримінальне право, кримінологія, кримінально-виконавче право; кримінальне процесуальне право та криміналістика
- Судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність
- Господарське та господарське процесуальне право
- Земельне, аграрне та екологічне право
- Трудове право та право соціального захисту

Періодичність видання — 12 разів на рік. Журнал видається українською, російською, англійською мовами, анотації — українською, російською й англійською мовами. Матеріали, що надходять для публікації в журналі, проходять рецензування членами редакційної колегії, розглядаються та рекомендуються Вченою радою ВНЗ «Національна академія управління».

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15,

e-mail: tanya_saven@ukr.net

<http://legal.nam.edu.ua/about.html>

JURIDICAL SCIENCE

SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW

WELCOME TO COOPERATE

Higher education institution «National Academy of Management» issues since 2010 periodic research legal journal «Juridical science».

The journal is included in the updated list of professional publications on legal sciences Resolution Certifying Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine №153 from 02.14.2014.

Since its inception, the magazine has become a link between academics and practitioners who work in research institutions, higher education, jurisprudence, public institutions in Ukraine and abroad, between all those involved in the development of legal science, European integration aspirations. The magazine aims to promote the publication of authors both within the State of Ukraine and abroad, and so the list provided by the source must be at least five English-language references.

Active participation in scientific publications in the journal promotes the development of basic and applied research in all areas of juridical sciences, strengthening the influence of the right to address the legal, political, social, environmental, organizational and other problems of society, the state, the entry of Ukraine into the European and world space.

The magazine is very interesting for scientists, doctoral students, graduate students, applicants, law enforcement officials, judges, civil servants and all those who are interested in law.

JOURNAL HEADLINES:

- Common problems of development juridical science
- The methodology of modern juridical science
- Problems in the theory of human rights and law-governed state
- Theory and History of State and Law
- Philosophy and Sociology of Law
- International law. European Union Law and comparative jurisprudence
- Constitution Law
- Administrative, financial, tax law and administrative proceedings
- Civil, family, private international law and civil procedure law
- National security and military law
- Criminal law, Criminology, Criminal Executive Law, Criminal Procedural Law and Criminalistics
 - Forensic examination; operatively-search activity
 - Commercial law and Commercial procedure law
 - Statewide, agricultural and environmental law
 - Labor Law and Social Security Law

Periodicity – 12 times a year. The magazine is published in Ukrainian, Russian, English languages, annotations – Ukrainian, Russian and English.

Materials submitted for publication in the journal are reviewed by members of the editorial board, reviewed and recommended by the Academic Council of the University of «National Academy of Management».

<http://legal.nam.edu.ua/about.html>

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧНА НАУКА»

УДК 34

Заснований 28.02.2011. Виходить щомісяця.

Свідоцтво про реєстрацію: серія КВ № 20692-10492 ПР від 28.04.2014.

ISSN 2222-5374

Журнал 20 квітня 2011 року зареєстровано в Міжнародному центрі періодичних видань (ISSN International Centre, м. Париж), також журнал зареєстровано та проіндексовано у таких міжнародних наукометричних каталогах і базах даних: Index Copernicus – з 01 січня 2014 року; Safetylit – з 17 серпня 2016 року; Social Science Research Network (SSRN) – з 17 жовтня 2016 року.

Наказом Міністерства освіти і науки № 153 від 14.02.2014 «Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 14 лютого 2014 року», відповідно до підпунктів 35 і 36 пункту 4 Положення про Міністерство освіти і науки України, затвердженого Указом Президента України від 25 квітня 2013 року № 240, Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, Положення про спеціалізовану вчену раду, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14 вересня 2011 року № 1059, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 10 жовтня 2011 року за № 1170/19908, Положення про атестаційну колегію Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14 вересня 2011 року № 1059, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 10 жовтня 2011 року за № 1169/19907, Порядку формування Переліку наукових фахових видань України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 17 жовтня 2012 року № 1111, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 02 листопада 2012 року за № 1850/22162, та на підставі рішення Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України №153 від 14 лютого 2014 року науковий юридичний журнал «ЮРИДИЧНА НАУКА» включений до Переліку наукових фахових видань України згідно зі списком.

ЗАСНОВНИК І ВИДАВЕЦЬ:

Вищий навчальний заклад «Національна академія управління»
Україна, 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15.

Голова редакційно-видавничої ради С.А. Єрохін.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4714 від 23.04.2014.

Головний редактор: Матвійчук Валерій Костянтинович,

доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник народної освіти України,
перший проректор ВНЗ «Національна академія управління».

Заступник головного редактора: Харь Інна Олексіївна,

кандидат юридичних наук, доцент, заступник завідувача кафедри цивільного та господарського права ВНЗ «Національна академія управління».

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15
Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

**З приводу публікації статей авторам необхідно звертатися до секретаря журналу
Савенкової Тетяни Гаріївни**

E-mail: tanya_saven@ukr.net

E-mail: tanya_saven@ukr.net; har_2008@ukr.net

www.legal.nam.edu.ua.

ВИМОГИ ДО НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ

Відповідно до постанови президії Вищої атестаційної комісії України №7D05/1 від 15 січня 2003 року «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» наукова стаття повинна бути актуальною, з виразно окресленою проблематикою, містити наукові положення, розроблені особою автором, висновки про наукове та практичне значення наукової розробки.

Стаття має включати такі необхідні елементи:

1. Визначення УДК (вказати назву галузі права).
2. Назва статті (англійською, українською та російською мовами).
3. Ініціали і прізвища авторів англійською, українською та російською мовами.
4. Анотацію англійською, українською та російською мовами.
5. Ключові слова (5–6 слів/ключових словосполучень англійською, українською та російською мовами).

6. Структура текстової частини:

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими практичними завданнями;
 - визначення окремих питань, що не вирішені в обраній для дослідження проблемі;
 - аналіз останніх досліджень і публікацій, на які спирається автор;
 - формулювання цілей статті;
 - виклад основних обґрунтованих результатів дослідження;
 - висновки з даного дослідження;
 - внутрішня структуризація (розділи з назвами або виділені частини).
- У статті повинно бути не менше 15 посилань. Посилання на ту чи іншу працю у тексті повинні позначатися в дужках за порядковим номером цієї праці в списку використаних джерел з вказівкою на відповідну сторінку (3, с. 12).

• Список використаних джерел у кінці статті складається відповідно до вимог державного стандарту України ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання». Крім того, у списку джерел має бути не менше 5 англомовних посилань.

• Після списку використаних джерел подаються анотації та ключові слова трьома мовами (українська, російська, англійська).

• Анотації мають містити: прізвище та ім'я автора, назву статті відповідними мовами. Крім того, звертаємо увагу авторів на те, що обов'язково повинна бути анотація англійською мовою на півтори сторінки А-4 (окремим файлом).

• Англійський текст повинен бути оформлений на фаховому рівні володіння мовою. У разі подання тексту, перекладеного, наприклад, через Інтернет-перекладач (Google тощо), або нефахово, стаття не буде прийнята до публікації.

• Файл зі статтею та анотацією англійською мовою до статті надсилається у такому форматі:

- а) на початку імені ставиться номер журналу (11, 4, 7 тощо);
- б) через крапку після номера ставиться скорочення року (14, 15 тощо);
- в) нижнє підкреслення (_) потім тип документа **note** – анотація або **topic** – стаття;
- г) після цього нижнє підкреслення (яке розділяє шифр з ім'ям автора), потім прізвище автора та ініціали англійською мовою.

Приклад: **11.14_note_Olenenko A.doc** (де «note» – позначення анотації) або **11.14_topic_Olenenko A.doc** (де topic – позначення статті).

• Загальний обсяг публікації (назва статті, відомості про автора, текст статті, використані матеріали, анотація, ключові слова) не повинен перевищувати 20–30 тис. знаків, як виняток, не більше 40 тис. знаків.

До наукової статті необхідно додавати:

- електронний варіант статті у форматі MS Word (docx або doc);
 - інформаційну довідку про автора українською та англійською мовами: прізвище, ім'я, по батькові (повністю), науковий ступінь, вчене звання, місце роботи і посада, поштова адреса, контактний телефон;
 - заява з підписами автора (-ів) про те, що надіслана стаття не друкувалася і не подана до будь-яких інших видань;
 - фото автора (-ів) у форматі jpg, tif;
 - якісні ілюстративні матеріали з назвою та нумерацією, придатні для сканування;
 - витяг з протоколу засідання кафедри про рекомендацію статті до друку, засвідчений належним чином (до статей кандидатів наук, аспірантів, ад'юнктів і здобувачів наукового ступеня).
- Стаття, подана до редакції без дотримання зазначених вимог, опублікуванню не підлягає.
- До уваги авторів: при поданні статті обов'язково вказувати коротко відомості про автора, телефон та власний e-mail для зручності зв'язку.

Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення і відхилення статей. За достовірність поданої інформації відповідальність несе автор.

Гонорар за публікацію не сплачується.

Передрук опублікованих матеріалів журналу здійснюється тільки з дозволу автора і редакції.

Надані матеріали не повертаються.

**ВНЗ «НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ»
НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧНА НАУКА»**

03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15

Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА»

УДК 34

Основан 28.02.2011. Выходит ежемесячно.

Свидетельство о регистрации: серия КВ № 20692-10492 ПР от 28.04.2014.

ISSN 2222-5374

Журнал 20 апреля 2011 зарегистрирован в Международном центре периодических изданий (ISSN International Centre, г. Париж), также журнал зарегистрирован и проиндексирован в таких международных наукометрических каталогах и базах данных:

**Index Copernicus – с 01 января 2014 года; Safetylit – з 17 августа 2016 года;
Social Science Research Network (SSRN) – с 17 октября 2016 года.**

Приказом Министерства образования и науки № 153 от 14.02.2014 «Об утверждении решений Аттестационной коллегии Министерства образования и науки относительно деятельности специализированных ученых советов от 14 февраля 2014 года», в соответствии с подпунктами 35 и 36 пункта 4 Положения о Министерстве образования и науки Украины, утвержденного Указом Президента Украины от 25 апреля 2013 года № 240, Порядка присуждения научных степеней и присвоения ученого звания старшего научного сотрудника, утвержденного постановлением Кабинета Министров Украины от 24 июля 2013 года № 567, Положения о специализированном ученом совете, утвержденного приказом Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины от 14 сентября 2011 года № 1059, зарегистрированного в Министерстве юстиции Украины от 10 октября 2011 года под № 1170/19908, Положения об аттестационной коллегии Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины, утвержденного приказом Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины от 14 сентября 2011 года № 1059, зарегистрированного в Министерстве юстиции Украины от 10 октября 2011 года под № 1169/19907, Порядком формирования Перечня научных профессиональных изданий Украины, утвержденного приказом Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины от 17 октября 2012 года № 1111, зарегистрированного в Министерстве юстиции Украины от 2 ноября 2012 под № 1850/22162, и на основании решения Аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины № 153 от 14 февраля 2014 года научный юридический журнал «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА» включен в Перечень научных профессиональных изданий Украины согласно списку.

УЧРЕДИТЕЛЬ И ИЗДАТЕЛЬ:

Высшее учебное заведение «Национальная академия управления»
Украина, 03151, г. Киев, ул. Ушинского, 15.

Председатель редакционно-издательского совета С.А. Ерохин.

Свидетельство субъекта издательского дела ДК № 4714 от 23.04.2014.

Главный редактор: Матвейчук Валерий Константинович,

доктор юридических наук, профессор, заслуженный работник народного образования Украины, первый проректор ВНЗ «Национальная академия управления».

Заместитель главного редактора: Харь Инна Алексеевна,

кандидат юридических наук, доцент, заместитель заведующего кафедрой гражданского и хозяйственного права ВУЗ «Национальная академия управления».

АДРЕС РЕДАКЦИИ:

Украина, 03151, г. Киев, ул. Ушинского, 15

Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

**По поводу публикации статей авторам необходимо связываться
с секретарем журнала**

Савенковой Татьяной Гариевной

E-mail: tanya_saven@ukr.net

E-mail: tanya_saven@ukr.net; har_2008@ukr.net

www.legal.nam.edu.ua

ТРЕБОВАНИЯ К НАУЧНЫМ ПУБЛИКАЦИЯМ

В соответствии с постановлением президиума Высшей аттестационной комиссии Украины № 7D05/1 от 15 января 2003 года «О повышении требований к профессиональным изданиям, внесенных в перечень ВАК Украины» научная статья должна быть актуальной, с отчетливо очерченной проблематикой, содержать научные положения, разработанные лично автором, выводы о научном и практическом значении научной разработки.

Статья должна включать следующие необходимые элементы:

1. Определение УДК (указать название отрасли права).
2. Название статьи (на английском, украинском и русском языках).
3. Инициалы и фамилии авторов на английском, украинском и русском языках.
4. Аннотация на английском, украинском и русском языках.
5. Ключевые слова (5–6 слов / ключевых словосочетаний на английском, украинском и русском языках).

6. Структура текстовой части:

- постановка проблемы в общем виде и ее связь с важными практическими задачами;
- определение отдельных вопросов, не решенных в выбранной для исследования проблеме;
- анализ последних исследований и публикаций по рассматриваемой проблеме;
- формулировка целей статьи;
- изложение основных обоснованных результатов исследования;
- выводы из данного исследования;
- внутренняя структуризация (разделы с названиями или выделенные части).

• В статье должно быть не менее 15 ссылок. Ссылки на ту или иную работу в тексте должны обозначаться в скобках за порядковым номером этой работы в списке литературы с указанием на соответствующую страницу ([3, с. 12]).

• Список использованных источников в конце статьи составляется в соответствии с требованиями государственного стандарта Украины ДСТУ ГОСТ 7.1: 2006 «Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу. Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления». Кроме того, в списке источников должно быть не менее пяти англоязычных ссылок.

• После списка литературы подаются аннотации и ключевые слова на трех языках (украинский, русский, английский).

• Аннотации должны содержать: фамилию и имя автора, название статьи на соответствующих языках. Кроме того, обращаем внимание авторов на то, что обязательно должна быть аннотация на английском языке на полторы страницы А-4 (отдельным файлом).

• Английский текст должен быть оформлен на профессиональном уровне владения языком. В случае подачи текста, переведенного, например, через Интернет-переводчик (Google и т.п.), либо непрофессионально, статья не будет принята к публикации.

• Файл статьи и аннотации на английском языке со статьей пересылать в таком формате:

- а) в начале имени ставится номер журнала (11, 4, 7 и т.д.);
- б) через точку после номера ставится сокращение года (14, 15 и т.д.);
- в) нижнее подчеркивание (_) затем тип документа note – аннотация или topic – статья;
- г) после нижнее подчеркивание (которое разделяет шифр с именем автора), затем фамилия автора и инициалы на английском языке.

Пример: 11.14_note_Olenenko A.doc (где «note» – обозначение аннотации) или 11.14_topic_Olenenko A.doc. (где topic – обозначение статьи).

• Общий объем публикации (название статьи, сведения об авторе, текст статьи, использованные материалы, аннотации, ключевые слова) не должен превышать 20–30 тыс. знаков, в порядке исключения, не более 40 тыс. знаков.

К научной статье необходимо предоставить:

- электронный вариант статьи в формате MS Word (docx или doc);
- информационную справку об авторе на украинском и английском языках;
- фамилия, имя, отчество (полностью), научная степень, ученое звание, место работы и должность, почтовый адрес, контактный телефон;
- заявление с подписями автора (ов) о том, что присланная статья не публиковалась и не подана в любые другие издания;
- фото автора (ов) в формате jpg, tif;
- качественные иллюстративные материалы с названием и нумерацией, пригодные для сканирования;
- выписку из протокола заседания кафедры о рекомендации статьи к печати, заверенную надлежащим образом (со статьями кандидатов наук, аспирантов, адъюнктов и соискателей ученой степени).
- Статья, представленная в редакцию без соблюдения указанных требований, опубликована не будет.
- При подаче статьи обязательно указывать кратко сведения об авторе, телефон и собственный e-mail для удобства связи.

Редакция оставляет за собой право на рецензирование, редактирование, сокращение и отклонение статей.

За достоверность представленной информации ответственность несет автор.

Гонорар за публикацию не оплачивается.

Перепечатка публикуемых материалов журнала осуществляется только с разрешения автора и редакции.

Предоставленные материалы не возвращаются.

**ВУЗ «НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ УПРАВЛЕНИЯ»
НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА»**

03151, м. Киев, ул. Ушинского, 15

Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW «JURIDICAL SCIENCE»

UDC 34

Founded in 28.02.2011. Goes out every month.

Certificate of Registration: KB № 20692-10492 series of PR 28.04.2014.

ISSN 2222-5374

Journal April 20, 2011 recorded in the International Center of Periodicals (ISSN International Centre, m. Paris), the magazine recorded and indexed in such international scientometric directories and databases:

Index Copernicus – from 1 January 2014; Safetylit – from 17 August 2016;

Social Science Research Network (SSRN) – 17 October 2016.

Ministry of Education and Science № 153 from 02.14.2014. «On approval of Attestation Collegium of the Ministry of Education decisions on the activities of specialized academic councils on February 14, 2014», according to points 35 and 36, paragraph 4 of the Ministry of Education and Science of Ukraine approved by the Decree of the President of Ukraine on April 25, 2013 № 240 Procedure for awarding academic degrees and awarding academic ranks of Senior Scientist, approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine of 24 July 2013 № 567, Regulations on specialized academic council, approved by the Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine on September 14, 2011 № 1059, registered in the Attestation Collegium of the Ministry of Justice of Ukraine October 10, 2011 by № 1170/19908, Regulation of the Certifying Board of the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine, approved by the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine from September 14, 2011 № 1059, registered with the decree of the Ministry of Justice of Ukraine on October 10, 2011 by № 1169/19907, procedure for formation of the list of scientific professional editions of Ukraine, approved by the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine on October 17, 2012 year number 1111, registered with the Ministry of Justice of Ukraine November 2, 2012 by № 1850/22162, and based on the decision of the Attestation Collegium of the Ministry of Education on February 14, 2014 – № 153.

Scientific Law Journal «Juridical science» is included into the list of scientific professional editions of Ukraine according to the list.

Founder and Publisher:

Higher Educational Institution «National Academy of Management»
03151, Ukraine, Kyiv, Ushyns'koho Street, 15

Chairman of the Editorial and Publishing Council of SA Erokhin
subject of publishing certificate № 4714 of 23/04/2014.

Editor: Valery K., Matviychuk

Doctor of Law, Professor, Honored Worker of Education of Ukraine,
Vice-Chancellor of the University «National Academy of Management»

Deputy Editor: Inna A., Khar

Doctor of Law, Associate Professor, Deputy Head of the Department
of Civil and Commercial Law University National Academy of Management

EDITORIAL OFFICE ADDRESS:

03151, Ukraine, Kyiv, Ushyns'koho Street, 15

Tel.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

Regarding the publication of their article, the authors need to communicate
with the secretary of the journal

Savenkova Tatiana

E-mail: tanya_saven@ukr.net

www.legal.nam.edu.ua

INSTRUCTIONS TO AUTHORS OF THE «JURIDICAL SCIENCE» JOURNAL NEW REQUIREMENTS FOR ARTICLES

Articles sent to the Editor of «Juridical science», according to the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine decree №7D05/1 dated January 15, 2003 «On increasing demands for specialized issues listed in HAC of Ukraine» should include the following:

- A scientific article should be relevant, with clearly defined problematic issues, include scientific positions developed by the author, the conclusions of scientific and practical importance of scientific work; including determination of UDC.

- The paper should include the following elements:
 - a problem and its relation to important scientific and practical tasks;
 - analysis of recent researches and publications on the issue to be considered;
 - definition of specific issues that are not solved in the problem for research chosen;
 - formulation of the objectives of the article;
 - summary of the main conclusions of the study;
 - conclusions of this study;
 - in the article should be no less than 15 references;
 - internal structure – sections with names or selected parts.
- Name, surname and title of the article in addition to the Ukrainian language should be also in English.

- References to this or that research should be placed in brackets according to the number of mentioning in the list of references with indication of appropriate page ([3, p. 12]).

A list of sources at the end of the article are compiled in accordance with International Standard of Ukraine DSTU GOST 7.1:2006 «A System of Standards on Information, Librarianship and publishing. A Bibliographic Notation. A Bibliographic Description. General Requirements and Rules of Composition». Also in the source list has to be at least 5 English language references.

- After he references are added abstracts and keywords in three languages (Ukrainian, Russian and English).

- Abstracts should include: an author's name, a title of the article in (Ukrainian, Russian and English) languages. The authors should pay attention that there should be an abstract in English and half a page A-4 (in a separate file).

- The English text should be executed at the professional level of language proficiency. In the case of a text translated, for example, through the Internet Translator (Google, etc.), or unprofessional, the article will not be accepted for publication.

The article and the abstract should be named:

1. issue number should be placed before the name (11, 4, 7, etc.);
2. dot after the number of issue you should place 2 last figures of the year (14, 15, etc.);
3. underscores (_), then the type of document note – abstract topic – Article;
4. after the title of the articles, underscores (which separate code with the author's name) you should place the author's last name, name in English and initials.

Example: 11.14_note_Olenenko A.doc (where «note» – markS annotations) or 11.14_ topic _ Olenenko A.doc. (Where the topic – refer to the article).

- Publication (title, information about author, text, references, abstract, and keywords) should not exceed 20-30 000 signs.

Additions to the scientific article:

- An electronic version of the article in a format MS Word (docx or doc);
- Information about the author in Ukrainian and English (surname, first name, middle name (in full), academic degree, academic status, place of work and position, mailing address, telephone number);
- A statement signed by the author (s) that sent the article is had been not printed and have not given to any other editions;

- a photo of the author (s) in the format jpg, tif;

- Qualitative illustrative materials supplied by a name and number suitable for scanning;
- Extract from the minutes of the Department with recommendation of the article for publication, duly certified (for the Articles of Ph.D., graduate students and adjunct academic degree).

- An article submitted to the editor without complying with these requirements shall not be published.

- All the authors to note: when supplying article necessarily indicate a brief information about the author, telephone and your own e-mail to ease communication with authors.

Editors reserve the right to review, edit, and reduce decline articles.

For authenticity of the article the author is responsible for.

The royalties are not paid for the publication.

Reprints of published materials in the journal are made only with the permission of the author and the publisher.

Available materials are not returned.

**Higher education institution «National Academy of Management»
SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW
«Juridical science»**

**03151, Ukraine, Kyiv, Ushyns'koho Street, 15
Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74**